

« LES ENFANTS DE LA PATRIE »

- Ranskan republikanistisen kansalaisuuden murrokset 1980- ja 2000-luvuilla

Taina Keinänen

Pro Gradu –tutkielma

Valtio-oppi / Kansalaisyhteiskunnan
asiantuntijuuden mo.

Yhteiskuntatieteiden ja

filosofian laitos

Jyväskylän Yliopisto

Kevät 2008

TIIVISTELMÄ

« LES ENFANTS DE LA PATRIE »

- Ranskan republikanistisen kansalaisuuden murrokset 1980- ja 2000-luvuilla

Taina Keinänen

Valtio-oppi / Kansalaisyhteiskunnan asiantuntijuuden maisteriohjelma

Pro gradu-tutkielma

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Ohjaajat: Marja Keränen, Pertti Lappalainen

Kevät 2008

135 sivua

Tutkimuksessa tarkastellaan Ranskan republikanistisen kansalaisuuden käsitettä ja käsitteen käyttöä kansalaisuuden määrittelyn murroskohtien kautta. Tarkastelun kohteena on yhtäältä 1980-luvun ”republikanistinen synteesi”, jossa Ranskan kansalaisuuden pohjaksi määritellään republikanistinen kansalaisuusrakennelma. Toisaalta tutkimuksessa tarkastellaan 2000-luvun ”kansallista käännettä”, jonka yhteydessä kansalaisuuskeskusteluun liittyy kansallista korostava kansalaisuusdiskurssi. Tutkimuksen tavoitteena on tarkastella kansalaisuuden käsitteen liikkumista näiden murroskohtien kautta ja pohtia republikanistisen kansalaisuuden käsitteen sijoittumista kansalaisuuden murroksissa.

Tutkimuksen teoriakehyksen muodostavat kansalaisuuskäsitteen historia sekä republikanismin perinne ja sen kietoutuminen kansalaisuuden rakentamiseen. Ranskan kansalaisuuden oletetaan sijoittuvan eräänlaiseksi vastapooliksi kansallisuuteen pohjautuvalle kansalaisuudelle, ja käsittävän kansalaisuuden yksilön yhteiskunnallisena asemana ja toimijuutena. Näin tutkimuksen aiheena oleva kansalaisuusrakennelma sijoittuu osaksi historiallista kansalaisuuden määrittelykamppailua. Kysymykseksi muodostuu tällöin, kuinka republikanistista kansalaisuutta kunakin aikana tuotetaan, millaiseksi se määritellään ja miksi.

Tutkimuksen analyysiosa on kaksiosainen. 1980-luvun murrosta tutkitaan kansalaisuutta uudelleenmääritelleen komission raportin ”*Être français aujourd’hui et demain*” (Long 1988) kautta. 2000-luvun käännettä tarkastellaan puolestaan vuosina 2000 ja 2002 käytyjen maahanmuuttajien äänioikeutta koskevien parlamenttikeskusteluiden kautta. Aineistoista pyritään lukemaan esiin sekä republikanistiselle kansalaisuudelle annettua sisältöä, että termin käyttöä politiikan teon välineenä. Republikanistista kansalaisuutta tarkastellaankin pitkälti retorisenä figuurina, jolle annettuja merkityksiä ja käyttötapoja aineistosta luetaan esiin. Tämän vuoksi aineiston analyysimenetelmäksi on valittu retorinen analyysi.

Tutkimuksen mielenkiintoisimmat tulokset liittyivät republikanistisen kansalaisuuden suhtautumiseen monikulttuurisuuteen ja toimijuuteen. Ranskan republikanistisen kansalaisuusrakennelman havaittiin olevan tiiviisti sitoutunut kansallisiin arvoihin, jonka nähtiin olevan ristiriidassa republikanistisen kansalaisuuden olemukseksi tuotetun ”kulttuurineutraalin” julkisen tilan toimijuuden kanssa. Toisaalta 2000-luvun siirtymä ”kansalliseen diskurssiin” nähtiin mielenkiintoisena pelitilan avaamisena kansalaisuuden kulttuuristen arvojen pohjan uudelleen pohtimiselle. Tutkimus paljasti myös mielenkiintoisia havaintoja toimijuuden, julkisen tilan ja monikulttuurisuuden suhteesta.

Avainsanat: Kansalaisuus, republikanismi, Ranska, monikulttuurisuus, toimijuus, julkinen tila.

SISÄLLYS

1 JOHDANTO.....	5
1.1 Tutkimuksen tausta.....	7
1.2 Aineisto, tutkimuskysymykset ja lähestymistapa.....	8
2 KANSALAISUUDEN MÄÄRITTELYÄ.....	12
2.1. Kansalaisuus-käsitteen historia.....	13
2.2 Modernin kansalaisuuden synty	18
2.3 Kansalaisuuskamppailuja tänään.....	20
2.4 Citoyenneté vs. nationalité	25
3 REPUBLIKANISTINEN KANSALAISUUS.....	27
3.1 Republikanismin perinne	27
3.2 Republikanistinen kansalaisuuskäsitys.....	30
3.3 Ranskan vallankumous ja uusi kansalaisuus	37
4 MAAHANMUUTTAJIEN RANSKA	42
4.1 Ranskan maahanmuuton historia.....	42
4.2 Maahanmuuttopolitiikka ja assimilaatioperiaate	44
5 REPUBLIKANISMIN UUDELLEENSYNTY	48
5.1 Kansalaisuuskeskustelu kiihtyy	48
5.1.1 Commission de la nationalité	49
5.1.2 Kansalaisuus vuonna 1987	51
5.2 ”Être français aujourd’hui et demain”	54
5.2.1 Vapaaehtoisuus.....	56
5.2.2 Osallistuminen ja muut velvollisuudet	61
5.2.3 Kansalaisuuden suhde maahanmuuttajiin.....	66
5.2.4 Arvoyhteisö	72
5.3 1980-luvun republikanistinen käänne.....	78
6 KANSALLINEN REPUBLIKANISMIN HAASTAJANA.....	82
6.1 Kansalliseen nojaava kansalaisuus	82
6.2 Ranskalaiset nationalismit	87
7 KÄÄNNÖS KOHTI KANSALLISTA.....	93
7.1 Kansalaisuuslain kansallistuminen ja toinen aineisto.....	93
7.2 Vastadiskurssi haastaa republikanismin	95
7.2.1 Poliittisen ja universalistisen kansalaisuuden puolesta	96
7.2.2 ”Kansallistuva kansalaisuus”	103

7.3 Republikanismi 2000-luvun kansalaisuuskeskustelussa	109
8 POLIITTISEN KANSALAIUUDEEN MENETETTY UNELMA?.....	113
8.1 1980-luvun ”kulttuurineutraali” kansalaisuus	114
8.2 Kansallistuva 2000-luku?	121
8.3 Toimijuus ja monikulttuurisuus.....	127
LÄHTEET	132

1 JOHDANTO

”Allons les enfants de la patrie, le jour de gloire est arrivé” ”Menkäämme isänmaan lapset, kunnian päivä on koittanut” kajahtavat Ranskan kansallislaulun, Marseljeesin ensimmäiset tahdit. Mutta ketä Marseljeesi oikeastaan puhuttelee laulaessaan isänmaan lapsista ja kansalaisista? Kansalaisuuden käsitettä on määritelty tuhansia vuosia, länsimaisessa kontekstissa ainakin antiikin Kreikasta lähtien. Vuosituhantisesta määrittelykamppailusta huolimatta, tai kenties juuri siitä johtuen, yksikään kansalaisuuden määritelmä ei kuitenkaan ole toisensa kaltainen. Päinvastoin kansalaisuudesta on muodostunut yksi aikamme ongelmallisimpia ja kiistellyimpiä käsitteitä. Se pitää sisällään varsinaisen merkitysten meren, ja määrittää yhtäältä sen, millainen roolimme on yhteiskunnassa, mutta ottaa samalla kantaa siihen, mitä tai keitä emme ole. Se on käsitteenä äärimmäisen monisyinen vyyhti, jonka sisään saatetaan kääriä niin erinäisiä yksilön ominaisuuksia, oikeuksia ja velvollisuuksia kuin yhteisön identiteetin rakennuspalikatkin. Tämän liikkuvaisen luonteensa vuoksi kansalaisuus sopii käsitteenä erinomaisen hyvin politiikan tutkimuksen aiheeksi. Käsitteen kontingenttius tuo hyvin esiin sen ympärillä käydyt määrittelykamppailut ja niihin liittyvän vallankäytön, ja tekee kansalaisuudesta siksi äärimmäisen kiinnostavan rakennelman politiikan tutkijan näkökulmasta. Miksi kansalaisuus on tietyssä ajassa ja paikassa määritelty juuri tietyllä tavalla, on se kiehtova kysymys, jota tämä tutkimus pyrkii omalta osaltaan tarkastelemaan.

Globalisaation seurauksena kansalaisuuden kilpailevien määritelmien tutkiminen ei kuitenkaan ole enää ainoastaan politiikan tutkijoiden pöytälaatikkopuuhaa. Kansalaisuuden määrittelytavalla on näet kenties enemmän merkitystä kuin koskaan aiemmin. Kuten Rogers Brubaker (1992) kuvaa, elämme rajattujen ja ulossulkevien kansalaisuuksien maailmassa, jossa jokainen moderni valtio määrittelee tietyt ihmiset kansalaisikseen määritellen samalla kaikki tuohon joukkoon kuulumattomat muukalaisiksi ja ulkopuolisiksi. Kansalaisuus on jotain, mitä ”ulkomaalaisilla” tai ”maahanmuuttajilla” ei ole, ja sen vuoksi kansalaisuuden käsite on myös äärimmäisen tehokas ulossulkemisen väline. Tämän vuoksi kansalaisuus määrittyykin usein juuri maahanmuuttajuuden kautta; se on käsite, joka muodostaa eron meidän ja muiden välille. Brubakerin mukaan kuilu näiden kahden ryhmän välillä on nyt merkittävämpi kuin koskaan aiemmin, kun kasvavat taloudelliset ja yhteiskunnalliset eriarvoisuudet liikuttavat ihmisiä yhä enemmän entistä tiheämmissä liikenne-

verkostoissa. Pääsy rauhalliseen, turvalliseen ja hyvinvoivaan valtioon on helppo evätä muukalaisilta sillä yksinkertaisella perusteella, että heiltä puuttuu maan kansalaisuus. (Brubaker 1992, ix.) Siksi kansalaisuuden määrittelemisen ei jääkään ainoastaan merkityksettömäksi sanojen halkomiseksi, vaan käsitteen määrittelemisen on mitä voimallisimmin politiikan teon väline. Tämän vuoksi kansalaisuuden erilaisten määritelmien tutkiminen on myös yhteiskunnallisesti hyvin tärkeää.

Tässä työssä tutkin kansalaisuuskäsitteen kulkua ranskalaisessa kontekstissa. Ranskalaisen kontekstin valitseminen kansalaisuustutkimuksen taustaksi olisi osaltaan perusteltua jo siitä syystä, että Ranskan vallankumousta pidetään yleisesti syntyhetkenä modernille käsitykselle kansalaisuudesta. Tässä työssä minua kiinnostaa kuitenkin erityisesti republikaanistiseksi kansalaisuudeksi nimetty kansalaisuusrakennelma, jolla Ranska pyrki vastustamaan yhtä lailla vallankumouksen synnyttämää kansallisuusaatteeseen yhdistynyttä kansalaisuutta. Ranskalainen moderni kansalaisuus oli lähtökohtaisesti luonteeltaan poliittinen ja avoin kaikille kansallisuuksille. (ks. esim. Brubaker 1992; Favell 2001). Tämä republikaanistiseksi kansalaisuudeksi kutsuttu kansalaisuus edusti vaihtoehtoista lähestymistapaa kansalaisuuden määrittelemiselle korostaessaan kansallisen yhtenäisyyden ja identiteetin sijaan kansalaisuutta yhteiskunnallisena asemana ja toimijan roolina. Kansallisuuden sijaan kansalaisuuden saannin ehtoina korostuivat aktiivisuuden ja osallistumisen kaltaiset ominaisuudet, jonka vuoksi ranskalainen kansalaisuusrakennelma irrottautui lähtökohdiltaan ”periytyvästä kansalaisuudesta” ja kansalaisuuden ja kansallisuuden yhteydestä.

Tämä republikaanistinen kansalaisuusrakennelma kohtasi haastajansa kansallisuuteen pohjautuvassa kansalaisuudessa, johon esimerkiksi naapurimaa Saksa pohjasi kansalaisuutensa määritelmän. Kansallisuuden varaan rakentuva kansalaisuus on se kansalaisuuden malli, jota suurin osa kansallisvaltioista noudattaa kansalaisuutensa määritelmän pohjana, ja juuri tämän vuoksi republikaanistisen kansalaisuuden erilaisten rakennelmien tutkiminen on nyt erityisen tärkeää ja ajankohtaista. Useat kansalaisuusteoreetikot näet uskovat, että kansallisvaltiot ovat menettämässä huomattavasti merkitystään kansalaisuuden määrittelijöinä. Globalisaation myötä syntyy erimuotoisia maailmanlaajuisia ja kansallisvaltioiden rajat ylittäviä ja alittavia yhteisöjä, joihin ihmiset identifioituvat tulevaisuudessa kenties jopa perinteistä kansallisvaltiota enemmän. Tämän seurauksena kansallisuuteen pohjaava kansalaisuuskäsitys eittämättä kyseenalaistuu. (ks. esim. Delanty 2000.) Samanaikaisesti useiden länsimaiden potema ”demokratian kriisi” synnyttää kritiikkiä liberalistista kansalaisuuskä-

sitystä kohtaan. Useimpien modernien valtioiden kansalaisuuskäsityksen pohjana olevaa liberalistista kansalaisuutta syytetään kansalaisten passivoimisesta ja ”ohuesta” kansalaisuuskäsityksestä, joka mieltää kansalaisen ainoastaan oikeuksien ja velvollisuuksien haltijana, kaukana poliittisesta yhteisöstä. (ks. esim. Isin & Wood 1999.) Tähän ongelmaan ratkaisuksi tarjottu republikaanistinen, osallistuva ja aktiivinen kansalainen on siksi tutkimuskohteena äärimmäisen ajankohtainen. Millaisena näyttäytyykään sekä kansallisuuteen pohjaava kansalaisuutta että liberalistista kansalaisuuskäsitystä vastaan jo pitkään rakentunut republikaanistinen kansalaisuus omana aikanamme?

1.1 Tutkimuksen tausta

Tutkimuksessani on kaksi osaa, joista ensimmäinen sijoittuu 1980-luvulle. Tuolloin laajamittainen maahanmuutto ja pysyvän maahanmuuttajaväestön määrän jatkuva kasvu pakotti Ranskan muiden Euroopan maiden tavoin pohtimaan uudelleen kansalaisuutensa rajoja ja myöntämisperusteita. 1980-luvulta lähtien Ranskan kansalaisuus onkin ollut jatkuvan uudelleenmäärittelyn kohteena, jonka vuoksi juuri 1980-luvun kansalaisuuden määritelmä muodostaa luontevan lähtöpisteen tutkimukselleni. Adrian Favell (2001) kuvaa, kuinka ranskalainen yhteiskunta läpikävi tuolloin harvinaisen laajan ja perusteellisen periaatteellisen keskustelun kansalaisuutensa sisällöstä ja luonteesta, joka sittemmin tiivistettiin teokseksi ”*Être Français aujourd’hui et demain*” ”Olla ranskalainen tänään ja huomenna”. Kyseisessä raportissa Ranska valitsee Favellin mukaan uudelleen vallankumouksen perintönä syntyneen republikaanistisen kansalaisuuden kansalaisuutensa määritelmän pohjaksi. Ranskan kansalaisuudesta muodostuu täten raportissa avoin, universalistinen, vapaaehtoisuuteen perustuva ja ensisijaisesti poliittinen kansalaisuus, joka kutsuu kenet tahansa poliittista aktiivisuutta ja tahtoa ilmentävän henkilön ranskalaiseksi tämän niin halutessa. (Favell 2001.)

Kansalaisuuden uudelleenmäärittely kuitenkin jatkui raportissa hahmotellun määritelmän pohjalta varsin kiivaana. Työni toinen osa sijoittuikin siten 2000-luvulle ja tarkastelee kansalaisuuden käsitteen muutoksia oman aikamme näkökulmasta. 2000-luvulle tultaessa toisen ja kolmannen polven maahanmuuttajien vaikeudet integroitua ranskalaiseen yhteiskuntaan aiheuttivat paineita kansalaisuuden käsitteen uudelleenarviointiin samalla kun Euroopan yhdentyminen toi mukanaan uudenlaisen, Eurooppalaisen kansalaisuuden haasteen.

Yhteiskunnan muuttuessa myös kansalaisuuden käsitteen muutosvauhti ainoastaan kiihtyi tehden siitä samalla tehokkaan ja suosituksen politiikan teon välineen. Kansalaisuuden käsitteen avulla ryhdyttiin entistä vahvemmin määrittelemään kansalaisuuden ulkopuolta, joka merkitsi samalla ranskalaisen kansalaisuusdiskurssin kansallistumista. 2000-luvulla kansalaisuuden määrittelyssä kuuluukin siten huomattavasti 1980-luvun republikaanistista kansalaisuutta selvemmin kilpailevan, kansallisen puhunnan kaiku. Tämä käänös kosmopoliittisesta kansalliseen muodostaa tutkimukselleni lähtökohdan, jonka varaan tutkimuskysymykseni ja lähestymistapani rakentuvat.

1.2 Aineisto, tutkimuskysymykset ja lähestymistapa

Jotta voisin tutkimuksessani selvittää sekä Ranskan kansalaisuusrakennelman mielenkiintoisen luonteen 1980-luvulla, että toisaalta määritelmässä tapahtuneen merkittävän siirtymän 2000-luvun vaihteessa, on tutkimuskysymykseni kaksiosainen. Aluksi on mielenkiintoista pohtia, millainen oli 1980-luvulla muotoiltu republikaanistinen kansalaisuus. Erosiko se kansallisuutta korostavista kansalaisuuksista, ja jos erosi, kuinka ero tuotettiin? Näkyikö 1980-luvun kansalaisuudessa republikanismin perintö, ja jos näkyi, kuinka? Tämän jälkeen on syytä siirtyä 2000-luvun alussa tapahtuneeseen muutokseen ja kysyä, miten kansalaisuuden määritelmä muuttui ja miten kansalaisuuden uusi määritelmä suhtautui republikaanistisen kansalaisuuden käsitteeseen. Analyysieni pohjalta toivoin lopulta voivani vastata myös kysymykseen siitä, kuinka republikaanistisen kansalaisuuden käsitettä tutkiminani ajanjaksoina käytettiin, mihin tarkoituksiin ja minkä vuoksi.

Koska tutkimukseni tavoitteena on tarkastella nimenomaisesti kansalaisuuden käsitteen muuttumista kahden vuosikymmenen välillä, on aineistonikin kaksiosainen. Ensimmäisen analyysini aineistoksi olen valinnut jo edellä mainitsemani 1980-luvun kansalaisuuden määrittelyä koskevan yhteiskunnallisen keskustelun tiivistävän *Commission de la Nationalité*:n raportin ”*Être Français aujourd’hui et demain*” vuodelta 1988. Pyrin lukemaan esiin raportista, kuinka kansalaisuus 1980-luvulla määriteltiin, ja kuinka republikanismin perinne ilmenee tekstissä. Lähestyn republikaanistisen kansalaisuuden käsitettä myös retorisenä välineenä tutkimalla, kuinka käsitettä käytetään keskustelussa tuottamaan uusia rajoja, merkityksiä ja sisältöjä keskusteluun. 2000-luvun kansalaisuuden käännettä puolestaan tutkin vuosina 2000 ja 2002 käytyjen maahanmuuttajien äänioikeutta koskevien parlament-

tikeskustelujen kautta. Aineistoni muodostavat keskustelujen pohjaksi laaditut raportit¹ sekä itse parlamenttikeskustelut, joita käytiin 2.-3.5.2000 sekä 26.11.2002. Tästä aineistosta pyrin lukemaan esiin siirtymää kansalaisuuden määrittelyssä, ja tarkastelemaan, kuinka republikanistisen kansalaisuuden käsite sijoittuu yhtäältä suhteessa 1980-luvun määritelmään ja toisaalta kilpailijaansa ”saksalaiseen” kansalliseen kansalaisuuteen.

Lähestyn aineistoani retorisen analyysin keinoin, jolloin toivon pystyväni selvittämään paitsi konkreettiset sisällölliset muutokset kansalaisuuden määritelmässä, myös kirjoittajien retoriset valinnat, jotka saattavat osoittautua jopa paljastavammiksi kuin itse muutokset. Retorinen luenta yhdistettynä republikanismin teoriaan merkitsee minulle tapaa päästä aineiston ”taakse” tutkiskelemalla sanavalintoja, asiayhteyksiä, puhujia ja heidän mahdollisia tarkoitusperiään. Retorisen luennan avulla toivon voivani nähdä tekstini kehikon läpi ja ulkopuolelle, ja voivani sijoittaa keskustelun sen laajempaan yhteiskunnalliseen kontekstiin. Republikanismin teoria puolestaan tarjoaa sen näkökulman, jonka kautta aineistoani tulkitseen.

Kuten aina yhteiskunnallisia käsitteitä ja niiden määrittelyä tutkittaessa, itse käsitettä ja sen sisältöä tärkeämpää ja kiinnostavampaa saattaakin olla se, kuka käsitettä pääsee määrittämään ja mitkä hänen tavoitteensa ovat näin tehdessään. Tutkimuksessani käsitellenkin republikanistisen kansalaisuuden käsitettä yhtä lailla retorisenä figurina ja politiikan teon välineenä, sillä haluan selvittää, mihin käsitteen tietynlaisella uudelleenmäärittelyllä kulloinkin pyrittiin. Ranskan kansalaisuusrakennelma määriteltiin republikanistiseksi jostain syystä ja jokaisen uudelleenmäärittelyn ja nimeämisen taustalla on poliittisia tarkoitusperiä, joihin tahtoisin tässä työssä päästä käsiksi. Tähän uskon pystyväni parhaiten juuri retorisen analyysin avulla.

Retorisen luennan ohella käytin ensimmäisen aineistoni osalta analyysivaiheessa hyväkseni myös teemoittelua. Lukiessani aineistoa yhdistelin sieltä kumpuavia teemoja laajempien otsikoiden alle, muodostaen lopulta neljä pääteemaa, jotka mielestäni kuvastivat hyvin ja riittävän kattavasti aineistossa esiintyviä puheenvuoroja kansalaisuudesta ja sen eri ulottuvuuksista. Toinen analyysini tukeutuu puolestaan lähes ainoastaan retoriseen luentaan ja nojaa osittain jo ensimmäisessä analyysissä luomiini teemoitteluihin. Sekä retorinen luenta

¹ Mamère, N. (2000) ja Roman, B. (2002)

että teemoittelu ovat metodeina subjektiivisia ja tiedostankin, että työni päätelmät ovat omiani ja toinen lukija saattaisi tulkita työni aineistoa hyvinkin eri tavoin.

Aloitan aiheeni tutkiskelun kartoittamalla ensin työni keskiössä olevan kansalaisuus-käsitteen historiaa. Käsitteen historiallinen tarkastelu auttaa ymmärtämään käsitteen kontingenttiutta, ja sen riippuvuutta ympäröivästä yhteiskunnastaan. Tämän jälkeen esittelen lyhyesti ne pääkysymykset, jotka jakavat mielipiteitä, kun kansalaisuutta määritellään tänään. Kansalaisuuden käsitteen ohella työni toisen ydinkäsitteen muodostaan republikanismin perinne. Kappaleessa kolme paneudun tämän ideologian pääpiirteisiin, sekä ennen muuta sen kansalaisuuskäsitykseen, jonka yhdistän lopulta Ranskan kontekstiin. Ranskan vallankumouksessa syntyneen kansalaisuuden esittely tarjoaa lähtöpisteen tutkimukselleni, ja eräänlaisen ”nollakohdan” Ranskan kansalaisuudelle.

Varsinainen tutkimukseni alkaa 1980-luvun aineiston analyysillä. Komission raportista pyrin lukemaan esiin republikanistisen kansalaisuuden määritelmää ja perkaamaan, mitä ominaisuuksia komissio tuolle kansalaisuusrakennelmalle antaa. 1980-luvun kansalaisuuden määritelmää esittelen lopulta neljän aineistostani kummunneen teeman kautta. Niitä ovat vapaaehtoisuus, osallistuminen ja muut velvollisuudet, kansalaisuuden suhde maahanmuuttajiin sekä arvoyhteisö. Ensimmäisen analyysini jälkeen tarkastelen tarkemmin republikanistisen kansalaisuuden haastajaa, kansallisuuteen pohjautuvaa kansalaisuutta. Kartoitan aluksi hiukan kansallisen kansalaisuuskäsityksen taustoja, jonka jälkeen siirryn pohtimaan kansallista korostavan puhunnan vaikutusta ranskalaisessa kontekstissa. Tämä ranskalaisten nationalismien pohtiminen toimii samalla johdatuksena toiseen analyysiini, jossa tarkastelen ranskalaisen kansalaisuusdiskurssin mahdollista kansallistumista. Toisen analyysini selkärangan muodostavatkin kaksi keskenään kamppailevaa kansalaisuuspuhuntaa, sekä niiden mielenkiintoinen suhde republikanismiin. Työni lopuksi pohdin aineistoje- ni antamia vastauksia tutkimuskysymyksiini erityisesti kulttuurineutraaliuden ja toimijuuden käsitteiden kautta. Vastauksien ohella nämä näkökulmat tarjoavat ennen muuta lisäky- symyksiä aiheestani, jonka käsittely ei voi koskaan tulla lopullisesti valmiiksi. Siksi esi- tänkin lopuksi joitain ajatuksia kiinnostavista aiheista jatkotutkimukselle.

Ennen kuin aloitan, on vielä lyhyt käännöshuomio paikallaan. Työssä käytetään termiä republikanistinen kansalaisuus vastaamaan englanninkielistä termiä *republican citizenship* ja ranskankielen vastaavaa termiä *citoyenneté républicaine*. Termit on käännetty suomeksi

republikanistiseksi kansalaisuudeksi, koska parempaakaan suomennosta niille ei ole löydettävissä. Toinen mahdollinen käänös, tasavaltainen kansalaisuus, ohjaisi mielestäni liikaa lukijan ajattelua, jonka vuoksi olen päätenyt työssänl neutraalimpana pitämäni republikanistisen kansalaisuuden käsitteeseen.

Tämä työ on syntynyt rakkaudesta Ranskaan. Vaikka tuo viehtymys maata kohtaan johti minut alun alkaen aiheeni äärelle, on se myös ajoittain uhannut sumentaa ajatteluani analyysivaiheessa. Huomasin olevani taipuvainen tulkitsemaan löydöksiä ”Ranskalle edullisesti”, kunnes aineistoni äänet pakottivat minut hylkäämään ruusuiset ennakko-oletukseni. Tämä työ onkin matka Ranskan kansalaisuuskäsityksen mukana halki kahden vuosikymmenen, jonka varrella myös omat käsitykseni tuosta kansalaisuusrakennelmasta kääntyivät pääläelleen. Tervetuloa mukaan!

2 KANSALAISUUDEN MÄÄRITTELYÄ

The state, wrote Aristotle in the Politics, is a compound made up of citizens; and this compels us to consider who should properly be called a citizen and what a citizen really is. The nature of citizenship, like that of the state, is a question which is often disputed: there is no general agreement on a single definition: the man who is a citizen in a democracy is often not one in an oligarchy. (Brubaker 1992, ix)

Kansalaisuuden määrittelyn vaikeus ja käsitteen kontingenttius on ollut selvää sen syntyhetkistä lähtien. Aristoteleen ohella myös tämän hetken poliittisia käsitteitä määrittelevä Palgrave Macmillanin Dictionary of political thought antaa käsitteille kansalainen ja kansalaisuus useampia mahdollisia tulkintatapoja. Yhtäältä kansalainen on ”laillinen käsite, jolla viitataan henkilöön, joka vannoo uskollisuutta tietylle valtiolle, jolta tämä puolestaan saa suojelua”. Toisaalta käsitteellä viitataan ”termin alamainen vastakohtaan”, jonka seurauksena ”kansalaisuus on mahdollista vain valtiossa, jossa kansalaiselle määritellään oikeudet ja velvollisuudet, siinä missä alamainen voidaan olla minkä tahansa hallinnon alaisena”. Kansalaisuus puolestaan yhdistetään myös ”hyvään kansalaisuuteen”, toisin sanoen ”henkilöön, joka on yhteiskunnan vastuuntuntoinen jäsen, joka noudattaa lakeja ja joka voi ottaa hoitaakseen julkisen viran.” (Scruton 2007, 95-96.)

Kansalaisuus on siten yhtäältä lakien noudattamista, toisaalta velvollisuuksien hoitamista, mutta ainakin alamaisuuden vastakohta. Saadakseni selville tämän äärimmäisen moniulotteisen ja liikkuvan käsitteen kompleksisen merkityksen, on minun aluksi syytä paneutua käsitteen historiaan. Kansalaisuuden määritelmät ovat liikkuneet paljon ajassa ja paikassa, jonka vuoksi noiden määritelmien historiallisten ja yhteiskunnallisten kontekstien lähempi tarkastelu voi auttaa ymmärtämään paremmin niitä lukemattomia eri tapoja, joilla kansalaisuutta tänään määritellään. Yhteiskunnallisten käsitteiden tapaan kansalaisuuden käsitteen tietynlainen määrittely kertoo paljon ympäröivästä yhteiskunnastaan, ja koska tutkimukseni tavoitteena on juuri tämän yhteyden löytäminen, on siihen syytä kiinnittää huomiota myös historiallisessa tarkastelussani.

2.1. Kansalaisuus-käsitteen historia

Aloitan tarkasteluni Keith Faulksin (2000) johdattamana. Hänen mukaansa kansalaisuuden historia on usein tapana jakaa erillisiin aikakausiin, jotta käsitteen merkityksen vaihtelut saadaan helposti esille. Tämä voi kuitenkin olla jossain määrin harhaanjohtavaa, sillä kuten Faulks huomauttaa, esimerkiksi modernin kansalaisuuden voidaan ajatella perustuvan vahvasti antiikin käsityksiin kansalaisuudesta. (Faulks 2000, 14-15.) Heti historiallisen käsitteilyn aluksi onkin tärkeää huomata, ettei kansalaisuus-käsitteen historia ole kronologisesti etenevä kehitystarina, vaan pikemminkin spiraali, joka hakee toistuvasti vaikutteita aiemmista kansalaisuuskäsitteistä, löytää uutta, palaa vanhaan, ja sopeutuu alati muuttuvaan ympäristöönsä. Se on muiden poliittisten käsitteiden tavoin vallankäytön väline, eikä sillä näin ollen ole ”oikeaa” tai ”luonnollista” määritelmää. Sen sijaan valtaapitävät määrittävät sitä yhä uudelleen, jonka vuoksi kansalaisuuskäsitteen historiaan uppoutuessa on ehdottoman tärkeää kiinnittää samanaikaisesti huomiota käsitteen muokkautumiseen liittyviin yhteiskunnallisiin olosuhteisiin. Tätä kansalaisuus-käsitteen kontingenttiutta painottavat myös esimerkiksi Engin F. Isin ja Patricia K. Wood (1999), jotka huomauttavat teoksessaan, kuinka kansalaisuus syntyy aina tietyssä ajassa ja tilassa vastauksena ympäristönsä erityisiin konflikteihin ja valtasuhteisiin (Isin & Wood 1999, 5). Kuka käsitettä kulloinkin pääsee määrittelemään ja miksi se määritellään tietyllä tavalla, ovatkin kenties tärkeämpiä kysymyksiä kuin se, millaiseksi käsite kulloinkin muokkautuu.

Kansalaisuus-käsitteen, kuten lukemattoman monen muunkin keskeisen politiikan käsitteen länsimaiset juuret voidaan sijoittaa antiikin Kreikkaan. Ennen kuin paneudun käsitteen kreikkalaiseen syntyhistoriaan tarkemmin, haluan kuitenkin muistuttaa lukijaa Isinin ja Woodin sanoin tällaisen ajattelun mahdollisesta ”länsimielisyydestä”. Vaikka länsimaisen kansalaisuuskäsityksen juurien laajalti katsotaankin löytyvän Ateenasta, on kansalaisuudella oma pitkä historiansa esimerkiksi Kiinassa ja Intiassa. (Isin & Wood 1999, 5.) Vaikka länsimainen kansalaisuuden malli onkin kolonialismin ja myöhemmin globalisaation kautta levinnyt kauas Akropoliilta, on länsimaista kansalaisuutta tutkiessa syytä pitää mielessä, ettei käsitteen eurooppalainen historia suinkaan ole ainoa kansalaisuuden syntytarina. Koska tutkimuskohteenani oleva kansalaisuus nojaa kuitenkin selvästi länsimaiseen kansalaisuusperinteeseen, koen juuri tuon historian esittelyn olevan tässä yhteydessä perusteltua.

Kansalaisuuden länsimainen historia alkaa siten antiikin Kreikasta. J.G.A. Pocock (1995) esittelee tuon kansalaisuuden ”klassisena” ei ainoastaan sen historiallisen ajanjakson mukaan, vaan koska Kreikan kaupunkivaltioiden kansalaisuutta on myöhemmin pidetty lännessä tietynlaisena kansalaisuuden ideaalina (Pocock 1995, 29). Tämä kansalainen oli esimerkiksi Gerard Delantyn (2000, 11) mukaan ennen muuta poliittinen olio; 400-300 luku-
jen e.a.a. Ateenassa kansalainen merkitsi vapaata aikuista miestä, jolla oli oikeus osallistua kaupunkivaltion asioista päättämiseen ja täten politiikkaan. Pocock tiivistää tämän poliittisen kansalaisuuden Aristotelesta mukailleen yksilöksi, joka sekä hallitsee että on hallittavana. Kansalaisuuden ydin oli siten yksilön kyky osallistua yhteiseen päätöksentekoon ja luoda ne säännöt, joiden mukaan myös hänen itsensä tulee elää. (Pocock 1995, 30-31.) Kaupunkivaltioiden kansalaisuus oli kuitenkin hyvin erityislaatuista *poliksen* eli kaupunkivaltion pienestä koosta johtuen, jonka ansiosta jokaisen kansalaisuuden ehdot täyttävän henkilön oli mahdollista osallistua *poliksen* päätöksentekoon. (ks. esim. Faulks 2000, 16.)

Sekä Delanty (2000) että Pocock (1995) huomauttavat, kuinka antiikin kreikkalainen kansalaisuus oli lähtökohtaisesti ulossulkeva käsite ja etuoikeus. Se koski ainoastaan vapaita, ylhäistä sukua olevia, riittävän varakkaita, ja sotilaspalveluksessa olleita miehiä ja se määriteltiin ennen muuta suhteessa ”ei-kansalaisiin”, barbaareihin. (Delanty 2000, 11; Pocock 1995, 31.) Delantyn (2000, 11) ja Faulksin (2000, 19) mukaan merkittävin antiikista periytyvä kansalaisuuden piirre olikin sen ulossulkevuus. Ajatus kansalaisuudesta välineenä, jonka avulla suljetaan ulos ryhmiä, joiden ei toivota osallistuvan yhteiskunnalliseen toimintaan ja päätöksentekoon, on siis yhtä vanha kuin itse käsite, ja siksi yksi merkittävimpiä kansalaisuuden ominaisuuksia. Pocock (1995, 31) on samaa mieltä, ja menee jopa pidemmälle todetessaan, kuinka antiikin Kreikan kansalaisuuden ehdot itse asiassa säilyivät huomattavasti pidempään kuin kansalaisuuden varsinainen sisältö. Kansalaisuuden sisältö muuttui ympäröivän yhteiskunnan ja määrittelijöiden tarpeiden muuttuessa, mutta ”klassisesta” kansalaisuuskäsityksestä jäivät elämään sen ulossulkevat kansalaisuuden saannin ehdot. Yhteys maskuliinisuuden, sodankäynnin ja kansalaisuuden välillä oli myös Faulksin mukaan eräs kreikkalaisen kansalaisuuden tärkeimpiä perintöjä myöhemmille kansalaisuusrakennelmille (Faulks 2000, 16).

Toinen antiikin Kreikan kansalaisuuden tärkeä piirre ja ajatuksellinen perintö myöhemmillä kansalaisuuskonstruktioille on Pocockin (1995) mukaan ajatus kansalaisuudesta päämääränä itsessään. Pocock kuvaa, kuinka kansalaisten keskustelu ja päätökset, toisin sanoen

politiikka, ja kansalaisuus itsessään eivät ole ainoastaan keinoja saavuttaa hyvää yhteisölle, vaan ne ovat itsessään tavoiteltavia asioita. Poliitiikan tekeminen oli tavoiteltava hyvä, joka sijaitsi kaukana arkielämän häiriöistä, ja kansalaisuus ei ollut vain väylä tuon politiikan tekemiselle, se oli ainoa tapa olla vapaa. (Pocock 1995, 32.) Tällainen ajatus kansalaisuuden ja politiikan tekemisen itseisarvosta voidaan nähdä pohjana myös republikanistiselle käsitykselle kansalaisuudesta.

Isin ja Wood (1999) kuitenkin kritisoivat ajatusta, jonka mukaan antiikin Kreikan kansalaisuus toimisi pohjana nykyisille kansalaisuuskäsityksille. He perustelevat näkemystään sillä tärkeällä huomiolla, että toisin kuin tänä päivänä, antiikin Kreikassa yksilö oli alisteinen yhteisölleen. Hänen poliittinen olemassaolonsa määrittyi ryhmään kuulumisen kautta, ja hyvänä kansalaisena hän toimi niin kuin ryhmän etu vaati, eivätkä hänen omat halunsa saaneet häiritä häntä toiminnassaan. (Isin & Wood 1999, 6.) Vaikka Isinin ja Woodin huomio onkin erittäin tärkeä, ei se kuitenkaan mielestäni riitä kyseenalaistamaan kansalaisuuskäsityksen kreikkalaisia juuria. Totta on, että kansalaisuus on myöhempinä aikoina saanut huomattavan erilaisia muotoja ja merkityksiä, mutta kuten Isin ja Wood itsekin toteavat (1999, 5), kuuluu tämä kontingenttius käsitteen luonteeseen mitä olennaisimmin. Antiikin Kreikassa muodostunut kansalaisuus ilmensi oman aikansa ja yhteiskuntansa tilaa, mutta loi kuitenkin länsimaiseen perinteeseen ajatuksen laillisesta asemasta ja toiminnasta nimeltä kansalaisuus.

Siirryttäessä antiikin Kreikasta Roomaan, siirrytään kansalaisuuskeskustelussa Ronald Beinerin (1995) mukaan ideaalista käytäntöön. Rooman kansalainen ei hänen mukaansa ollut enää kreikkalaisten ihanteiden mukainen julkinen keskustelija, vaan ennen muuta asioiden omistaja, haltija, myyjä ja ostaja. Käytännön asioiden siirtyminen yksityiselämän puolelta osaksi kansalaisuutta muutti Beinerin mukaan kansalaisuuden tarkoittamaan yksilöä, jolla on lain mukaan oikeus toimia tietyssä laillisessa yhteisössä ja odottaa suojelua tuolta yhteisöltä. Kansalaisuudesta muodostui laillinen asema, jonka mukana yksilö sai oikeuksia tiettyihin asioihin. (Beiner 1995, 34-36.) Mihin, kuinka paljon ja kenelle tuo oikeus kuului, säilyi toki, kuten kansalaisuuden kreikkalaiseen perinteeseen kuuluu, määrittelykysymyksenä ja siten ulossulkevuu den välineenä.

Myös Delantyn (2000) mukaan kansalaisuus oli roomalaisille tiukasti laillinen asema, jolla määriteltiin jäsenyys Rooman poliittisessa yhteisössä *res publicassa* (Delanty 2000, 11-

12). Tämä yhteisö oli Beinerin (1995, 37) mukaan nimenomaan laillinen, eikä esimerkiksi tarkoittanut välttämättä alueellista yhteisöä. Rooman kansalaisuuteen liittyi Delantyn mukaan merkittävänä osana myös valtion ja yhteiskunnan eroaminen toisistaan myös käsitteellisellä tasolla, jonka seurauksena kansalaisesta tuli ennen muuta tiettyjen oikeuksien ja velvollisuuksien haltija ja lainkäytön kohde. Tästä kansalaisuuskäsitteen välineellistymisestä huolimatta Delanty huomauttaa esimerkiksi Ciceron Res Publicaan vedoten, kuinka roomalainen käsitys kansalaisuudesta kuitenkin pyrki osaltaan säilyttämään myös kreikkalaisen osallistumisen perinteen, ja siten määrittelemään kansalaisuuden yksilön aktiivisuutena julkisessa tilassa. (Delanty 2000, 11-12.)

Faulks (2000) jatkaa, kuinka hänen mukaansa kansalaisuuden käsite menetti Roomassa yhteytensä poliittisen osallistumisen ajatukseen, ja muodostui pikemminkin valtion sosiaalisen kontrollin ja valtakunnan rauhoittamisen välineeksi (Faulks 2000, 19). Beiner (1995) tuntuu jakavan Faulksin käsityksen, sillä hän kuvaa, kuinka roomalaisten tapa määritellä kansalainen laillisena asemana lähensi kansalaisuuden käsitettä alamaisuuden kanssa. Hänen mukaansa jäsenyys laillisessa yhteisössä korosti yksilön velvollisuutta noudattaa yhteisönsä lakeja, mikä puolestaan teki kansalaisuudesta alamaisuuteen viittaavan käsitteen. Myös lailliselta yhteisöltä odotettu suojele muodosti Beinerin mukaan pikemminkin kuvan lain ja hallinnan alamaisesta, kuin kansalaisuudesta sen kreikkalaisessa merkityksessä. (Beiner 1995, 38-39.)

Rooman kansalaisuuden tärkein perintö myöhemmille ajoille on kenties sen tapa määritellä kansalaisuus lailliseksi asemaksi. Kreikkalaisen ”lainsäätäjäkansalaisen” ohelle muodostui kansalaisuus lakien ja määräysten kohteena, kenties jopa alamaisuuden alkuna. Siinä missä kreikkalaisen kansalaisuuden ydin oli kansalaisten osallistuminen lainsäädäntöön, ei Rooman kansalaisella ollut juuri mitään mahdollisuuksia vaikuttaa lakeihin, joiden mukaan hänen tuli elää (Beiner 1995, 39). Kansalaisuus merkitsi paitsi ulossulkevuuksien, myös valtion kontrollin välinettä, jonka seurauksena myös kansalaisuuden laajuus muuttui. Kansalaisia roomalaisessa mielessä olivat kaikki Rooman lain alla elävät henkilöt. Tämä laaja kansalaisuus lakien passiivisena noudattajana muodosti räikeän vastakohdan Kreikan aktiivisen kansalaisuuden ihanteelle. Tämä jako kansalaisuuteen toimintana ja asemana on yksi kansalaisuuskeskustelua eniten halkovista mielipide-eroista yhä tänään. Sitä käsitellään tarkemmin seuraavassa kappaleessa.

Rooman kansalaisuutta käsiteltäessä on kuitenkin huomattavaa, että kaikki eivät olleet yhtä mieltä siitä, millainen kansalaisuuden tulisi todella olla. Tosiasiallisen ”laillisen kansalaisuuden” ajatusta kritisoitiin esimerkiksi stoalaisten taholta, jotka pitivät alueellisia poliittisia yhteisöjä toissijaisina ”maailmanlaajuiseen kansalaisyhteiskuntaan” verrattuna. Kansalaisten tuli siten heidän mielestään olla ensisijaisesti maailmankansalaisia, jonka ohella kuuluminen muihin pienempiin poliittisiin yhteisöihin oli mahdollista. (ks. esim. Faulks 2000, 15.) Stoalaisten kansalaisuuskäsitys korosti ehdotonta tasa-arvoa ihmisten kesken ja jokaisen oikeutta kansalaisuuteen. Tämän vuoksi stoalaisten kansalaisuuskäsitys on erityisen merkittävä huomioida ennen modernin kansalaisuuden luonteen käsittelyä. Modernin kansalaisuuskäsityksen tasa-arvon periaate on näet peräisin juuri stoalaisilta

Rooman hajoamisen jälkeen kansalaisuuden käsite menetti lähes täysin merkityksensä. Keskiajalla ihmiset olivat ennen muuta kristittyjä, eikä kirkko kaivannut kansalaisuuden kaltaisia maallisia käsitteitä valtaansa häiritsemään. (ks. esim. Faulks 2000, 20.) Ainoassa käyttöyhteydessään, keskiajan italialaisissa kaupunkivaltioissa, termi *citizen* merkitsi pitkään ainoastaan kaupungin asukasta. (ks. esim. Kylmäkoski 2000, Delanty 2000) Delanty (2000) kuvaa, kuinka kansalaisuus merkitsi esimerkiksi Italian kaupunkivaltioissa hyvin yksinkertaisesti tiettyjä oikeuksia ja velvollisuuksia, joita kaupungin asukkaalla oli. Roomalainen ajatus kansalaisesta laillisena objektina tuntui siis saaneen jatkoa. 1500-luvulta alkanut hidaskin valtionmuodostus ja markkinayhteiskunnan kehitys loivat kuitenkin yhteiskuntaan uuden julkisen tilan, joita Delantyn mukaan voidaan perustellusti kutsua ensimmäiseksi kansalaisyhteiskunniksi. Täten kansalaisuudesta muodostui käsite, jolla kuvattiin yksilön roolia ja ilmentymää tuossa uudessa julkisessa tilassa. Yksi modernin kansalaisuuden syntytarinoista liittyykin kansalaisuuden synnyin juuri kansalaisyhteiskunnan muodostumisen yhteyteen (Delanty 2000, 12).

Faulks (2000) kuitenkin huomauttaa, kuinka keskiaikainen kansalaisuuskäsite oli vielä tiukasti sidoksissa esimerkiksi yksilön omaisuuteen ja muihin taloudellisiin arvoihin, (Faulks 2000, 21). Kansalaisuus merkitsi kykyä osallistua kansalaisyhteiskunnan toimintaan, joka tuolloin merkitsi lähes yksinomaan taloudellista kanssakäymistä. Näin ollen kansalaisuuden mitaksi muotoutui yksilön taloudellinen asema. Isin ja Wood (1999) puolestaan tuovat esille T.H. Marshallia ja Otto Gierkea mukailleen, kuinka keskiaikainen kansalaisuus merkitsi lähes poikkeuksetta osallisuutta ja kansalaisuutta useissa erilaisissa ja osittain päällekkäisissä yhteisöissä. Kaupungin ohella ihmiset kuuluivat kiltoihin, yhdistyksiin,

kauppaliittoihin ja muihin kaupungin rajat ylittäviin ja lävistäviin polityihin, jonka vuoksi keskiaikaisen kansalaisuuden olomuoto poikkeaa vielä merkittävästi modernista kansallisvaltion kansalaisuudesta. Isini ja Woodin johdattelemina on myös syytä pitää mielessä, että keskiajalla kansalaisuus toteutui alkeellisimmissä muodoissaankin ainoastaan kaupungeissa. Kun otetaan huomioon maalaisväestön moninkertainen määrä kaupunkilaisiin nähden, voidaan huomata kansalaisuuskäsitteen ulossulkevuuden ja rajallisuuden jatkuvan ei ainoastaan taloudellisen aseman, vaan myös asuinpaikan suhteen. (Isin & Wood 1999, 26; 34; 50.)

Myöhäiskeskiajan kaupunkivaltioissa uudelleenlöydetty ajatus kansalaisuudesta yksilön julkisena ilmentymänä avasi Delantyn mukaan tien moderneille liberalistisille käsityksille kansalaisuudesta (Delanty 2000, 13-14). Tuo modernin kansalaisuuden syntyprosessi on aiheena seuraavalle kappaleelleni, joka alkaa pamauksella Bastiljissa.

2.2 Modernin kansalaisuuden synty

Ranskan vuoden 1789 vallankumous merkitsi syntyhetkeä yhtäläillä ajatukselle modernista kansalaisesta (*citizen*) kuin kansakunnasta ja kansallisvaltiosta. Tässä kappaleessa käsittelem modernin kansalaisuuden alkuketkiä yleisellä tasolla; Ranskan kansalaisuuden erityispiirteisiin palataan luvussa 3.3.

Brubaker (1992) kuvaa Ranskan vallankumousta neljänä samanaikaisena vallankumouksena, joilla jokaisella oli vaikutuksensa modernin kansalaisuuden syntyyn. Porvarillinen vallankumous synnytti ajatuksen ihmisryhmästä, joilla olisi yhtäläiset oikeudet ja velvollisuudet, ja jotka siten olisivat tasavertaisia lain edessä. Demokraattinen vallankumous puolestaan toi mukanaan kansan poliittiset oikeudet, jotka ovat erityisen tärkeitä poliittisesti aktiivisen kansalaisuuden ajatuksen synnylle. Lisäksi kansallinen vallankumous synnytti yhtäältä kansallisvaltion ajatuksen ja nationalismin, ja toisaalta samalla ensimmäistä kertaa ajatuksen ”ulkomaalaisesta”. Tämä ulkopuolen luominen on merkityksellistä paitsi kansalaisuuden käsitteen synnyn kannalta, myös myöhemmin työssä pohdinnan aiheena olevan maahanmuuttajapolitiikan kannalta. Lopuksi byrokraattinen vallankumous loi ensimmäisen virallisen määritelmän kansalaisesta, joka omaa suorat suhteet valtion kanssa ilman välittäjiä. (Brubaker, 1992, 39-49.)

Moderni kansalaisuus oli siten yhdistelmä antiikin kansalaisuuskäsitteiden ihanteita, uusia, Faulksin (2000, 21-28) mukaan erityisesti liberalismiin kehitykseen kietoutuneita periaatteita, sekä konkreettisia yhteiskunnallisia muutoksia, jotka johtivat esimerkiksi valtion roolin merkittävään kasvuun. Faulks (2000) kuvaa, kuinka moderni kansalaisuus syntyi ”tavallisen kansan” alkaessa vaatia merkittävemmän roolin saaneelta valtiolta samoja oikeuksia kuin etuoikeutetulla aateliluokalla. Nämä vaatimukset saivat voimaa yhtäältä esimerkiksi Hobbesin ja Locken liberaaleilta ajatuksilta tasa-arvoisista ihmisistä ja heidän yhtäläisistä oikeuksistaan, ja toisaalta Rousseauin ajatuksesta kansan tahdosta tai yleistahdosta (*volonté générale*), ja kansalaisten roolista sen toteuttamisessa. (Faulks 2000, 22-24; 32.) Modernin kansalaisuuden ideaali oli siis tasa-arvoinen, yhtäläiset oikeudet omaava aktiivinen kansalainen, jonka kansalaisuuden side liittyy uuteen, entistä laajempaan poliittiseen yhteisöön, valtioon.

Modernia kansalaisuutta leimasi kuitenkin alusta alkaen sisäinen ristiriita. Yhtäältä itse kansalaisuuden käsite oli poliittinen ja universaaliutta korostava. Esimerkiksi Brubaker (1992) kuvaa, kuinka vallankumouksessa julistetut kansalaisoikeudet oli lähtökohtaisesti tarkoitettu koskemaan kaikkia ihmisiä kansallisuudesta riippumatta (1992, 7). Toisaalta saman vallankumouksen seurauksena syntynyt ajatus kansallisvaltiosta hämärsi valtion ja kansakunnan välistä suhdetta ja teki kansalaisuuden ja kansallisuuden erottamisesta vaikeaa. Tämän seurauksena kansalaisuuden ja kansallisvaltion välille muodostui yhteys, joka teki kansalaisuudesta etnisille piirteille perustuvan ulossulkevuuden välineen. (Ks. esim. Brubaker 1992; Faulks 2000, 29-30; 35.) Tämä ristiriita määrittää yhä kansallisvaltioihin liitettyä kansalaisuutta, ja sen seurauksena syntynyt kysymys kansalaisuuden myöntämisperiaatteista ja käsitteen luonteesta, on yksi tärkeimpiä kansalaisuuskeskustelua ajavia erimielisyyksiä.

Toinen modernin kansalaisuuskäsityksen ja kansallisvaltion uutta suhdetta kuvaava piirre on esimerkiksi Isinin ja Woodin (1999) mukaan kansalaisuuden liittyminen alueen käsitteeseen. Ennen kansallisvaltioiden syntyä yksilö saattoi kuulua useisiin päällekkäisiin yhteisöihin ja polityihin, ja yhtäältä toimia siellä kansalaisena julkisessa tilassa ja toisaalta nauttia kansalaisille osoitetuista oikeuksista ja velvollisuuksista. Kansallisvaltioiden syntyä myötä kansalaisuuden käsite sidottiin kuitenkin syntymiseen ja asumiseen tietyllä alueella mahdollistaen siten osaltaan sidoksen ”etnisyyden” ja kansallisuuden välillä. (Isin &

Wood 1999, 50.) Tämä kansalaisuuden alueellistuminen mahdollisti myös varsin yksinkertaisen tavan jakaa ihmiset kansalaisin ja ”ulkopuolisiin” (Isin & Wood, 1999, 68), jonka seurauksena kansallisuuden tuottaminen toiseutta vastaan mahdollistui.

Kansallisvaltion ja kansalaisuuden välinen kyseenalainen yhteys on yksi tutkimukseni keskeisimpiä lähtökohtia, jota vasten peilaamalla on myös varsin helppo nähdä, kuinka merkittävä Ranskan valitsema poliittisen kansalaisuuden tie on. Kuten esimerkiksi Brubaker (1992) kuvaa, on ranskalainen kansalaisuus sen synnystä lähtien määritelty poliittisin ehdoin, vastoin esimerkiksi Delantyn (2000) kuvaama anglo-saksista mallia. Brubaker ottaa kuitenkin käsittelyyn myös poliittisen kansalaisuuden toisen ulottuvuuden: sen pesäeron kansallisuudesta ja etnisyydestä. Poliittisen kansalaisuuden suhdetta kansallisvaltion ja kansallisuuteen tutkiskellaan tarkemmin työni myöhemmissä vaiheissa; kappaleessa 2.4 pyritään aluksi erottelemaan näitä käsitteitä kuvaavat termit, jonka jälkeen teemaan palataan sekä molempien analyysieni että kappaleen kuusi yhteydessä. Ennen tätä tarkastelen kuitenkin erilaisia tapoja käsittää ja määritellä kansalaisuutta nykyään.

2.3 Kansalaisuuskamppailuja tänään

Tässä kappaleessa käsittelen kansalaisuuden tärkeimpiä määrittelyeroja nykyään; tärkeimpiä kysymyksiä, jotka jakavat mielipiteitä tämän päivän kansalaisuuskeskustelussa, sekä eri perinteitä, jotka ovat syntyneet modernin kansalaisuuden myötä vastaamaan noihin kysymyksiin omilla tavoillaan. Keskeisimpinä vedenjakajina ovat yhtäältä kysymykset kansalaisuuden sisällöstä ja toisaalta ne periaatteet, joiden perusteella kansalaisuus tulisi yksilölle myöntää. Postmoderneissa yhteiskunnissa näiden kysymysten rinnalle on esimerkiksi Faulksin (2000, 7) ja Isinin ja Woodin (1997) mukaan noussut myös kolmas ulottuvuus, kansalaisuuden ”syvyys” tai merkittävyys. Esittelen tämän päivän kansalaisuuskeskustelua ennen muuta noihin kysymyksiin tarjottujen vastausten kautta. Kuvaamalla, kuinka erilaiset poliittiset perinteet määrittelevät kansalaisuuden, saan myös kattavamman kuvan siitä, mihin tutkimusaiheenani oleva republikaanistinen kansalaisuus sijoittuu tällä kentällä. Lopuksi vilkaisen lyhyesti muun muassa Isinin ja Woodin esittelemään postmoderniin kansallisuuteen, ja siihen, mihin suuntaan käsite saattaa olla liikkumassa tulevaisuudessa.

Kansalaisuuden sisällöstä käytävää debattia halkovat ennen muuta kysymykset yksilön edusta suhteessa ryhmän etuun, kansalaisuudesta yhtäältä toimintana, toisaalta asemana (ks. esim. Isin & Wood 1997, 4) sekä ennen muuta kansalaisuuden sisältämistä oikeuksista ja velvollisuuksista ja niiden suhteesta toisiinsa (ks. esim. Faulks 2000, 55). Koska juuri tämä viimeinen ulottuvuus on muodostunut kenties merkittävimmäksi vedenjakajaksi modernissa kansalaiskeskustelussa, tarkastelen sitä lähemmin pohtien samalla kansalaisuuden sisällön määrittelyn vaikeuksia.

Faulksin (2000) mukaan kansalaisen oikeuksia ja velvollisuuksia koskeva väittely sisältää useimmiten seuraavanlaisia kysymyksiä: kuinka laajat kansalaisen oikeuksien tulisi olla suhteessa hänen velvollisuuksiinsa, ja toisaalta ovatko oikeudet ja velvollisuudet riippuvaisia toisistaan vai heikentykö toinen automaattisesti toisen vahvistuessa (Faulks 2000, 55)? Näitä kysymyksiä pohtii niin Faulksin kuin esimerkiksi Beinerin mukaan varsinkin liberalismin perinne, jonka piirissä kansalaisuus ymmärretään ennen muuta yhdistelmänä oikeuksia ja velvollisuuksia (ks. esim. Faulks 56.57; Beiner 1995, 13-16)

Isinille ja Woodille (1999) liberalistinen kansalaisuus merkitsee ajatusta yksilön ensisijaisuudesta polikseen nähden. Kansalaisuus määritellään ennen muuta yksilöä suojeleviksi oikeuksiksi ja vapauksiksi, jotka tässä yhteydessä määritellään negatiivisiksi, vapaudeksi jostakin. Liberalistinen kansalaisuus on siten Isinin ja Woodin mukaan tiettyssä määrin utilitaristinen näkökulma kansalaisuuteen, sillä se näkee kansalaisuuden ainoastaan yksilölle koituvan hyvän kautta ja korostaa ainoastaan yksilön oikeutta ja vapautta toimia parhaaksi kokemallaan tavalla. Liberalistinen kansalaisuus ei hahmota kansalaisia kollektiivina, eikä liioin edellytä yksilöltä aktiivisuutta tai osallistumista yhteiskunnalliseen elämään; päinvastoin osallistuminen on jokaisen yksilön oma valinta, eikä heidän asemansa kansalaisena katsota vaarantuvan passiivisuuden seurauksena. (Isin & Wood 1999, 7-8.) Liberalistinen kansalaisuus on täten myös tyyppiesimerkki ”ohuesta” kansalaisuudesta, jossa kansalaisuuden merkitys tiivistyy ainoataan sen myötä saataviin oikeuksiin.

Sekä Isin ja Wood että Faulks mieltävät liberalismin tärkeimmäksi nykypäivän länsimaista kansalaisuutta muokkaavaksi teoriaksi, sillä molemmat liittävät sen ajatukset myös kapitalismin menestykseen (ks. esim. Isin & Wood 1999, viii; Faulks 2000, 59). Delantyn (2000) mukaan tämä vallankumousten ajan jälkeen syntynyt ”porvarillinen kansalaisuuden perinne”, joka määrittelee kansalaisuuden ennen muuta oikeudeksi omistaa ja tehdä sopimuksia,

saattaa olla jopa ”poliittisia kansalaisuuksia” historiallisesti merkittävämpi, sillä hänen mukaansa taloudellinen kansalaisuus on historian saatossa tarjonnut pohjan kansalaisuuden määrittelylle huomattavasti poliittista kansalaisuutta useammin. Tässä perinteessä kansalaisyhteisö nähdään helposti uhkana valtaapitävien toimesta, ja se pyritään käsittämään ennen muuta esipoliittisena tilana, joka on kansalaisille keskeinen ainoastaan taloudellisten toimien kannalta. (Delanty 2000, 13-14.) Faulks (2000) kuvaakin, kuinka liberalistiselle kansalaisuuskäsitykselle on keskeistä jako yksityiseen tilaan, johon esimerkiksi talouselämä sijoittuu, ja julkiseen tilaan, johon puolestaan kansalaisuuden käsite kuuluu. Kansalaisuuden ydin on siinä, että sen omaavat yksilöt saavat oikeuden ja vapauden toimia vapaasti ilman, että valtio heitä kontrolloi tai valvoo. (Faulks 2000, 59.)

Isin ja Wood (1999) kuitenkin esittävät liberalistisen kansalaisuuskäsityksen kohtaavan myös varsin laajaa kritiikkiä. Heidän mukaansa sitä kritisoidaan paitsi sen varsin pragmaattisesta lähestymistavasta kansalaisuuteen, myös ennen muuta sen negatiivisesta vapauskäsituksesta, joka jättää täysin huomiotta kansalaisten vapaudet johonkin, toisin sanoen oikeudet toimia. (Isin & Wood 1999, 8.) Tästä johtuen liberalistisesta kansalaisuudesta muodostuu helposti äärimmäisen passiivinen ajatus kansalaisuudesta, joka voidaan nähdä jopa uhkana demokratialle. Liberalistista kansalaisuutta on myös kritisoitu sen liitoksesta kapitalismin kanssa, jolloin siitä on väitetty muodostuneen jopa uusia luokkaeroja synnyttävä voima (ks. esim Isin & Wood 1999, 28).

Toisen vastauksen kansalaisuuden sisältöä koskeviin kysymyksiin tarjoavat kommunitaristit. Isinin ja Woodin (1999) mukaan kommunitaristinen käsitys kansalaisuudesta kritisoi liberalistisen kansalaisuuskäsityksen yksilökeskeisyyttä tuoden sen sijaan kansalaisuuden keskiöön ajatuksen yhteisestä hyvästä. Heidän mukaansa teorioiden erot johtuvat ennen muuta niiden lähtökohtaisesti erilaisista käsityksistä yksilöstä; siinä missä liberalismi näkee yksilön pääasiassa omaa etuaan ajavana, korostaa kommunitarismi, etteivät yhteiskunnassa elävät yksilöt suinkaan ole eristyksissä toisistaan, eivätkä he siksi voi ajaa vain omaa etuaan. Kommunitaristinen kansalaisuus korostaa siten yksilön oikeuksien sijaan yhteistä hyvää, ja näin kansalaisuuden tärkeimmiksi piirteiksi muodostuvat yhteinen asioista päättäminen, neuvottelu ja tasa-arvo yksilöiden välillä. (Isin & Wood 1999, 8.)

Kommunitaristinen kansalaisuuskäsitys on siis paitsi yhteisöllinen, myös aktiivinen ja huomattavasti liberalistista kansalaisuutta ”syvempi”. Aktiivista ja ”syvää” kansalaisuutta

korostaa myös työni aiheena oleva republikanistinen lähestymistapa kansalaisuuteen. Isin ja Wood (1999) esittävät republikanistisen kansalaisuuden teoriana, joka pyrkii ylittämään omaa etuaan ajavan ja tasa-arvoisen yksilön välisen ristiriidan. He siteeraavat Beineria, jonka mukaan kaikki kansalaiset jakavat tietynlaisen ”kansalaisidentiteetin”, ”*civic identity*”:n, joka ylittää yksilön edun ja yhteisen edun välillä olevan ristiriidan. Kansalaisuus nähtäisiin Isinin ja Woodin mukaan täten kaikki muut identiteetit ylittävänä identiteettinä, jonka kautta yksilö toimii yhteiskunnassa. (Isin & Wood 1999, 9-12.) Republikanistiselle kansalaisuudelle keskeistä onkin esimerkiksi Beinerin (1995, 14-16) mukaan kansalaisen näkeminen aktiivisuutena ja poliittisena osallistumisena vastakohtana liberalistisen kansalaisuuskäsityksen passiiviselle kansalaisuudelle. Republikanistista kansalaisuutta tarkastellaan lähemmin kappaleessa 3, jolloin pyrin sijoittamaan myös Isinin ja Woodin teoretoisoiman republikanistisen kansalaisuuden tuon poliittisen kansalaisuuden perinteeseen.

Delanty (2000) nostaa liberalismien ja republikanismien perinteet merkittävimmäksi vastinpariksi kansalaisuuskeskustelua käytäessä. Siinä missä moderni liberalistinen kansalaisuus-teoria näkee kansalaisuuden tietynlaisena yhdistelmänä oikeuksia ja velvollisuuksia, korostaa renessanssin ajoista kumpuava republikanistinen perinne kansalaisuuden osallistuvaa luonnetta, ja määrittelee kansalaisuuden kansalaisyhteiskuntaan osallistumisen mukaan. Delanty jatkaa, miten ensimmäisellä kansalaisuuskäsitteellä on useimmiten viitattu erityisesti kansalaisuuteen sen *nationality*-merkityksessä, kun taas jälkimmäinen edustaa pikemminkin ajatusta aktiivisesta kansalaisuudesta, ja voitaisiin siten kuvata englannin *citizenship*-termillä. (Delanty 2000, 9.) Delanty tuntuu siten vihjaavan, kuinka nämä eri kansalaisuusperinteet suhtautuvat eri tavoin myös kansalaisuuden laajuuteen ja siihen, kenelle kansalaisuus tulisi myöntää. Kansalaisuuden sisällön määrittely tietyllä tapaa vaikuttaakin väistämättä myös siihen ajatteluun, jonka pohjalta kansalaisuuden laajuutta pohditaan.

Kansalaisuuden laajuutta ja myöntämisperusteita koskevaa keskustelua nimittää lähinnä yksi ydinkysymys: Tulisiko kansalaisuuden liittyä kansallisuuteen ja etniseen yhtenäisyyteen, vai vaihtoehtoisesti rakentua demoksen, poliittisen yhteisön osallisuuden pohjalta. Brubaker (1992) käyttää Saksaa ja Ranskaa esimerkkeinä näistä erilaisista tavoista rakentaa kansalaisuutta, ja esittää Saksan tyypillisenä kansallisen yhtenäisyyden ja nationalismien pohjalta kansalaisuutensa rakentaneena maana. Tuolloin ajatus kansasta edeltää kansalaisuuden ja valtion käsitteitä, jolloin kansalaisuudesta muodostuu ensisijaisesti etnokulttuuriseen yhteisöön kuulumisen asema. Kansalaisuuden myöntämisen ehdot tulevat tällöin kos-

kemaan pikemminkin kielellisiä, kulttuurisia ja jopa rodullisia piirteitä, joiden kautta yksilö voi saavuttaa kansalaisuuden. Saksan kaltainen nationalistinen kansalaisuusrakennelma on Brubakerin mukaan ehdottomasti yleisin tapa määritellä modernin kansalaisuuden laajuutta, jonka vuoksi hyvin usean valtion kansalaisuus on tällä hetkellä etnisesti ulossulkeva. (Brubaker 1992.)

Ranskan kansalaisuus ilmentää puolestaan niin Brubakerin (1992) kuin esimerkiksi Favellin (2001) mukaan nationalistisen kansalaisuuden haastavaa tapaa määritellä kansalaisuus. Poliittisesti rakentuva kansalaisuus pitää jäsenyyttä poliittisessa yhteisössä, kansalaisyhteiskunnassa ja valtiossa ensisijaisena kansalaisuuden määritelmän kannalta, eikä lähtökohdaisesti määritä kansaa etnokulttuurisista lähtökohdista käsin. Tällöin kansalaisuuden periaatteet nähdään universaaleiksi, eikä kansalaisuuden myöntämisen ehtoina pidetä tietyn kansallisen kulttuurin piirteitä. (Brubaker 1992, Favell 2001.) Tämän poliittisen kansalaisuuden olemus ja tulevaisuus tulee Ranskan osalta tarkempaan tarkasteluun työni käsitteelyosassa, jossa on syytä paneutua tarkemmin myös siihen, kuinka poliittinen kansalaisuus suhtautuu monikulttuurisuuteen. Vaikka sekä Brubaker (1992) että Favell (2001) pitävät Ranskaa esimerkkinä poliittisen kansalaisuuden omaksuneesta valtiosta, myöntävät he silti Ranskan pyrkivän assimilaatiopolitiikallaan yhtenäiseen kulttuuriin. Herää siis kysymys, missä määrin avoin voi poliittinen kansalaisuus todella olla, ja edellyttääkö poliittinen kansalaisuus kulttuurista yhtenäisyyttä. Näihin kysymyksiin pyrin työssäni pääsemään käsiksi.

Ennen kuin siirryn kielihuomioiden kautta tarkastelemaan tarkemmin republikanistisen kansalaisuuden perinnettä, haluan vielä kiinnittää lukijan huomion lyhyesti niihin muutoksiin, jotka ovat liikuttaneet kansalaisuuden käsitettä viimeisimmäksi. Uusimman haasteen sekä kansalaisuuden käsitteen laajuudelle että syvyydelle ja sisällölle ovat tarjonneet ryhmät, joita esimerkiksi Isin ja Wood (1999) nimittävät kulttuuripoliittisiksi. Nämä ”erilaisuuden politiikkaa” harjoittavat ryhmät, kuten etnisiä, seksuaalisia tai kulttuurisia vähemmistöjä edustavat tahot, alkoivat 1990-luvun alusta alkaen kyseenalaistaa nykyisenkaltaisen kansalaisuuden tasa-arvoisuutta vaatien omille ryhmilleen tunnustusta sekä mahdollisesti erityisoikeuksia. (Isin & Wood 1999, 1-2.) Beinerin mukaan tämä tapahtui nimenomaan kansalaisuuskäsitteen kautta. Vetoamalla kansalaisuuden universaalisuuteen ja osoittamalla sen tämänhetkiset rakennelmat, jotka sulkevat ulos lukuisia valtioiden sisäisiä ryhmiä, kulttuuripoliittiset ryhmittymät pyrkivät yhtäältä muuttamaan kansalaisuuden sisältöä, toisaalta saavuttamaan itse kansalaisuuden aseman. (ks. esim. Beiner 1995, 10 ja

Isin & Wood 1999.) Uusien ryhmien mukanaan tuoma haaste toi mukanaan monimuotoisuuden vaatimuksen kansalaisuuden määritelmään. Tämä on tärkeä huomio, joka on syytä pitää mielessä, kun käsittelyn aiheena ovat myöhemmin Ranskan kansalaisuuden uudelleenmäärittelyn mahdolliset syyt.

2.4 Citoyenneté vs. nationalité

Kansalaisuuden teoriaa käsitelleen kappaleen lopuksi haluan vielä huomauttaa muutamista lähinnä kielellisistä seikoista. On tärkeää huomata, että suomen kielen sana kansalaisuus sisältää kaksi toisistaan hyvinkin erillistä osaa, joita kuvaamaan on omat terminsä useimmissa muissa kielissä, niin myös sekä englanniksi että ranskaksi. Yhtäältä kansalaisella kuvataan asemaa, jonka historiaa edellisissä kappaleissa selvitin. Tämä on kansalaisuuden ”poliittinen” olemus, jonka yhteydessä kansalainen kääntyy englanniksi termillä *citizen*, ranskaksi *citoyen*. Termin juuret viittaavat aluksi Kreikan, myöhemmin Italian kaupunkivaltioiden (ransk. *cité*) asukkaaseen (ks. esim. Kylmäkoski 2000).

Kansalaisuuskäsitteen toinen puoli on sen yhteys kansallisuuden, nationalismin ja kansallisvaltion kanssa. Tämän edellisessä kappaleessa esitellyn jopa kyseenalaisen yhteyden ja modernin kansalaisuuden yleisimpien myöntämisperiaatteiden vuoksi käsite kansalainen (*citizen*, *citoyen*) sekoitetaan usein kansallisuuden ja tiettyyn kansakuntaan kuulumisen (*nationality*, *nationalité*) käsitteen kanssa (ks. esim. Faulks 2000, 7-8). Vaikka nuo käsitteet ovat erittäin päällekkäisiä tämän päivän kansallisvaltioissa, ei niitä merkityserojen vuoksi tulisi sekoittaa toisiinsa, sillä esimerkiksi Brubakerin (1992, 30) mukaan termien hämärtyvä ero voi luoda mielikuvan kansallisuudesta kansalaisuuden normaalina ehtona.

Delanty (2000) menee termien erittelyssä huomattavasti pidemmälle ja yksinkertaistaa käsitteiden erot erilaisista poliittisista perinteistä kumpuaviksi käsite-eroiksi. Hänen mukaansa liberaali perinne on perinteisesti korostanut kansalaisuutta oikeuksina, konservatiivinen perinne on keskittynyt kansalaisuuteen liittyviin velvollisuuksiin, ja republikanistinen perinne on nähnyt kansalaisuuden ennen muuta aktiivisena yhteiskunnallisena osallistumisena. Kaksi ensimmäistä kansalaisuuden perinnettä hän mieltää valtiokeskeisiksi rakennelmiksi, joita tästä syystä voidaan myös hiukan virheellisesti *nationality*-termillä kuvata. Republikanistinen kansalaisuus puolestaan edustaa hänelle ennen muuta jäsenyyttä

kansalaisyhteiskunnassa, jota kuvaamaan sopii parhaiten termi *citizenship*. (Delanty 2000, 9-10.) En ole Delantyn kanssa täysin yhtä mieltä termien näin vahvasta liitoksesta eri poliittisiin perinteisiin, sillä käsittääkseni kyse on kahdesta täysin erillisestä keskustelusta. Delantyn esimerkki auttaa kuitenkin näkemään, kuinka raja näiden kahden käsitteen välillä hämärtyy erittäin helposti.

Faulks (2000) tuo termejä eritellessään esille mielenkiintoisen huomion, joka mahdollistaa näiden kahden käsitteen eron esittelemisen konkreettisesti: Koska moderni valtio on ensisijainen yksilön oikeuksien ja sosiaalisten resurssien takaaja, merkitsee kansalaisuuden (*citizenship*) epääminen samalla näiden perustavanlaatuisen ihmisoikeuksien epäämistä yksilöltä. Tästä johtuen YK:n Yleismaailmallinen Ihmisoikeuksien Julistus huomioi 15 artikkelissaan oikeuden kansalaisuuteen eräänä ihmisoikeutena. (Faulks 2000, 7-8.) Tätä taustaa vasten käsitteiden ero on varsin helppo ymmärtää, sillä *nationality*:n merkityksessä pikemminkin yksilön kansallista tai etnistä alkuperää tai viitekehystä, ei kansalaisuutta sen *nationality*-merkityksessä voida vastaavalla tavalla mieltää tärkeäksi ihmisoikeudeksi, eikä sen myöntämistä voi liioin valtiolta vaatia. On kuitenkin tärkeä huomata, ettei *nationality* kuitenkaan suinkaan ole itsessään olemassa oleva ilmiö, vaan yhtä lailla konstruoitu käsite kuin sen kenties selkeämmin poliittinen *citizenship*-vastinparinsa (ks. esim. Harle & Moisio 2000).

Tässä työssä käsitteellä kansalaisuus viitataan termin *citizenship*-merkitykseen. *Nationality*-käsitteeseen viitataan suomen kielen sanalla kansallisuus.

3 REPUBLIKANISTINEN KANSALAISUUS

Ennen kuin siirryn työni kanssa Ranskaan tarkastelemaan varsinaisena tutkimuskohteenani olevaa kansalaisuutta, on tarpeen esitellä se perinne, johon Ranskan kansalaisuuden on argumentoitu nojaavan. Republikanismin teoria on hyvin tiiviisti kietoutunut juuri ranskalaiseen kontekstiin, sillä sen lisäksi että republikanismia käytetään Ranskassa hyvin usein erittäin vaihtelevienkin poliittisten päätösten perustana (ks. esim. Jennings 2000, 576), si-
joitetaan nykymuotoisen republikanismin perinteen synty hyvin usein Ranskan vallankumouksen yhteyteen (ibid.). Se, millaiseksi republikanistiseen perinteeseen kuuluva kansalaisuuden määritelmä muotoutuu, merkitsee siten hyvin tärkeää lähtökohtaa työlleni.

Esittelen aluksi republikanistisen ajattelutavan historiaa ja pääpiirteitä. Tämän jälkeen yhdistän toisen työni peruskäsitteistä, kansalaisuuden, republikanismin teoriaan, ja tutkiskelen, millaisen sisällön saa käsite republikanistinen kansalaisuus. Kappaleen lopuksi siirrän katseeni Ranskaan pohtien, kuinka Ranskan vallankumous ja republikanismi suhtautuivat toisiinsa, ja lopulta millaiseksi Ranskan kansalaisuus muodostui näiden kahden ilmiön yhteisvaikutuksesta.

3.1 Republikanismin perinne

Republikanismi-käsitteen juuret ovat antiikin Roomassa, jossa latinankielinen termi *res publica* merkitsi julkista asiaa, ja viittasi siten hallintotapaan, jonka mukaan kaikkia kansalaisia koskevien asioiden päätöksistä täytyisi keskustella aluksi vapaasti yhteisessä julkisessa tilassa, ja myöhemmin päättää kaikkien kansalaisten kesken (ks. esim. Kylmäkoski 2000, 3). Omana aikanamme republikanismia on määritelty edelleen muun muassa tietynlaisiksi hallintotavoiksi, kansalaisten rooliksi ja vapauskäsitteeksi. Esimerkiksi Philip Pettit (1997) mukaan republikanismille on olennaista juurikin tietynlainen vapauskäsitte, kun taas erityisesti kansalaisuutta pohtineet teoreetikot korostavat ennen muuta republikanismia kansalaisvelvollisuuksien täyttämisenä, osallistumisena ja aktiivisuutena (ks. esim. Rousseau 1996). Esittelen tässä kappaleessa hiukan republikanismin historiaa, mutta keskityn analyysissäni ennen muuta erilaisiin nykytulkintoihin republikanismin luonteesta. Juuri näitä erilaisia käsityksiä republikanismin sisällöstä pyrin myöhemmin lukemaan esiin ai-

neistostani. Pohjaan tulkintani ennen muuta Jean-Jacques Rousseau'n sekä häntä kritisoi-
neen Pettitin teorioihin, sillä varsinkin edellisellä on ollut merkittävä vaikutus tutkimus-
kohteenani olevan kansalaisuuden määrittelylle

Martin Fischerin (2006) mukaan republikanismin teoria mieltää kreikkalaisen *poliksen* ja
roomalaisen *res publican* perinteen pohjalta luodut tasavallat ennen muuta moraaliseksi
yhteisöiksi, joissa ihmisiä yhdistää yhteinen elämäntapa. Fischerin mukaan Aristoteles oli
ensimmäinen, joka tiivistä näitä omalla aikanaan jo varsin yleiset republikanistiset ajatuk-
set teorian muotoon korostaen, kuinka julkinen puhe ja osallistuminen ovat välttämätön osa
onnellista elämää. (Fischer 2006, xxxii.) Ihminen onkin Aristoteleen mukaan onnellisin
toimiessaan poliittisesti valtiossa. (Aristoteles 1991, 186–188.) Aristoteleen hahmottelema
republikanismi korosti siten yhtäältä kansalaisuutta osallistumisena ja aktiivisuutena, ja
toisaalta kiinnitti huomionsa juuri yhteisöön ja sen etuun. Republikanismin teoria ottaa
näin ollen kantaa niin oikeanlaiseen hallintomuotoon, vapauskäsitteisiin kuin kansalaisuu-
den käsitteeseenkin.

Fischer (2006) jatkaa republikanismin ideaalin kadonneen autokraattiseksi muuttuneen
Rooman sekä kristinuskon nousun myötä, jonka seurauksena yksilöiden julkinen elämä
menetti laajalti merkitystään. Vasta 1400-luvun renessanssihumanismi herätti uudelleen
henkiin ajatuksen yhteiskunnallisesta tai poliittisesta elämäntavasta (*”vivere civile tai vive-
re politico”*), jonka mukaisesti ihmiset hallitsevat itse itseään lakien kautta, osallistuvat
asioiden julkiseen harkintaan ja hoitavat julkisia virkoja. (Fischer 2006, xxxiii-xxxiv.) Tätä
antiikin ihanteita mukailevaa republikanismia kutsutaan usein klassiseksi republikanismik-
si. Esimerkiksi Martin van Gelderenin ja Quentin Skinnerin (2002) mukaan sille on tyypil-
listä käsitys vapaudesta vastakohtana orjana olemiselle, jonka ajateltiin johtavan tiettyihin
kansalaisyhteisöihin ja tuottavan siten käsityksen kansalaisesta, joka käyttää noita oikeuksi-
aan julkisesti (van Gelderen & Skinner 2002, 2-3).

Modernin republikanismin synty sijoitetaan puolestaan yleisesti Ranskan vallankumouksen
yhteyteen (ks. esim. Jennings 2000, 577). Tarkastelen vallankumouksen ajankohtaa ja sen
perintöä tarkemmin ranskalaisen republikanistisen kansalaisuuden tutkiskelun yhteydessä
luvussa 3.3. Nyt pyrin sen sijaan avaamaan hiukan modernin republikanismin käsitettä, ja
sitä, millaiseksi sen sisältö määritellään tänä päivänä. Jeremy Jenningsin (2000) mukaan
moderni republikanistinen traditio nojautuu vahvasti Ranskan vallankumouksen perintöön

liittäessään yhteen vaatimuksen julkisesta demokratiasta ja itsehallinnosta ja tavoitellessaan yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta. Yhtä lailla republikanismi on hänen mukaansa perinne, joka korostaa yhteiskunnallisen tasa-arvon hyötyjä ja sen myötä tuottaa erityislaatuisen käsityksen siitä, mitä poliittisen yhteisön tai kansan jäsenyys merkitsee. (Jennings 2000, 577.) Vaikka republikanismille on siten Jenningsin mukaan olennaista niin tietty hallintotapa kuin tietyt arvotkin, muodostuu hänen ajattelussaan juuri kansalaisuudesta republikanismin keskeinen käsite. Republikanismi on täten nimenomaan perinne, joka tuottaa tietynlaista kansalaisuutta, tietynlaista tapaa olla poliittisen yhteisön jäsen.

Vaikka kansalaisuus muodostaakin yhden republikanismin keskeisimmistä käsitteistä, eivät kaikki kuitenkaan ole yhtä mieltä siitä, nojautuuko republikanismin perinne pohjimmiltaan juuri tiettyyn kansalaisuuden olemukseen. Philip Pettit (1997) esittää, että republikanistinen kansalaisuuskäsitys ja vapaus yhteiskunnalliseen osallistumiseen eivät muodostaisikaan riittävää perustaa republikanismille. Sen sijaan hän väittää, että esimerkiksi vapaus osallistumiseen ilmentää vapauskäsitystä, joka on republikanistiselle perinteelle vieras. Pettitin teesi on, että republikanismin ydin on vapauskäsitteessä, jossa vapaus määritellään ei-dominointina (*non-domination*). Tällöin republikanistinen vapauskäsitys muodostaa vastaparin liberalistiselle vapauskäsitteelle, jossa vapaus mielletään ei-häirintänä tai eipuohtumisena (*non-interference*). Olennainen ero näiden kahden välillä on, että siinä missä liberalistinen vapauskäsitys ymmärtää vapauden rajoittamisena kaiken ulkopuolisen sääntelyn ja ohjailun, republikanistisen vapauskäsitteen mukaan ihminen on vapaa ainoastaan silloin, kun häntä ei dominoi kukaan, toisin sanoen silloin, kun hän ei ole kenenkään mielivaltaisten käskyjen alaisena. Lakien asettamat rajoitukset sen sijaan eivät republikanistisessa mielessä rajoita ihmisen vapautta, sillä lait ovat ihmisten itsensä valitsemien tahojen laatimia juuri heidän lähtökohtaisen vapautensa turvaksi. Pettit tiivistää vapauskäsitysten erot kuvaamalla, kuinka häiriöttömyydestä nauttiva yksilö on vapaa silloin kun kukaan ei pakota häntä toimimaan tietyllä tavalla ja hän voi tehdä valintansa ilman häiriötä, uhkaa tai pelkoa rangaistuksista. Yksilö ei puolestaan ole dominoitu silloin kun hänen toimintaansa eivät vaikuta kenenkään mielivaltaiset käskyt, mutta hänet on lisäksi suojattu kaikelta potentiaaliselta dominoinnilta. Republikanistinen vapaus edellyttää siksi myös instituutioita, jotka suojaavat yksilöä valtaapitävien mielivallalta. (Pettit 1997, 21-41.)

Pettit siis hylkää kansalaisuutta korostavien teoreetikkojen näkemyksen osallistumisesta ja julkisesta harkinnasta republikanismin kantavana voimana, ja siirtää sen sijaan tradition

keskiöön käsityksen vapaudesta. Perinteitä, jotka pitävät osallistumista republikanismin ytimenä, Pettit nimittää populistisiksi, sillä vaikka hän pitää osallistumista tärkeänä, ei se hänen mukaansa voi toimia republikanismin ”peruskalliona”. Osallistuminen on Pettitin mukaan arvokasta, koska sen kautta voidaan edistää ei-dominoidusta vapaudesta nauttimista, eikä suinkaan siksi, että osallistuminen tai osallistumisoikeus itsessään olisivat osoitus tai tae vapaudesta. (Pettit 1997, 9.) Erityisen mielenkiintoiseksi Pettitin populistiseksi nimeämän republikanismin tekee se, että hän nimeää Jean-Jacques Rousseau’n tuon populistisen perinteen isäksi. (Pettit 1997, 30.) Ennen kuin lähdän pohtimaan Pettitin kritiikkiä tarkemmin, lienee siis syytä antaa puheenvuoro myös itse Rousseaulle. Sen hän saa pitää republikanistisen kansalaisuuden yhteydessä.

3.2 Republikanistinen kansalaisuuskäsitys

Aristoteleen kuvaus ihmisestä ”poliittisena eläimenä” on mahdollisesti ensimmäinen hahmotelma republikanistisesta kansalaisuudesta. Esimerkiksi Faulks (2000, 14) ajattelee näin ja perustaa ajatuksensa huomioon, jonka mukaan Aristoteles käsittää kansalaisuuden ihmisluonteen poliittisena ilmauksena. Kansalaisuus olisi täten ihmisyyden välttämätön ilmentymismuoto ja se rooli, jonka ihmiset ottavat julkisessa tilassa. Koska poliittisen eläimen kansalaisuudelle olivat keskeistä juuri osallistuminen ja julkinen keskustelu, voidaan Aristoteleen valitettavan rajallisesta kansalaisuuskäsityksestä kuitenkin nähdä vilahdavan republikanismin ensiaiho. Ciceron kirjoitusten välittämän Rooman republikanismin jälkeen seuraavaa republikanistisen kansalaisuuden pilkahdusta odotettiin 1000-luvun Italian kaupunkivaltioihin saakka saakka, jossa ajatus kansasta itsensä hallitsijana nosti uudelleen päätään (ks. esim. Delanty 2000, 31).

Pettitin (1997) mukaan republikanistinen kansalaisuuskäsitys vetosi syntyäikoinaan lähinnä niihin kansalaisiin, jotka eivät lähtökohtaisestikaan joutuneet alistumaan minkäänlaiselle vallankäytölle. Rooman vapaita kansalaisia seurasivat renessanssin ajan Italian kaupunkivaltioiden asukkaat, joille republikanistinen kansalaisuus merkitsi ennen muuta heidän yksilöllistä ja yhteistä vapauttaan suhteessa hallitsijaan. 1600-luvun Englannissa republikanismi vetosi niihin kansalaisiin, jotka haaveilivat oikeusvaltiosta ja pyrkivät rajoittamaan kuninkaan mielivaltaisia vallankäyttömahdollisuuksia. Vuosisataa myöhemmin republikanistinen kansalaisuuskäsitys vaikutti houkuttelevalta Amerikan mantereeseen siirtokunnissa,

jotka tavoittelivat täydellistä riippumattomuutta kaukana hallitsevasta hallitsijasta. Viimein vuonna 1789 republikaanistinen kansalaisuuskäsitys tiivistyi Ranskan vallankumouksessa ”uusien kansalaisten” noustessa vastustamaan monarkiaa ja aateliston etuoikeuksia. (Pettit 1997, 133.) Republikaanistinen kansalaisuuskäsitys on siten aina liittynyt ajatukseen kansalaisten vapaudesta ulkoisten auktoriteettien vallasta. Vaikka Pettitin mukaan vapaus onkin ainoa piirre, joka todella määrittää republikaanistista kansalaisuutta, nostaa toisenlainen republikaanistista kansalaisuutta tutkiva perinne sen keskiöön kuitenkin teemat osallistumisesta ja aktiivisuudesta. Tutkimuskysymyksen kannalta olennaisinta onkin tutkia ennen muuta tätä modernin republikanismin myötä syntynyttä kansalaisuuskäsitystä ja sen kulkua historiassa. Tähän tutustuaksemme minun on tutkittava tarkemmin Ranskan vallankumouksesta alkunsa saanutta käsitystä republikaanistisesta kansalaisuudesta. Tämän kansalaisuuskäsityksen juuret löytyvät Jean-Jacques Rousseauin ajatuksista.

Rousseauin kansalaisuuskäsitys erosi merkittävästi aikalaistensa käsityksistä ennakoiden samalla tulevan vallankumouksen yhteydessä muodostuvaa uutta kansalaisuuskäsitettä. Hän arvosteli lähes kaikkia ranskalaisia aikalaisiaan kansalaisuuden (*citoyenneté*) ja kaupunkiyhteisön (*cité*) käsitteen väärin ymmärtämisestä ja sen väärinkäytöstä. Erityisesti hän kritisoi ranskalaisten tapaa kuvata kansalainen ainoastaan vallan passiivisena subjektina ja kohteena, ja kaupunkiyhteisö rakennusten kokonaisuutena. Hänen mukaansa ”*suurin osa pitää kaupunkia kaupunkiyhteisönä ja porvaria kansalaisena. He eivät tiedä, että talot tekevät kaupungin, mutta kansalaiset luovat kaupunkiyhteisön.*”² (Rousseau 1996, 30.) Rousseau halusi siten tehdä selvän pesäeron pelkän asukkaan ja uuden kansalaisen käsitteensä välille.

Rousseauin mukaan ei täten riittänyt, että asui kaupunkivaltiossa voidakseen olla sen kansalainen. Sen sijaan hänen mukaansa yksilön oli syytä osallistua aktiivisesti kaupunkivaltion julkiseen elämään yhtäältä voidakseen itse olla onnellinen, ja toisaalta ollakseen todellinen kansalainen. (Rousseau 1996, 30; Kylmäkoski 2000, 37–46) Osallistumalla aktiivisesti julkiseen elämään, kaupunkivaltion kansalaiset muodostavat Rousseauin mukaan ”*julkisen henkilön, joka muodostaa tasavallan suvereenin julkisen henkilön ollessa aktiivinen, ja valtion sen ollessa passiivinen. Yhteisön aktiiviset osallistujat muodostavat yhteisön, jota kutsutaan kansaksi, ja sen yksilöitä nimitetään yhtäältä kansalaisiksi (citoyen) heidän osal-*

² « la plupart prennent une ville pour une cité et un bourgeois pour un citoyen. Ils ne savent pas que les maisons font la ville mais que les citoyens font la cité.»

listuessaan suvereenin auktoriteetin toimintaan, ja toisaalta alamaisiksi (sujet) heidän ollessaan alistettuina valtioiden laeille.”³ (Rousseau 1996, 30.) Kansalainen (*citoyen*) ja kansalaisten yhteisö tasavalta (*république*) määrittyivät siten Rousseauin ajatuksissa ennen muuta aktiivisuuden ja osallistumisen kautta samalla kun alamaisen (*sujet*) ja valtion (*état*) käsitteet muodostivat niiden passiivisen vastinparin. Rousseau erotti täten kansalaisen ja heidän yhteisönsä käsitteistä kaksi selkeästi toisistaan poikkeavaa puolta; yhtäältä kansalainen oli poliittisesti aktiivinen yksilö, joka muodosti toisten kaltaistensa kanssa valtiosuvereenin tasavallassa, ja toisaalta vallankäytön ja lainsäädännön kohde valtiossa, jossa hän itse käyttää valtaa.

Tämä aktiivisuuden ja kansalaisten osallistumisen korostus muodostui merkittäväksi osaksi republikanististen ajattelijoiden perinnettä, jotka omaksuivat Rousseauin ajatukset päätöksentekoon julkisesti osallistuvasta kansasta republikanistisen perinteen keskiöön. Esimerkiksi Richard Daggerin (1997, 13) mukaan eräs republikanismin keskeisimpiä käsitteitä on *civic virtuen* ajatus, jonka Dagger itse kääntää tarkoittamaan jotakuinkin yksilön taitoa toimia kansalaisena. Rousseauin ajatuksen vaikuttavuus liittyikin eritoten siihen erityiseen rooliin, jonka se antoi kansalaisille. Ensimmäistä kertaa sitten antiikin kaupunkivaltioiden kansalaisuuden määritelmään liitettiin vaatimus tämän omasta poliittisesta aktiivisuudesta ja poliittisesta osallistumisesta. Kansalaisuuteen ei enää riittänytkaan, passiivisen ja tottelevaisen alamaisen rooli, vaan ollakseen kansalainen yksilön tuli myös olla poliittisessa elämässä aktiivinen. Toisaalta kansalaisen aktiivisen osallistujan roolin korostaminen merkitsi myös kansalaisuuden määrittymistä poliittisesti. Kansalaisuus ei merkinnyt kansaan kuulumista nationalistisessa mielessä, vaan tietynlaista roolia tasavallassa. Kuten myöhemmin tulemme näkemään, tämä ei kuitenkaan ollut Rousseauin aikalaisille kovinkaan vallankumouksellinen ajatus. Yhtä kaikki Rousseauin aktiivinen kansalainen mahdollisti republikanistisen kansalaisuuden myöhemmän määrittelyn avoimeksi kansalaisuudeksi, joka pyrittiin esittämään sokeana etnisyyden ja kansallisuuksien kysymyksille.

Osallistuminen ei kuitenkaan ollut ainoa republikanismia määrittävä ominaisuus, jonka Rousseau jätti perinnökseen. Hänen yleistahdon ajatukseensa ja sen toteutumisen seurauksiin tiivistyvät myös julkisen harkinnan ja yhteisen hyvän ihanteet, joita republikanistinen

³ « une personne publique qui forme ainsi la souveraine d’une République quand la personne publique est active, et un État quand la personne est passive. Les actives prennent collectivement le nom d’un peuple et s’appellent en particulier Citoyens comme participants à l’autorité souveraine et Sujets comme soumis aux lois de l’État. »

perinne on vaalinut omina arvoinaan. Rousseau korostaa, kuinka yleistähto ilmenee ainoastaan julkisen keskustelun kautta, jonka vuoksi julkinen deliberaatio on ensisijaisen tärkeää tasavallalle. (Rousseau 1996, 28-33.) Myös Brubakerin (1992) mukaan juuri julkisen harkinnan korostaminen teki Rousseaua erään modernin republikanistisen kansalaisuuden isistä, sillä pohtiessaan itsensä hallitsevan kansan kysymystä kaupunkivaltiokontekstissa, tuli Rousseau samalla täydentäneeksi teoriaansa ”uudella” ajatuksella julkisesta tilasta. Tuo julkinen tila oli Rousseauun mukaan yhtä tärkeä yksilölle kuin yhteisöllekin, sillä siinä missä se yksilön kannalta tarjosi mahdollisuuden toteuttaa itseään täydellisesti, merkitsi se yhteisölle tilaa, jossa yhteisiä päätöksiä ja niiden perusteluita pohditaan yhdessä. (Brubaker 1992, 42.)

Rousseau näyttäisi täten myötäilevän Aristoteleen ajatuksia kansalaisuudesta yksilön parhaana itsensä toteuttamisen muotona. Delanty (2000) kuvaa myös, kuinka Rousseau käsitti julkisen tilan alueena, jossa yksilöllisyyden ilmaisut voidaan tehdä parhaiten ja hedelmällisimmällä tavalla, mutta yhtä lailla julkisen tilan deliberaatiosta oli hyötyä yhteisön päätöksille. Kansalaisuuden käsite kumpusi siis näistä kahdesta julkisen elämän ehdosta: yhtäältä yksilön oli tärkeää sekä itsensä että yhteisönsä kannalta osallistua aktiivisesti yhteisönsä julkiseen elämään, ja toisaalta hänen tuli sitoutua ja osoittaa tahtonsa osallistua yhteisönsä julkiseen harkintaan. (Delanty 2000, 32–33.)

Vielä julkista harkintaa selvemmin Rousseauun ajatuksissa korostuu kuitenkin ajatus yhteisestä hyvästä, johon kansalaisten tulisi yleistähtoa toteuttamalla pyrkiä. Rousseau ei kiellä yksityisten halujen ja etujen olemassaoloa, eikä vähättele niiden tärkeyttä, mutta yleistahdon ajatus vaatii niiden sivuuttamista julkisessa elämässä, ja pitää kansalaisten velvollisuutena nimenomaan yhteisen hyvän tavoittelua yhdessä. Ilman yhteisen edun tavoittelua ja yhteisten tavoitteiden olemassaoloa, ei yksikään yhteiskunta voi Rousseauun mukaan olla olemassa. (Rousseau 1996, 39.) Myös Rousseauun tapa korostaa kansalaisten velvollisuuksia on huomionavoista, sillä velvollisuuksien tuominen kansalaisoikeuksien rinnalle, on yksi oman aikamme republikanismin näkyvimmistä tunnusmerkeistä.

Yhteisen hyvän tavoittelu ja yhteisten tavoitteiden olemassaolon oletus johtaa kuitenkin tarkastelemaan sitä ongelmaa, jonka Rousseauun teoria nykymaailmassa kohtaa. Yleistahdon muodostaessa keskeisimmän ajatuksen Rousseauun myöhemmin republikanistiseksi nimetyssä teoriassa, saattaa sen soveltaminen esimerkiksi kansallisvaltion laajuiseen yhteis-

söön olla ongelmallista. Rousseau'n hahmottelemat demokratiasovellukset ja kansalaisuuskäsitys koskivatkin ainoastaan kaupunkivaltioiden pieniä *poliksia*, ja Rousseau oli itsekin hyvin skeptinen ajatuksiensa soveltamisesta suurempiin yhteisöihin. (ks. esim. Brubaker 1992, 43.) Tästä voidaan pitää todisteena sitä, että Rousseau osoitti teoksensa *Du contrat social* ”kotimaalleen” Geneven kaupunkivaltiolle (ks. esim. Rousseau 1996, 153-163).

Tämä ”yhteisen tekijän” oletus on juuri se kompastuskivi, jonka republikanistiset teoriat kohtaavat etenkin monikulttuurisissa valtioissa. Vaikka yhtäältä republikanismin poliittinen kansalaisuus merkitsee mahdollisuutta välinpitämättömyyteen etnisyyden suhteen, vaatii Rousseau'n yleistä ihmislähtöä kuitenkin verrattain paljon yhteistä. Esimerkiksi Pettit (1997) kritisoi perinteistä republikanismia siitä, että se edellyttää kansalaisilta yhtenäisyyttä ja yhteistä arvopohjaa, ja keskittyy siksi vain osaan kansalaisista. Siksi se ei ole soveltu-
nut yhteen esimerkiksi monikulttuurisuuden kanssa. (Pettit 1997, 134.) Tämä kritiikki osuu maaliinsa kipeän osuvasti, sillä juuri monikulttuurisuuden ja republikanismin yhteensovit-
tamattomuus on se taustailmiö, joka on tuottanut molemmat tutkimani kansalaisuuden murroskohdat ranskalaisessa yhteiskunnassa ja on yhtä lailla se suuri kysymys, johon aineistoni äänet pyrkivät löytämään vastausta. Kysymykseen siitä, onko republikanismiin todella piilotettu vaatimus yhtenäisestä kulttuurista, palaan aineiston käsittelyn yhteydessä. Tässä vaiheessa tärkeää on panna merkille, kuinka Rousseau'n ajatuksiin pohjaava republi-
kanistinen kansalaisuuskäsitys oletti tasavallan kansalaisten omaavan jonkinlaisia yhteisiä tavoitteita ja kykenevän myös toimimaan yhdessä niiden saavuttamiseksi. Toisaalta Rousseau'n hahmotelma kansalaisuudesta poliittisena toimijana tarjosi mahdollisuuden avoimel-
le kansalaisuudelle. Nämä Rousseau'n ajatukset tarjosivat myöhemmin hedelmällisen poh-
jan Ranskan vallankumoukselle, ja niillä oli kiistaton vaikutus myös vallankumouksen seurauksena tuotettuun uuteen kansalaisuuteen, joka on seuraavan lukuni aiheena.

Ennen kuin siirryn tutkiskelemaan tuota vallankumouksen yhteydessä syntynyttä ranska-
laista sovellusta uudesta republikanistisesta kansalaisuudesta, haluan kuitenkin tuoda esiin eräitä tärkeitä huomiota Rousseau'n ajatuksista. Merja Kylmäkoski (2000) huomauttaa, että ennen Ranskan vallankumousta niin yleisesti käytössä ollut kuin Rousseau'nkin määritelmä tasavallasta erosivat merkittävästi siitä määritelmästä, jonka nykypäivänä tasavallaksi miellämme. On tärkeää huomata, että tämä eräs modernin republikanismin isistä määritteli itse tasavallaksi valtion, jota hallitsee joko kansa tai osa kansasta, ja voi siten olla sekä demokratia että aristokratia. Myös Rousseau'n aikalaisten sanakirjamääritelmät tasavallalle

liittivät käsitteeseen useimmiten joko aristokratian tai muun oligarkkisen vallan. (Kylmäkoski 2000, 33.)

Huomionarvoinen on myös Brubakerin (1992) muistutus siitä, että vaikkakin Rousseau kansalaisuuden määritelmän välinpitämättömyys etnisten seikkojen suhteen saattaa yllättää kansallisvaltioissa kasvanutta nykylukijaa, omalla ajallaan idea ei kuitenkaan ollut kovinkaan vallankumouksellinen. Kansallisuusaate, kansakunta ja kansallisuusaate olivat vasta Ranskan vallankumouksen jälkeläisiä, eikä kansallisuuteen perustuva kansalaisuus siten vielä muodostanut kovinkaan realistista vaihtoehtoa, saati sitten todellista uhkaa Rousseau esittämälle kansalaisuuden poliittiselle määritelmälle. Vielä Rousseau aikana 1700-luvun lopulla juuri ennen Ranskan vallankumousta yksilön kuuluminen tiettyyn yhteisöön määriteltiin ainoastaan hänen asuinpaikkansa perusteella, ja ”kansalaisuus” merkitsi uskollisuutta alueen kuninkaalle tai vasallille (Brubaker 1992, 36). Etnisyyden puute ei siten alun perin ollut republikanistisen kansalaisuuden määritelmän yllättävin piirre. Sen sijaan ajatus kansalaisista yhteiskunnan toimijoina ikaikaisen alaisen roolin sijaan oli erittäinkin vallankumouksellinen, ja tarjosi siten erinomaisen pohjan myös muille Ranskan vallankumouksen arvoille ja ajatuksille.

Rousseau kansalaisuuskäsitystä, niin demokraattiselta kuin se vaikuttakin, on myöhemmin laajalti kritisoitu myös sen epätasa-arvoisuudesta. Kuten esimerkiksi Brubaker (1992, 42) huomauttaa, ei Rousseau kansalaisuuskäsitteeseen kuulunut lainkaan ajatusta kaikkien yhteisön asukkaiden aktiivisesta osallistumisesta. Sen sijaan siinä puhutaan hyvin selkeästi kansan aktiivisesta osasta. Brubaker osoittaaakin, kuinka Rousseau itse asiassa kannatti vain suhteellisen pienen osan yhteisön (kaupunkivaltion) asukkaista nimeämistä kansalaisiksi, ja siten Rousseau kansalaisuus itse asiassa olisi erityisasema, eikä suinkaan kaikille kuuluva yhteiskunnallinen rooli. Kuten Brubaker tuokin esiin, Rousseau osallistuva kansalaisuuskäsitys yhdistyi tasa-arvon ajatukseen vasta Ranskan vallankumouksen yhteydessä, tehden kansalaisuudesta ja siten poliittisesta osallistumisesta jokaisen oikeuden ja velvollisuuden erityisryhmän aseman ja oikeuksien sijaan (Brubaker 1992, 43).

Faulks puolestaan kritisoi republikanistista kansalaisuuskäsitystä argumentoimalla, että niin liberalismi kuin republikanismikin omaavat liian abstraktin lähestymistavan politiikkaan, eivätkä sen vuoksi voi muodostaa uskottavia, käytännössä sovellettavissa olevia kansalaisuuskäsityksiä. Hän kuitenkin arvostaa republikanismin tapaa asettaa kansalaisuus

yhdeksi republikanistisen filosofian keskeisimmistä käsitteistä, ja korostaa politiikan ensisijaisuutta suhteessa esimerkiksi talouteen. Faulks arvostaa myös republikanismin tapaa korostaa yksilön velvollisuuksia ja omaa aktiivisuutta kansalaisuuskäsityksessään, sillä hän näkee kansalaisuuden ennen muuta vallankäyttäjien dominoivaa valtaa vastustavana voimana. (Faulks 2000, 12.)

Lopuksi palaan vielä Pettitin (1997) esittämään kritiikkiin populistisesta republikanismista. Pettitin mukaan Rousseau lähti harhapolulle alkaessaan korostaa demokratian ja siten osallistumisen merkitystä republikanismille, jonka vuoksi Rousseau onkin hänen mukaansa omaksunut liberalistisen käsityksen vapaudesta. Tämän vuoksi Rousseaua polveutuva aktiivista ja osallistuvaa kansalaisuutta korostava republikanismin perinne olisi siten hylännyt sen, mikä republikanismissa todella on keskeistä keskittyäkseen ilmiöön, joka Pettitin mukaan on ainoastaan tietyn vapauskäsityksen sivutuote. (Pettit 1997, 30.). Pettitin esittämä haaste on tutkimusaiheeni kannalta hyvin mielenkiintoinen. Onhan mahdollista, että ranskalainen republikanismi, joka erittäin pitkälle noudattaa Rousseauin ja vallankumouksen perintöä, edustaakin Pettitin esittämää republikanismin populistista muotoa, joka korostaa aktiivista kansalaisuutta ja universalismia. Pettit kuitenkin päätyy itsekin lopulta korostamaan julkisen keskustelutilan ensisijaisuutta suhteessa omaan republikanistisen vapauden käsitteeseensä, ja nimeää tietynlaisen ”julkisen hengen” välttämättömäksi republikanismin toteutumiseksi (Pettit 1997, 166; 215). Julkisen hengen ja Rousseauin yleistahdon samankaltaisuus innosti minua pohtimaan, voisivatko Pettitin ja Rousseauin ajatukset republikanismista olla todellisuudessa ainoastaan erilaisia tulokulmia samaan ilmiöön. Ajatusta tukee edelleen Rousseauin luonnontilan kuvaaminen tilanteena, jossa kuka tahansa voi mielivaltaisesti vahingoittaa toista. Tämä on myös Pettitin dominoinnin määritelmä, jota vastaan hän republikanisminsa rakentaa. Tehtäväni ei tässä kuitenkaan ole sovitella tätä vuosisataista mielipide-eroa republikanismin sisällöstä. Koin kuitenkin tarpeelliseksi tuoda esiin myös Rousseauin mahdolliset vastaukset Pettitin kritiikkiin, sillä juuri Rousseauin viitoittamaa polkua republikanismista aion työssäni seurata.

3.3 Ranskan vallankumous ja uusi kansalaisuus

”In his own idea of himself, the Frenchman is a man by nature and a Frenchman by accident, while the German feels he is first a German and then a man through his being a German.”

(Dumont 1994 Jenningsin 2000, 577 mukaan)

Ranskalainen *citoyen*, kansalainen, syntyi vuoden 1789 vallankumouksen lapsena (ks. esim. Brubaker 1992, Tilly 1996). Sekä Faulksin (2000, 8) että Brubakerin (1992, 35) mukaan vallankumouksen yhteydessä ei kuitenkaan syntynyt ainoastaan ranskalainen kansalaisuus, vaan kokonaan uusi ajatus modernista kansalaisuudesta. Kansalaisuuden muodollinen määrittely, joka sisälsi ajatuksen kansalaisten keskinäisestä tasa-arvosta, yhteisistä oikeuksista ja velvollisuuksista, sekä poliittisten oikeuksien institutionalisointi, laillinen ja ideologinen erottelu kansalaisten ja ulkomaalaisten välillä ja kansallisen itsehallinnon ajatus olivat kaikki Ranskan vallankumouksen lapsia (Brubaker 1992, 35). Vallankumouksen aikaa olisi äärimmäisen tärkeää tarkastella jo itsessään sen merkityksen vuoksi, joka sillä on ollut modernin kansalaisuuden synnylle, mutta sen merkitys korostuu entisestään työni sijoittuessa Ranskaan. Seuraavassa esittelen aluksi Ranskan vallankumousjana kansalaisuuden syntyä, jonka jälkeen pohdin tarkemmin kansalaisuusajatuksen vallankumouksellisuutta kansallisvaltiokontekstissa. Sen jälkeen tutkiskelen, merkitsikö vallankumousajan kansalaisuus syntyhetkeä myös modernille republikanistiselle kansalaisuudelle.

Vallankumousten edeltävän ajan Ranska oli Brubakerin (1992) mukaan lähtökohtaisesti epätasa-arvoinen yhteiskunta, kuten aikansa yhteiskunnat kauttaaltaan. Yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien määrittelyn kannalta ei kuitenkaan ollut olennaisinta, oliko hän ranskalainen vai ”ulkomaalainen”. Sen sijaan hänen paikkansa ja roolinsa yhteiskunnassa määrittyi sen mukaisesti, kenen läänitysalueella (*seigneurie*) hän asui, kuuluiko hän aatelistoon vai rahvaaseen, oliko hän protestantti vai juutalainen tai kuuluiko hän vaikkapa tiettyyn kiltaan tai yliopistoon. ”Ulkomaalaisuus” oli siten ainoastaan yksi epätasa-arvon muoto, ja ennen vallankumousta verrattain merkityksetön sellainen. Brubaker kuitenkin huomauttaa, kuinka vallankumousta edeltävä yhteiskunta oli selvästä eriarvoisuudestaan huolimatta ajatusmaailmaltaan verrattain kosmopoliittinen. ”Ulkomaalaisuudella” ei ollut suurtakaan merkitystä, ja 1500-1700 –luvulla kansalaisoikeuksia myönnettiin hyvin avokätisesti esi-

merkiksi maahan tuleville työntekijöille. (Brubaker 1992, 36-45.) Tämä kosmopoliittisuus, tai kenties pikemminkin etnisyydestä piittaamattomuus selittyy Brubakerin mukaan osaltaan sillä, että ennen vallankumousta Ranskan valtion ja kansan erottaminen toisistaan oli hyvin haastavaa. Toisin kuin Saksassa, jossa keisarikunnan poliittinen auktoriteetti oli selvästi erillisten kansojen rajat ylittävää, oli vahvalla kädellä yhdistetyssä Ranskassa miltei mahdotonta erottaa kansaa ja valtiota toisistaan. Siksi kansakunnasta muodostui Ranskassa pikemminkin poliittinen kuin etnisyyteen liittyvä käsite. (Brubaker 1992, 4-5.)

Vallankumouksen alkuvaiheen kansalaisuuskäsitys jatkoi tätä Ranskalle perinteistä etnisyydestä piittaamattomuutta. Vallankumouksen alun ihanteiden mukainen kansalaisuus oli sekä Faulksin (2000) että Brubakerin (1992, 7; 44) mukaan äärimmäisen universaali, tasa-arvoinen ja yhteisöllinen, ja myös kansakunta määriteltiin poliittisin, ei etnokulttuurisin ehdoin. Brubaker antaa erinomaisen esimerkin kansalaisuuden ensisijaisuudesta kansakuntaan nähden siteeraamalla Jean-Lambert Tallienin huomautusta keväältä 1795: ”*Ainoat ulkomaalaiset Ranskassa ovat huonot kansalaiset*” (Brubaker 1992, 7). Huomionarvoista Tallienin huomautuksessa on etnokulttuurisen avoimuuden ohella ajatus siitä, että ihminen voi olla myös huono kansalainen. Kansalaisuus siis edellytti jotain toimia haltijaltaan, ja sisälsi velvollisuuksia, joiden kautta kansalaisena oleminen täyttyi. Keskeiseksi kansalaisuudessa muodostuikin täten yksilön poliittinen osallistuminen, ei ainoastaan tiettyjen oikeuksien ja velvollisuuksien hallinta (Brubaker 1992, 40-41). Toisaalta kansalaisuudelle oli äärimmäisen keskeistä myös vallankumouksen arvojen noudattaminen. Veljeyden periaatteen nimissä Ranskan kansalaisuus myönnettiin vallankumouksen alkuvuosina lukuisille ”ulkomaalaisille”, jotka olivat toiminnassaan ilmentäneet vallankumouksen arvoja ja siten ranskalaisia, yleismaailmallisia ihanteita. (Brubaker 1992, 44-45.)

Eräs Ranskan vallankumouksen silmiinpistävimmistä piirteistä onkin eittämättä sen kosmopoliittinen suhtautuminen itseensä ja edistämiinsä arvoihin. Kuten Brubaker jo edellä huomautti, ei tämä kosmopoliittisuus kuitenkaan ollut vallankumouksen aikana kovinkaan vallankumouksellista, kun sitä verrataan Ranskassa tuolloin vallinneeseen, kansallisuuksille sokeaan asenneilmapiiriin (Brubaker 1992, 45). Sen sijaan kosmopoliittisuutta radikaalimpi ajatus oli esimerkiksi Pettitin (1997) mukaan vallankumouksen alkuaikojen uudelle kansalaisuudelle tyypillinen ajatus tasa-arvosta, jonka myötä kansalaisuuskäsitys laajeni paitsi osittain ”ylikansalliseksi”, myös ennen muuta sisällyttäväksi pikemmin kuin ulossulkeväksi käsitteeksi. Hänen mukaansa vallankumouksen kansalaisuudesta määriteltiin

Rousseauta ja valistusajattelijoina seuraten ensimmäistä kertaa käsite, joka sisällytti itseensä hyvin laajan kansanjoukon, ei ainoastaan perinteistä eliittiä. (Pettit 1997, 125.) Vallankumous liitti kansalaisuuden käsitteeseen ensimmäistä kertaa ajatuksen tasa-arvosta, ja eräs sen mullistavimpia ajatuksia oli kansalaisuuden aseman kuulumisen kaikille (miehille). Vallitseva kansallisuudelle ja etnisyydelle sokea ilmapiiri sai seuraan välinpitämättömyydestä sosio-ekonomista asemaa kohtaan, ja vallankumouksen alkuaikoina kansalaisuus todella vaikutti olevan avoinna kaikille.

Brubaker (1992) tekee kuitenkin yllättävän huomautuksen väittäessään, että itse asiassa vallankumouksen käännteentekevin uudistus ei lopulta ollutkaan sen uusi, tasa-arvoinen käsitys kansalaisesta. Sen sijaan hän esittää sen mullistavimman uuden käsitteen ja ajattelutavan olleen vallankumouksen radikaalivaiheen jopa muukalaisvihamieliseksi muodostunut nationalismi. Luodessaan kansallisvaltion kansalaisen vallankumouksen jälkivaihe loi samalla kansalaisuuden ulkopuolelle jäävän käsitteen, ulkomaalaisen (*étranger*). Ensimmäistä kertaa nämä kaksi käsitettä olivat toisensa ulossulkevia kategorioita ja ensimmäistä kertaa niiden välisellä jaottelulla oli ratkaisevaa merkitystä yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien kannalta. Vallankumouksen loppuvaiheessa ulkomaalaisen uutta käsitettä alettiin käyttää kaikista ”vallankumoushallinnon vihollisista”, ja sillä saatettiin tarkoittaa yhtä lailla Ranskan kansalaista kuin ”ulkomaalaistakin”. (Brubaker 1992, 45-48.) Näin ulkomaalaisen käsitteestä muodostettiin synonyymiä jollekin uhkaavalle, vaaralliselle ja ei-toivottavalle, kansalaisuuden ulkopuolelle. Ranskan vallankumous loi siten yhtä aikaa käsityksen kansalaisesta universaalina ja tasa-arvoisena, kaikille kuuluvana asemana, ja toisaalta ajatuksen kansalaisuudesta etuoikeutena, erityisasemana ja siten ulossulkemisen instrumenttina. Tämä kamppailu, joka myöhemmin on ottanut poliittisen kansalaisuuden (kansa *demoksena*) ja nationalistisen kansalaisuuden (kansa *etnoksena*) välisen taistelun muodon, jatkuu edelleen, ja sen kaiut kuuluvat myös tämän työn aineistossa.

Brubaker (1992) jatkaa, kuinka ranskalainen perinne on tyypillisesti argumentoinut noudattavansa näistä ensimmäistä, poliittisen kansalaisuuden polkua. Brubakerin mukaan vallankumouksen ja republikanismin perinteitä yhdistävä ranskalainen käsitys kansakunnasta ja kansalaisesta jatkaa jo ennen vallankumousta hallitsevana käsityksenä ollutta poliittista käsitystä kansakunnasta. Täten se tietoisesti pyrkii muodostamaan vastakohtaan esimerkiksi saksalaiselle, nationalistisemmalle käsitykselle kansasta ja kansalaisuudesta, ja esittää itsensä vallankumouksen universalistisen perinteen jatkajana. (Brubaker 1992, 1.) Vallan-

kumous on siten Ranskan kansalaisuudelle ratkaiseva käännekohta paitsi siksi, että se synnytti erilaiset mahdollisuudet rakentaa modernia kansalaisuutta, mutta ennen muuta siksi, että vallankumouksen arvoista muodostui Ranskan kansalaisuudelle se peruste ja mittapuu, jonka varaan sitä vielä vuosisatojen päästäkin rakennetaan. Vallankumouksen universalismista muotoutui se ihanne, jota tuli kansalaisuuden ytimenä vaalia, ja siksi Ranskan kansalaisuutta alettiin puheissa tuottaa kosmopoliittisena, maailmankansalaisten avoimena kansalaisuutena. Brubaker (1992, 7) toteaa, kuinka hyvinkin nationalistisia poliittisia ratkaisuja, kuten hyökkäyssotia, on sittemmin perusteltu vallankumouksesta lainatuilla universalismin arvoilla, sillä ranskalaisuuden ymmärrettiin ilmentävän sellaista vapautta ja kansalaisuuden muotoa, josta kaikkien tulisi saada nauttia. Tämä merkitsi Jenningsin (2000) mukaan sitä, ettei Ranska enää käsittänyt ainoastaan ihmisyyttä, kansalaisuutta ja vallankumouksen arvoja universalistisina, vaan käsitti nimenomaan Ranskan olevan esimerkkinä muille vallankumouksen ja valistuksen arvojen toteuttamisesta. Jennings tiivistää tämän asenteen Dumontin (1994) sanoin: *“For our Frenchman, the destiny of France is to be the teacher of mankind.”* (Jennings 2000, 577-578.)

Ranskan vallankumouksen uusi kansalaisuus on työni kannalta olennaista kuitenkin myös toisella tapaa. Sen lisäksi, että vallankumous antoi Ranskalle mahdollisuuden perustella ja rakentaa omaa kansalaisuuttaan useista muista valtioista poikkeavalla tavalla, merkitsi se myös käännekohtaa republikaanistisen kansalaisuuden historiassa. Ranskan vallankumouksen katsotaan merkitsevän syntyhetkeä edellä kuvaamalla modernille republikanismille, jonka pohjalle Ranskan kansalaisuutta on siitä lähtien rakennettu. Vallankumous on yhtä lailla se hetki, jonka kautta Ranska yhdistää kansalaisuudessaan universaaliuden ihanteeseen ajatuksen republikanismista. Ranskalainen republikanismi omaksui perinteisten republikaanististen ihanteiden, kuten osallistumisen ja aktiivisuuden ohella vallankumouksen universaaliuden osaksi kansalaisuuden käsitettä, muodostaen sen ihannekansalaisuuden, jota vasten Ranska edelleen kansalaisuuttaan peilaa.

Ranskan vallankumousta pidetään modernin republikanismin syntyhetkenä ennen muuta siitä syystä, että liittäessään vallankumouksen tasa-arvon ajatuksen republikanismiin, muokkautui republikanismin perinne ensimmäistä kertaa kaikkien kansalaisten osallistumista ja poliittista aktiivisuutta ajavaksi ideologiaksi. (ks. esim. Jennings 2000, 577; Brubaker 1992, 43.) Tarkemmin kyse oli kuitenkin, kuten Brubaker (1992, 43) huomauttaa, kansalaisen käsitteen laajenemisesta, sillä vallankumouksen kaikille (miehille) kuuluvan

kansalaisuuden ajatus syrjäytti tässä yhteydessä vielä Rousseullakin hyvin voimissaan olleen ajatuksen pienestä osallistuvasta eliitistä, jota kutsuttiin kansalaisiksi. Ensimmäistä kertaa republikanismin historiassa osallistuminen ja poliittinen aktiivisuus siis kuului kaikille. Kun siihen yhdistettiin vallankumouksen ihanne universalismista, muodostui osallistumisen kaltaisista poliittisista ehdoista kaiken kansalaisuuden mitta, ja Ranskan republikaninen kansalaisuus näki päivänvalon ainakin näennäisesti sokeana nationalismille.

Ranskan kansalaisuuden nähdään yhä noudattavan samaa linjaa, joka sille valittiin vallankumouksen jälkimainingeissa. Brubakerin (1992, 7) mukaan Ranska asetti vallankumouksen yhteydessä kansalaisuuden jokseenkin lopullisesti kansallisuuden edelle, ja sellaisena se pyrkii kansalaisuuttaan yhä tuottamaan. Favell (2001, xiv) on yhtä mieltä Brubakerin näkemyksen kanssa, ja toteaa, kuinka Ranskassa koetaan kansalaisuutta määriteltäessä yhä raivoisaa vastustusta etnisyys ja monikulttuurisuus –termejä kohtaan, sillä niiden ei katsota liittyvän kansalaisuuteen millään tapaa. Jennings (2000) jakaa myös nämä käsitykset, mutta korostaa yhtä lailla niitä haasteita, joita tämänkaltainen kansalaisuuden rakentaminen on kohdannut ennen muuta maahanmuuttoon liittyvien kysymysten äärellä. Ranska vaalii hänen mukaansa edelleen republikanismin osallistumisen, aktiivisuuden ja yhteisen hyvän ihanteita, mutta on joutunut kohtaamaan myös ne republikanismin tuottamat yhtenäiseen kulttuuriin liittyvät paineet, joita edellisessä luvussa lyhyesti sivusin. Koska juuri maahanmuutto on se haaste, joka horjuttaa niin kansalaisuuden kuin republikanisminkin perusteita, on tärkeää omistaa sille muutama kappale aineistoni käsittelyä edeltävästä luvusta. Lähtökohdaksi seuraavalle luvulle haluan vielä jättää lukijan mieleen sen lähtökohdan, jonka argumentoidaan edelleen muodostavan perustan Ranskan kansalaisuudelle ja suhteelle maahanmuuttajiin. Tässä sen on tiivistänyt Jennings (2000) Dominique Schnapperia (1991) mukailleen.

National identity is not a biological but a political fact: one is French through the practice of a language, through the learning of a culture, through the wish to participate in an economic and political life. Moreover, one enters this community dressed simply and solely in the garb of an individual citizen divested of all particularistic affiliations.

(Jennings 2000, 577)

4 MAAHANMUUTTAJIEN RANSKA

Ennen työni analyysiosioita haluan kartoittaa lyhyesti tutkimukseni taustalla vaikuttavia ilmiöitä, ennen muuta maahanmuuton historiaa Ranskassa sekä maassa harjoitettua maahanmuuttopolitiikkaa. Koen maahanmuuton ilmiön sisällyttämisen työhöni äärimmäisen tärkeäksi, sillä molemmat kansalaisuuden ranskalaiset murrokset, ovat tapahtuneet reaktiivina maahanmuuttoon ja siitä seuranneisiin tapahtumiin. Myös itse kansalaisuuslaki koskettaa ennen muuta maahanmuuttajia, sillä sen uudelleenmäärittelyllä tarkoitetaan juuri niiden piirteiden uudelleenharkintaa, joiden kautta ulkomaalaistaustainen henkilö voi saada maan kansalaisuuden. Kansalaisuuden määrittelyssä onkin siten mitä suurimmassa määrin kyse rajanvedosta ja sisäisen toisen luomisesta. Se, ketkä Ranska hyväksyy kansalaisikseen, kertoo äärettömän paljon paitsi kansalaisuuden kulloisestakin sisällöstä, myös sen rajoista. Sen vuoksi tapa määrittellä kansalaisuutta on tiiviissä yhteydessä tapaan, jolla valtio suhtautuu maahanmuuttajiinsa, ja siksi Ranskan maahanmuuton ja sitä määrittävän politiikan tarkastelu on työlleni elintärkeää.

4.1 Ranskan maahanmuuton historia⁴

Ranskasta tuli maahanmuuttajia vastaanottava maa noin sata vuotta aiemmin kuin muista länsimaista. Siinä missä muu Eurooppa lähes kolminkertaisti väkilukunsa vuosien 1850 ja 1900 välillä, ei Ranskan väkiluku noussut enää lainkaan (ks. esim. vie-publique.fr). Syntyvyyden dramaattinen lasku edellytti hyvinkin voimakasta maahanmuuttoa, ja maahanmuuttajat otettiin vastaan tervetulleena lisätyövoimana. Historioitsija Pierre George (Long 1987, 198) nimittääkin vuosia 1890-1930 Ranskan maahanmuuton kulta-ajaksi, jolloin Ranskan kasvava talous imi ulkomaalaista lisätyövoimaa ennen muuta sen naapurimaista, pääasiassa Italiasta, Espanjasta, Belgiasta ja Sveitsistä. 1900-luvun alussa maahanmuuton lähtömaat kuitenkin monipuolistuivat, ja esimerkiksi puolalaisten ja Tšekkoslovakiasta lähtöisin olevien maahanmuuttajien osuus kasvoi voimakkaasti. 1900-luvun alku toi mukanaan myös

⁴ Ranskan maahanmuuton historiaa käsittelevässä kappaleessani olen käyttänyt aineistonani kirjallisten lähteiden lisäksi La Documentation Françaisein ylläpitämää, Ranskan yhteiskunnallista elämää ja sen historiaa esittelevää sivustoa www.vie-publique.fr. Viittaukset on tehty 11.1.2008.

poliittisen maahanmuuton, kun esimerkiksi venäläiset ja armenialaiset muuttivat Ranskaan poliittisten syiden ajamina. (www.vie-publique.fr)

1930-luvun lama iski myös Ranskaan voimakkaana. Taloudelliset vaikeudet johtivat ulkomaalaisten työläisten maahantulon rajoittamiseen, ja maahanmuutto pysyikin melko marginaalisena 1950-luvun puoleenväliin saakka. Vaikka maailmansodat aiheuttivatkin työvoimapulaa ja kiihdyttivät 1950-luvulle tultaessa hiukan maahanmuuttoa, koettiin varsinaiset suuren maahanmuuton aallot Ranskassa ennen muuta 1960- ja 1970-luvuilla. George (Long 1987, 150) puhuu näiden vuosikymmenien yhteydessä ”kansallisesta rintamasta väestön vähenemistä vastaan”, joka kenties kuvaa sitä suurta merkitystä, joka maahanmuutolla oli syntyvyyden laskun ja sotien seurausten paikkaamisessa. Vuonna 1958 solmittu Rooman sopimus helpotti sopimusmaiden kansalaisten maahanmuuttoa Ranskaan, ja vuosina 1961 Ranskan ja Espanjan, ja 1963 Ranskan ja Portugalin välille solmitut sopimukset lisäsivät suorastaan räjähdysmäisesti espanjalaisten ja portugalilaisten työläisten määrää. Varsinainen pommi koettiin kuitenkin hiukan toisenlaisen maahanmuuton yhteydessä.

Siirtomaavaltojen romahtaminen toisen maailmansodan seurauksena johti Ranskan useisiin kitkeriin sotiin entisten siirtomaidensa kanssa. Maahanmuuton kannalta erityisen tärkeitä olivat Pohjois-Afrikan niin kutsuttu Maghrebien alue, johon kuuluvat Marokko, Tunisia ja Algeria. Algerian sodan päättäneen Evianin sopimuksen sekä Ranskan ja Marokon välisen vuoden 1963 sopimuksen jälkeen Maghrebien alueen asukkaiden maahanmuutto Ranskaan lisääntyi merkittävästi. Vuodesta 1964 lähtien myös Saharan eteläpuolisen Afrikan maat ovat olleet vahvasti edustettuna Ranskan maahanmuuttajaväestössä, johtuen ennen muuta maiden entisistä siirtomaasuhteista Ranskaan.

Georgen mukaan 1970-luvulta alkaen maahanmuuttoon on kuitenkin liittynyt ongelmia ennen muuta sen vuoksi, että automatisaatio vähensi merkittävästi työvoiman tarvetta. Työn vuoksi etenkin Maghrebien alueelta Ranskaan muuttaneet maahanmuuttajat pettyivät, koska sosiaalinen nousu työn kautta ei ollut enää mahdollista. Sen sijaan työttömyys alkoi yleistyä merkittävästi maahanmuuttajien keskuudessa ja alkoi syntyä ”maahanmuuttajalahioita”, joihin työn perässä lähteneet maahanmuuttajat päätyivät. Hiljalleen maahanmuuttajiin alettiin liittää ajatus köyhyydestä, kurjuudesta ja syrjäytymisestä. Koska työtä ei enää ollut, ei kurjuuteen enää muutettukaan ainoastaan paremman tulevaisuuden toivossa. Sen

sijaan maahanmuuttajia motivoivat 1970-luvulta lähtien myös perheiden yhdistäminen kenties vuosikymmenten jälkeen. (George, Long 1987, 190-201.)

1970-luvulta lähtien Ranska on tietoisesti ja toistuvasti tiukentanut maahanmuuttosäädöksiään, jonka vuoksi maahanmuutto onkin merkittävästi hidastunut 1980-luvulta lähtien (www.vie-publique.fr). Koska esimerkiksi tilastokeskuksen edustajan Chesnais (Long 1987, 143) nimittää 1980-lukua hyvin hitaan maahanmuuton ajaksi, on erityisen mielenkiintoista pohtia, miksi ongelmat maahanmuuttoon liittyen puhkesivat juuri tuolloin. Hyvin hidasta maahanmuutto on yhä tänäkin päivänä, johtuen osin alati tiukentuvista maahantulosäädöksistä. Vuonna 2002 julkaistu maahanmuuttoa tutkinut raportti *Immigration, marché du travail, intégration* toteaa, kuinka muihin Euroopan maihin verrattuna Ranska on onnistunut vakiinnuttamaan maahanmuuttajien määrän väestössään. Määrä on pysynyt jo viimeisen kahdenkymmenenviiden vuoden ajan melko alhaisena, noin 7,5 prosentissa, jota raportti vertaa Saksan yhdeksään, Yhdysvaltojen yli kymmeneen ja Kanadan 17 prosenttiin. Kaiken kaikkiaan maahanmuutto on raportin mukaan paremmin hallinnassa, kuin yleensä annetaan ymmärtää. (Heran 2002, 12-13.) Miksi se siis kuitenkin aiheuttaa yhä kaikista syvimmit kriisit Ranskan poliittisessa keskustelussa? Ymmärtääkseni tätä, tarkastelen seuraavaksi sitä politiikkaa, jonka mukaisesti Ranska maahanmuuttajiinsa suhtautuu.

4.2 Maahanmuuttopolitiikka ja assimilaatioperiaate

”Far more than any other country,” Walzer writes, “France has been a society of immigrants. And yet it isn’t a pluralist society – or at least it doesn’t think of itself, and it isn’t thought of, as a pluralist society.”

(Walzer 1997, Jenningsin 2000, 575 mukaan)

Adrian Favellin (2001) mukaan maahanmuutto ja siihen liittyvät kansalaisuuskysymykset ovat erityisen herkkiä poliittisia teemoja, jotka saattavat liikkeessaan hyvin helposti horjuttaa käsityksiä kansakunnan perustavanlaatuisista kulttuurisista ja moraalisisista lähtökohdistista (Favell 2001, 22). Tämän vuoksi maahanmuuttopolitiikka on alue, jonka puitteissa tehdyt valinnat vaikuttavat kenties syvimmin niihin perusteisiin, jonka varaan yhteiskuntamme on rakennettu. Samasta syystä maahanmuuttopolitiikka voi kuitenkin myös kertoa hyvin paljon niistä perusteista, joiden varassa maa lepää. Edellisessä luvussa kävi selväksi,

että Ranska on valtio, johon maahanmuutto on vaikuttanut harvinaisen pitkään ja merkittävästi. Siksi onkin nyt tärkeää katsoa, millaisen suhtautumisen Ranska on valinnut maahanmuuttajiaan kohtaan, ja mitä se mahdollisesti kertoo niistä perusteista, joiden varaa Ranskaa on rakennettu.

Favell (2001) huomauttaa heti aluksi, ettei maahanmuutto kaikissa tilanteissa ole poliittinen kysymys. Se nousee sellaiseksi aina jonkun toimesta ja ajoittain sitä käytetään aseena ajamaan mitä erinäisimpiä teemoja läpi päätöksenteossa. (Favell 2001, 22.) Tämän työni kannalta on keskeistä tarkastella nimenomaan niitä tilanteita, joissa maahanmuutto nousee poliittiseksi kysymykseksi, ja toisaalta myös sitä, millaisia poliittisia päämääriä maahanmuuton teeman kautta pyritään edistämään. Favell tarjoaa tällaiselle tarkastelulle historiallisen taustan luomallaan mallilla siitä, kuinka maahanmuutosta Ranskassa ja Britanniassa muodostui poliittinen kysymys. Hänen mukaansa maailmansotien jälkeiseen, vilkkaaseen maahanmuuttoon suhtauduttiin kanaalin molemmin puolin vielä hyvin käytännönläheisesti. Maahanmuutto nähtiin ennen muuta taloudellisena ilmiönä, josta oli vastaanottajamaalle hyötyä, ja maahanmuuttajat miellettiin lähinnä uudeksi osaksi työväenluokkaa. Poliittiseksi kysymykseksi maahanmuutto muodostui vasta vastaanottajamaan omien ongelmien myötä. Talouden yhteydessä kriisin ja poliittisen yhtenäiskulttuurin murtuessa maahanmuutosta muodostui kätevä teema käytettäväksi niin ongelmien syntipukkina kuin esimerkkinä kriisin kärsijöistä, ja sen omaksuikin käyttöönsä niin poliittinen oikeisto kuin vasemmistokin. Favell huomauttaa, kuinka tässä yhteydessä on äärimmäisen tärkeä huomata, kuinka maahanmuuton ongelman ja kansalaisuuden kysymysten noustua poliittiseen keskusteluun olivat niiden mukanaan tuomat käsitteet ja teemat kenen tahansa sovellettavissa. Niitä saatettiin käyttää edistämään yhtä lailla ulossulkevaa, nationalistista politiikkaa kuin puolustamaan avointa, monikulttuurista yhteiskuntaakin. Maahanmuuton kieli ei siis ollut enää kenenkään hallittavissa, vaan siitä muodostui yksi poliittisen eliitin käyttämä diskurssi muiden joukkoon. (Favell 2001, 23-26.)

Työni maahanmuuttajapuhe ja kansalaisuuskeskustelu sijoittuvatkin tilanteisiin, joissa näitä teemoja käytetään ja määritellään mitä moninaisimpia tarkoituksia silmällä pitäen. Maahanmuuton problematisoitumisesta lähtien maahanmuuttopolitiikka on muodostanut erään keskeisimmistä poliittisista teemoista Ranskassa, ja vaikka sen tavoitteista ollaan ajoittain hyvinkin erimielisiä, ovat ranskalaiset jopa hämmentävän yhtä mieltä eräästä asiasta. Vain hyvin harva taho kyseenalaistaa ranskalaisen maahanmuuttopolitiikan assimila-

tioperiaatteen, sen tavoitteen tehdä maahanmuuttajista osa ranskalaista kulttuuria ja yhteiskuntaa. Tämän yksimielisyyden jakavat myös aineistoni keskustelijat, jonka vuoksi on välttämätöntä tarkastella seuraavaksi lyhyesti assimilaatiopolitiikan olemusta ja sisältöä Ranskassa.

Jenningsin (2000, 575) mukaan Ranskassa on hämmästyttävintä se, että vaikka se on todellisuudessa äärimmäisen monikulttuurinen yhteiskunta, se käsittää itsensä, ja samalla pyrkii olemaan monokulttuurinen, yhden kulttuurin valtio. Ranska onkin noudattanut lähes koko maahanmuuton pitkän historiansa ajan assimilaatiopolitiikkaa suhteessa maahanmuuttajiinsa, ja pyrkinyt integroimaan heidät osaksi ranskalaista kulttuuria ja yhteiskuntaa. Tämä assimilaatio on merkinnyt kaikenlaisten kulttuuristen erityispiirteiden karsimista julkisesta elämästä ja esimerkiksi ranskan kielen aseman vahvaa korostamista. Muutaman vuoden takainen huivikiista on oiva esimerkki Ranskan assimilaatiopolitiikasta ja vieraiden kulttuurien sijoittamisesta yksityiselämän alueelle.

Jennings (2000) kuvaa mainiosti niitä piirteitä, jonka vuoksi ranskalaista maahanmuuttopolitiikkaa voidaan hyvällä syyllä nimittää assimilaatiopolitiikaksi. Hänen mukaansa ranskalaisten universalistinen käsitys omasta kulttuuristaan on eräänä varsin loogisena selityksenä assimilaatiopolitiikalle, sillä ranskalaisten arvojen ensiluokkaisuuden toimiessa kaikenlaisten yhteiskunnallisten päätösten perusteena, olisi muunlaista maahanmuuttajapolitiikkaa varsin hankala kuvitella. Jennings liittää Ranskan assimilaatiopolitiikan kuitenkin myös republikanistiseen käsitykseen kansalaisuudesta ja yhteiskunnasta. Hänen mukaansa republikanismiin elimellisesti kuuluva yksityisen ja julkisen alueen ero on esimerkiksi tuottanut Ranskaan vahvan maallisuuden (*laïcité*) periaatteen, jonka vuoksi maahanmuuttajien alkuperämaiden uskonnot ja kulttuurit siivotaan pois yhteiskunnan julkisesta tilasta. Samoin hänen mukaansa republikanististen kansalaisten tärkeimmät kasvupaikat, koulu ja armeija, on republikanismin periaatteiden mukaisesti pyritty pitämään ”kulttuurineutraaleina”, josta on puolestaan seurannut hyvin suuria ongelmia suuren maahanmuuttajaväestön myötä. (Jennings 2000, 577-579.) Tähän maahanmuuttopolitiikan ja republikanismin väliin suhteeseen palaan työssäni vielä useaan otteeseen.

Vaikka hyvin useat Ranskan kiivaimmista poliittisista keskusteluista koskevat maahanmuuttajia ja heidän asemaansa ranskalaisessa yhteiskunnassa, on assimilaatiopolitiikka yhä, kuten esimerkiksi Favell (2001) huomauttaa, varsin vähän kiistetty periaate. Hänen

mukaan Ranska reagoi äärimmäisen vähän alati kasvavaan monikulttuurisuuteensa ja vielä vähemmän naapurivaltioidensa suhtautumiseen maahanmuuttajiin, ja on sitä vastoin pitänyt entistä tiukemmin kiinni omasta ”erityislaatuisesta” maahanmuuttajapolitiikastaan. (Favell 2001, xiv.) Kuten myös Jennings (2000, 575) toteaa, Ranska nojaa yhä perusteluissaan erittäin vahvasti republikanistisiin ja vallankumoukseen pohjautuviin argumentteihin, ja kokee oman assimilaatiopolitiikkansa ylpeyden, pikemminkin kuin hankaluuksien aiheeksi. Ranskan suhtautuminen maahanmuuttajiin juuri assimilaatiopolitiikan kautta nähdään seurauksena maan omalaatuisesta ja erityisestä poliittisesta perinteestä, jonka vuoksi assimilaatiopolitiikan kyseenalaistaminen merkitsisi samalla republikanismin ja vallankumouksen periaatteiden, ranskalaisen yhteiskunnan pohjarakenteiden, saattamista kyseenalaiseen valoon.

Hyvin pitkään maahanmuuttajia vastaanottanut valtio, joka näkee itsensä yksikulttuurisena yhteiskuntana, on siis se kehys, jossa ranskalainen kansalaisuus muokkautuu. Tämä varsin mielenkiintoinen lähtöasetelma on hyvä pitää mielessä, kun siirryn seuraavaksi tarkastelemaan kansalaisuuden muokkautumista aineistossani.

5 REPUBLIKANISMIN UUELLEENSYNTY

Tässä kappaleessa käsittelen Ranskassa 1980-luvun aikana käytyä kansalaisuuskeskustelua ja siltä pohjalta syntyneitä kansalaisuuden uudelleenmäärittelyä. Aluksi esittelen kansalaisuuskeskustelun taustoja ja mahdollisia syitä sekä keskustelun kulkua. Sen jälkeen esittelen keskustelun pohjalta perustetun *Commission de la nationalité*:n, jonka tavoitteena oli loppulta saattaa kiivas yhteiskunnallinen keskustelu kansalaisuuskäsitettä uudistavaan lopputulokseen. Esittelen lyhyesti komission työn, jonka jälkeen pohdin, millaisen kansalaisuuden komissio raporttinsa lopputuloksena tuotti. Pyrin lukemaan komission raportista ”*Être Français aujourd’hui et demain*” esiin työni alussa esittelemiäni eri kansalaisuusperinteiden piirteitä, sekä luvussa kolme avaamaani republikanistista perinnettä. Näiden pohjalta pyrin päättämään, millaiseksi 1980-luvun kansalaisuuden määrittelmä vastauksena maahanmuuttajaongelmaan muodostuu.

Ennen käsittelyn alkua haluan huomauttaa eräästä käsitteellisestä yksityiskohdasta. 1980-luvulla keskustelun keskiössä oli kansalaisuus sen *nationalité*-merkityksessä. Kansalaisuutta sen *citoyenneté*-mielessä määritellään hyvin harvoin, jos koskaan laeilla, vaan sen merkitys ja sisältö muodostuu juuri *nationalité*:n, sen määrittelyehtojen ja rajoitusten kautta. Tämän vuoksi on pidettävä mielessä, että tulkitessani komission raporttia, on komission puheessa lähes poikkeuksetta kyse *nationalité*:n uudelleenmäärittelystä. Minun tehtävänäni on lukea esiin se kansalaisuus, *citoyenneté*, joka tuon määrittelyn pohjalta muodostuu.

5.1 Kansalaisuuskeskustelu kiihtyy

1980-luvun alussa Ranskan varsin pitkään staattisena pysynyt kansalaisuuskäsitys alkoi vavista. Kansalaisuuden saannin ehdot oli viimeksi määritelty vuonna 1973, eivätkä ne olleet kohdanneet radikaaleja muutoksia koko 1900-luvun aikana. Esimerkiksi Favell (2001) kuvaakin, kuinka 1980-luvun kansalaisuuskäsitteen uudelleenkyseenalaistaminen oli ensimmäinen kerta, kun maan kansalaisuuskäsitys problematisoitui sitten Ranskan vallankumouksen. Vaikka kansalaisuus kaikkien muiden käsitteiden tavoin onkin jatkuvan uudelleenmäärittelyn kohteena, ei Ranskan kansalaisuuden vallankumouksen aikana syntyneitä peruseriaatteita kyseenalaistettu ennen 1980-lukua. Tuolloin poikkeuksellisen laa-

ja ja monivivahteinen yhteiskunnallinen keskustelu johti lopulta uuden ja kenties paremmin perustellun kansalaisuuden määritelmän syntyyn. (Favell 2001, 40.)

Syynä tähän poikkeuksellisen laajaan ja etenkin maahanmuuttajapolitiikan ja kansalaisuuden määritelmän kannalta erittäin merkittävään yhteiskunnalliseen keskusteluun olivat 1980-luvulla ilmenneet uudenlaiset kysymykset ja ongelmat koskien maahanmuuttajaväestöä. Isinin ja Woodin (1999) mukaan Ranskaan saapui 1980-luvun alussa huomattava määrä algerialaisia ja muita islaminuskoisia afrikkalaistaustaisia maahanmuuttajia, jotka aiheuttivat maassa uudenlaisen ”integraatiokriisin” (Isin & Wood 1999, 52). Kuten edellisessä kappaleessa esitin, oli Ranskan lähestymistapa maahanmuuttaja-asioihin ennen 1980-lukua erittäin käytännönläheinen, ja kysymyksiä pohdittiin lähinnä käytännön kysymysten ratkaisun kannalta, ei juurikaan periaatteellisella tasolla. Myöskään toteutetulla maahanmuuttajapolitiikalla ei koettu olevan laajempaa periaatteellista tai filosofista merkitystä. Tilanne problematisoitui vasta maahanmuuttajaväestön määrän alkaessa olla erittäin huomattava, ja sosiaalisten ongelmien moninkertaistuessa käytännönläheisestä politiikasta ja huonosta kaupunkisuunnittelusta johtuen. (Favell 2001, 46–52.)

Maahanmuuttajien sosiaalisten ongelmien aiheuttamia huolia korosti Favellin (2001) mukaan edelleen kansallisvaltion 1980-luvulla alkanut kriisi sekä Ranskan maakunnissa syntyneet regionalistiset ajatukset. Ensimmäistä kertaa maahanmuuttajat voitiin siten nähdä muodostavan todellisen uhan maan yhtenäisyydelle, ja tämä pelko yhtenäisen Ranskan katoamisesta synnytti muun muassa Ranskan suurimman äärioikeistolaisen puolueen *Front Nationalin* (Favell 2001, 50–52.) Ranskan painiskellessa näiden uusien uhkien ja kysymysten parissa poikkeuksellisen laajassa yhteiskunnallisessa keskustelussa kävi siten selväksi, että Ranskan kansalaisuuden uudelleenmäärittely oli välttämätöntä. Sitä myötä pohdinnan kohteeksi nousi myös politiikka, jolla maa aikoo suhtautua suureen maahanmuuttajaväestöönsä.

5.1.1 Commission de la nationalité

Kasvavan islamilaisväestön muodostaman uhan, ennennäkemättömien sosiaalisten ongelmien ja ranskalaisten oman syntyvyyden laskun ristitulella keskustelu kansalaisuudesta kävi vuonna 1987 niin kiivaana, että Ranskan tuolloinen pääministeri Jacques Chirac kut-

sui koolle komission pohtimaan Ranskan kansallisuuslakien uudistamista. Tuossa vaiheessa kansallisuuslakien uudistamista pidettiin ennemmin tai myöhemmin pakollisena, ja ”liian kiivaaksi” koettu keskustelu haluttiin rauhoittaa kerralla tehokkaasti. (Long 1988, 17.) Komission tavoitteena oli siis löytää nopeita vastauksia sille osoitettuihin kysymyksiin. Keinoinaan se käytti paitsi asiantuntijoiden ja virkamiesten kuulemista, myös Ranskassa tuolloin ainutlaatuisia yleisötilaisuuksia, joihin se kutsui asiantuntijoina pitämiään henkilöitä keskustelemaan kansalaisuudesta, sen rajoista ja olemuksesta. Kahta lukuunottamatta nämä tilaisuudet televisioitiin suorana, ja juuri näiden pohjalta komissio lopulta muokkasi raporttiin oman ehdotuksensa siitä, millainen Ranskan kansalaisuuden tulisi olla. (Long 1988, 18-19.)

Komission tyyppiset ”viisaiden neuvostot” ovat verraten tavallisia Ranskassa. Ei ole tavatonta, että poliittista uudistusta tai laajaa keskustelua aiheuttanut asiaa perustetaan pohtimaan hallinnollinen komissio, johon kootaan kyseisen aiheen asiantuntijat eri aloilta. Näin uskotaan päästävän kaikkia osapuolia tyydyttävään lopputulokseen. Esimerkiksi Favell (2001, 40) kuvaa, kuinka nimenomaan Pariisin ”älykköpiirien” näkyvyys ja sosiaalinen asema Ranskassa on erittäin merkittävä, ja heidän osallistumisensa julkiseen keskusteluun on ollut osa kaikkia merkittäviä poliittisia muutoksia aina vallankumouksesta lähtien. Tämä perustelee osaltaan kansallisuuskomission raportin valintaa työni aineistoksi, sillä ilman komission järjestämiä kuulemistilaisuuksia ja hallittua debattia ja näiden pohjalta laadittua raporttia ei laajamittaista kansalaisuuskäsityksen uudelleenrakentamista olisi voitu edes kuvitella.

Tässä vaiheessa on tarpeen pysähtyä hetkeksi pohtimaan juuri neuvoston kaltaisen pohtimistavan merkitystä. Itse asiassa komission toimintatapa noudattaa varsin useaa republikanismin ihannetta, sillä se merkitsi nimenomaisesti pyrkimystä jatkaa laajaa yhteiskunnallista keskustelua julkisuudessa. Komission kaltainen tapa uudelleenmääritellä käsitteitä on luonteeltaan deliberatiivista, keskustelevaa, ja siksi esimerkiksi Pettitin (1997, 187) mukaan lähtökohtaisesti republikanistista. Myös keskustelun sijoittuminen julkisuuteen ja sitä kautta pyrkimys siihen, että kaikilla kansalaisilla olisi mahdollisuus ottaa siihen osaa, noudattaa republikanistisia periaatteita. Toisaalta keskustelun siirtäminen ”vapaasta” julkisuudesta komission säänneltyyn keskusteluun voidaan nähdä myös päinvastaisesti, kansalaisten osallistumismahdollisuuksia rajoittavana siirtymänä. Yhtä kaikki komission toiminnan kaltainen keskustelu on kuitenkin nähtävä avoimempana ja osallistavampana päätösten

valmistelutapana kuin perinteinen ministeriöiden suljettujen ovien takana tapahtuva virkamiestyö.

Kansallisuuskomissio koostui puheenjohtajansa Marceau Longin lisäksi viidestätoista ”viisaasta”, joiden koettiin edustavan käsiteltävää kysymystä eri aloista ja näkökulmista käsin. Vaikka mukana oli muun muassa kaksi lääkäriä ja yksi elokuvaohjaaja, oli huomattavan suuri osa komission jäsenistä kuitenkin taustaltaan yliopistoprofessoreita tai politiikan tutkijoita. (Long 1988, I 7-8.) Vaikka komission asiantuntijuutta täten tuskin on syytä kyseenalaistaa, voidaan sen edustavuudesta ja moniäänisyydestä olla montaa mieltä. Tämä on tärkeää huomata pohdittaessa lopputuloksia, joihin komissio lopulta päätyi. Yhtä lailla keskustelujen julkinen luonne, ja keskustelijoiksi kutsuttujen henkilöiden merkitys kansalaisuuden määrittämiselle, ovat tärkeitä huomiota käsitteen sisällön muodostumista pohdittaessa.

5.1.2 Kansalaisuus vuonna 1987

Komission raportti lähtee liikkeelle kansalaisuuden nykytilanteen selvittämisestä. Valottaakseni lukijalle tilannetta, josta komission keskustelun kumpuavat, esitän tässä lyhyesti Ranskan kansalaisuuden saannin ehdot ja tärkeimmät rajoitukset, joiden pohjalta komissio lähti työtään tekemään. En paneudu vielä siihen, millaisen kuvan raportti piirtää 1980-luvun kansalaisuudesta, vaan tuon aluksi esille ainoastaan ne lainkohdat, joille kansalaisuus rakentui. Puhuessani tässä kappaleessa kansalaisuudesta viittaan nimenomaan Ranskan 1980-luvun kansalaisuuteen sen *nationalité*-mielessä, enkä toistaiseksi pohdi sen vaikutuksia ja heijastuksia *citoyenneté*-käsitteelle.

Ranskan kansalaisuuden ehdot määriteltiin ennen raportin julkaisua *Code de la nationalité française* –nimisessä lakikokoelmassa, joka oli laadittu vuonna 1945 ja uudistettu vuonna 1973. Ranskan kansalaisuutta sitoivat tuolloin varsin harvat kansainväliset tai kahdenväliset sopimukset, joista suurin osa koski kansalaisuuden suhtautumista entisiin siirtomaihin ja niiden asukkaisiin. Näillä sopimuksilla ei raportin mukaan enää 1980-luvun lopulle tultaessa ollut laajaa käytännön vaikutusta, tai ne eivät sitoneet osapuolia enää lainkaan. (Long 1988, I 30-31.) Esittelen tässä yhteydessä ainoastaan keskeisimmät kansalaisuuden

saantia määrittävät lainkohdat. Vuoden 1973 kansalaisuuslaki on luettavissa kokonaisuudessaan Ranskan valtion lakikokoelmasta.⁵

Vuoden 1973 Ranskan kansalaisuus erottelee ”saadun kansalaisuuden” *la nationalité attribuée*, ja ”hankitun kansalaisuuden” *la nationalité acquise*. Saatu kansalaisuus viittaa syntymässä joko sukulaisuuden tai synnyinpaikan perusteella saatuun kansalaisuuteen, kun taas hankittu kansalaisuus merkitsee myöhemmin saatua kansalaisuutta. Tärkeimmät tavat, joilla kansalaisuus voitiin saada syntymässä, ovat:

Art. 17: Ranskalaisen isän tai äidin lapsi on syntypaikasta riippumatta ranskalainen.

Art. 21-1: Ranskassa syntynyt lapsi, joka ei saa muun maan kansalaisuutta, on ranskalainen.

Art. 23: Ranskassa syntynyt lapsi, jonka ulkomaalaisista vanhemmista toinen on syntynyt Ranskassa, on ranskalainen.

Tämä artiklassa 23 määritelty niin kutsuttu toisen polven ranskalaisuus on eräs olennaisimmista keskustelua herättäneistä lainkohdista, ja siksi erittäin tärkeä myöhemmän analyysini kannalta.

Hankitun kansalaisuuden tapaus on huomattavasti saatua kansalaisuutta monisyisempi. Se on myös huomattavan paljon olennaisempi myöhemmän analyysin kannalta, sillä juuri hankitun kansalaisuuden ja ennen muuta naturalisaation erityistapauksen ehdot vaihtelevat huomattavasti kansalaisuuden määritelmän muuttuessa. Niiden pohjalta piirretty kuva myös siitä kansalaisuudesta (*citoyenneté*), jota Ranskassa on kulloinkin pyritty rakentamaan. Seuraavassa hankitun kansalaisuuden tärkeimmät myöntämistavat vuoden 1973 kansallisuuslakien mukaisesti:

Art. 37-1: Ranskalaisen henkilön kanssa avioitunut henkilö voi hakea Ranskan kansalaisuutta kuusi kuukautta avioitumisen jälkeen.

Art. 44: Ranskassa syntynyt ulkomaalaisten vanhempien lapsi saa Ranskan kansalaisuuden täyttäessään 18 vuotta, mikäli asuu tällöin Ranskassa ja mikäli on asunut siellä viisi edeltävää vuotta.

⁵Saatavilla osoitteesta http://www.legislation.cnav.fr/textes/loi/TLR-LOI_7342_09011973.htm.

Art. 48: Ranskassa syntynyt ulkomaalaisten vanhempien lapsi saa Ranskan kansalaisuuden astuessaan asepalvelukseen Ranskassa. Tässä tapauksessa edellisten tapausten asumisehtoja ei sovelleta.

Artiklassa 23 määritellyn toisen polven ranskalaisuuden ohella artikla 44 on toinen kansalaisuuskeskustelussa erityistä huomiota saanut lainkohta, sillä sen kautta maahanmuuttajanuoret saavat automaattisesti kansalaisuuden saavuttaessaan täysi-ikäisyyden.

Luvut 9-14 käsittelevät kansalaisuuden saantia naturalisaation kautta. Long määrittelee naturalisaation prosessiksi, ”jonka kautta julkinen viranomainen päättää harkinnanvaraisesti myöntää Ranskan kansalaisuuden ulkomaalaiselle, joka sitä hakee.” (Long 1988, I 35.) Siihen sisältyvät seuraavat ehdot:

Art. 59: Hakijan tulee olla täyttänyt 18 vuotta.

Art. 62: Hakijan tulee olla asunut Ranskassa viisi vuotta ennen kansalaisuuden hakemista. Tässä ehdossa viranomainen voi päättää joutaa tai jopa kokonaan poistaa ehdon, ennen muuta tapauksissa, joissa hakija tulee Ranskan entisistä siirtomaista tai toisesta ranskankielisestä maasta (Art. 64-1). Myös Ranskan ulkopuolella asuva henkilö voidaan naturalisoida tapauksessa, jossa hakijan katsotaan tuovan merkittäviä taloudellisia tai kulttuurillisia etuja Ranskalle (Art. 64-6, Art. 78).

Art. 78: Hakijan tulee todistaa assimiloitumisensa ranskalaiseen yhteiskuntaan osoittamalla ennen muuta riittävää ranskan kielen hallintaa.

Vuoden 1987 kansalaisuuskomissio huomauttaa lisäksi raportissaan, kuinka naturalisaatio on käsitettävä ”palveluksena”, jonka Ranskan valtio tekee yksilöä kohtaan. Sen vuoksi se on myös vapaa myöntämään hakijalle kansalaisuuden tai vastaavasti kieltäytymään kansalaisuuden myöntämisestä, vaikka kaikki edellä mainitut hakuehdot täytyisivätkin. (Long 1988, I 31-38.)

Hankitun kansalaisuuden tapauksessa on tärkeää huomata sen kaksi hyvinkin erilaista päälinjaa. Yhtäällä ovat tapaukset, joissa kansalaisuus myönnetään ”automaattisesti”, kuten avioliiton tai Ranskassa asuvan ulkomaalaisvanhempien lapsen tapauksessa. Toisaalla ovat puolestaan tapaukset, jotka ovat raportin mukaan viranomaisten harkinnanvaraisia ja yksilöllisiä, ja joilla viitataan ennen muuta naturalisaation kautta hankittuun kansalaisuuteen. Myös ”automaattisen” kansalaisuuden tapauksissa hallituksella on kuitenkin raportin mu-

kaan mahdollisuus viivyttää kansalaisuuden myöntämistä, mikäli henkilön assimilaatiota ranskalaiseen yhteiskuntaan ei katsota riittäväksi. (Long 1988, I 33-38.) Analysoitaessa sitä, millaiseksi raportti kuvaa uudelleenmäärittelyn kohteena olevan kansalaisuuden, on syytä paneutua tarkemmin ennen muuta juuri naturalisaation ehtoihin ja niiden piirtämään kuvaan ranskalaisesta kansalaisuudesta. Näitä ehtoja tutkimalla on siten kenties mahdollista lukea esiin myös kansalaisuus *citoyenneté*-mielessä.

5.2 "Être français aujourd'hui et demain"

Commisson de la nationalité :n raportti tiivistää koko komission toiminnan ja kuulemistilaisuuksissa käytyjen keskustelujen sisällön kahteen teokseen. Ensimmäisessä taustoitetaan Ranskan kansalaisuuden silloista nykytilaa sekä komissiolle annettua tehtävää. Tämän jälkeen raportissa seuraa litteroituna jokaisen kuulemistilaisuuden puheenvuorot sekä niiden pohjalta käydyt keskustelut. Kuulemistilaisuuksiin kutsutut henkilöt ovat useimmiten joko kansalaisuusasioiden parissa työskenteleviä ministeriöiden tai kuntien virkamiehiä, tutkijoita tai maahanmuuttajien edustajia. Edustettuina olivat kuitenkin niin ikään muun muassa eri uskontokuntien, puolustusvoimien ja kansalaisjärjestöjen edustajia, jonka ansiosta keskustelusta muodostui hyvin rikas ja moniääninen kannanotto kansalaisuudesta. Raportin toinen osa koostuu komission näiden keskustelujen pohjalta tekemistä johtopäätöksistä ja pohdintoista sekä ehdotuksista kansalaisuuslakien uudistamiseksi. Ensisijaisena aineistonani olen käyttänyt komission johtopäätöksiä ja pohdintaa, joissa tiivistyy koko keskustelun kulku ja siitä tehdyt päätelmät ja ehdotukset kansalaisuuden uudistamiseksi. Olen kuitenkin sisällyttänyt tekstiin sitaatteja myös kuulemistilaisuuksien puheenvuoroista niiltä osin, kun katsoin niiden valottavan, kuinka komissio päätelmiinsä päätyi, tai kuvaavan muuten hyvin komission mielipidettä kustakin käsitteestä ja ongelmasta. Ajoittain keskustelut olivat myös retorisen analyysin kannalta palkitsevampia kuin loppuun hiotut päätelmät, sillä niiden pohjalta loppupäätelmien taustalla vaikuttavat ilmiöt ja asenteet tulivat selkeämmin esille. Viittaan jatkossa keskustelun yksittäisiin katkelmiin puhujan nimellä ja raportin sivunumerolla. Suorissa lainauksissa ranskankieliset alkuperäistekstit löytyvät alaviitteistä.

Keskustelijoiden keskuudessa vallitsee laaja yksimielisyys kansallisuuslain uudistamisen tarpeellisuudesta. Nykyistä lainsäädäntöä pidetään liian suljettuna ja syrjivänä (esim.

Bougé, 60-65; Bentebria 103-104) sekä aivan liian monimutkaisena käytännön sovelluksi-
en kannalta (Leonnet 183-187). Toisaalta kansalaisuuslaki nähdään myös vanhentuneena
yhdentyvän Euroopan ja alkavan globalisaation tilanteessa. Useassa puheenvuorossa Rans-
kan kansalaisuutta ei nähdäkään uhkaavan niinkään maahanmuuttajat ja heidän kulttuurin-
sa, vaan uudenlaisten ja eritasoisten kansalaisuuksien syntyminen sekä globalisaation mu-
kanaan tuoma yhtenäisen massakulttuurin leviäminen (esim. Étienne, 131, Touraine 122-
123). Le Roy Ladourien (414) sanoin: ”*Se, joka uhkaa ranskalaista kulttuuria eniten tänä
päivänä ei ole couscous tai pizza, se on jo tullut todettua, vaan se on pikemminkin hampu-
rilaiset ja pakasteruoat.*”⁶ Ranskalaisen kulttuurin ja yhteiskunnan nähdään yhtä kaikki
olevan kriisissä, ja tuosta kriisistä kumpuaa pääasiallinen tarve kansalaisuuden uudelleen-
määrittelyyn. Tätä kulttuurin kriisiä pohdin tarkemmin viimeisessä analyysiluvussani.

Jennings (2000) listaa myös lukuisia muita haasteita, jotka ajoivat Ranskan tuolloin ky-
seenalaistamaan kansalaisuutensa lähtökohtaisia periaatteita. Ranskan ja entisten siirtomai-
den suhde oli 1980-luvulla paljon heikompi kuin koskaan aiemmin itsenäistymisen jälkeis-
ten siirtymäaikojen umpeuduttua. Siirtomaavallan hajottua myös Ranskan merkitys maail-
massa oli pienempi kuin koskaan. Talouden rakennemuutoksen ja teknologian kehityksen
mukanaan tuoma työttömyys kosketti suhteettoman paljon kouluttamatonta maahanmuutta-
javäestöä, jonka lisäksi heidän asumisensa eristäytyminen hankaloitti huomattavasti ”nor-
maalia naapuruston kanssakäymistä” ranskalaisten kanssa. Tämän lisäksi ”perinteisten
integraation instituutioiden” kuten koulun, armeijan, kirkon ja ammattiliittojen ei katsottu
enää integroivan maahanmuuttajia kuten ennen. Suurin muuttajia oli Jenningsin mukaan
kuitenkin maahanmuuttajaväestön muutos, toisin sanoen muslimiväestön kasvu, johon vii-
tattiin tuolloin jopa suoraan fundamentalismin uhalla. (Jennings 2000, 582.)

Vaikka komissio olisikin aikansa mielipideilmastoa mukailleen voinut lähteä kansalaisuu-
den uudelleenmäärittelyssä uudistamaan ensisijaisesti kansalaisuuden saannin ehtoja, kes-
kittyi se pohdinnoissaan kuitenkin pääasiallisesti kansalaisuuden sisältöön. Keskustelu
koski ensisijaisesti sitä, millainen kansalaisuus ilmentää ranskalaisuutta, ja kuinka kansa-
laisuus voisi vastaanottaa myös uudet haltijansa ranskalaiseen yhteiskuntaan. Komission
keskustelun kulkua määrittääkin kauttaaltaan pyrkimys löytää se kansalaisuuden muoto,

⁶ « Aujourd’hui ce qui menace plus la culture française, ce n’est pas le couscous ou les pizza, cela a été dit déjà, mais c’est bien les hamburgers ou les plats surgelés. »

joka olisi sisällöltään ranskalainen ja pohdinnat koskevat niitä piirteitä, jotka tekevät Ranskan kansalaisuudesta erityisen. Kansalaisuuden sisällön ja ranskalaisuuden luomisen suhde on siten äärimmäisen kaksisuuntainen; nimeämällä tietyt piirteet kansalaisuudessa ranskalaisiksi, tuotetaan niillä ranskalaisuutta johon puolestaan vedotaan edelleen kansalaisuuden määrittelyssä. Tähän oravanpyörään pyrin hyppäämään neljän keskeisen teeman kautta, jotka tekstissä korostuvat kansalaisuuden keskeisiksi ominaisuuksiksi. Nämä teemat ovat vapaaehtoisuus, osallistuminen ja velvollisuudet, kansalaisuuden suhtautuminen maahanmuuttajiin sekä kansalaisuus arvoyhteisönä.

5.2.1 Vapaaehtoisuus

Vapaaehtoisuuden tai oman tahdon (*volonté*) teema on yksi useimmin toistuvista kansalaisuuden saantiin liitetyistä ilmiöistä komission keskusteluissa. Sillä viitataan yhtäältä kansalaisuuden hakijan tahtoon tulla ranskalaiseksi ja toisaalta kansalaisuuden luonteeseen, jossa vapaaehtoisuudella on merkittävä asema. Täten vapaaehtoisuus määrittelee sekä kansalaisuuden laajuutta, rajoja ja ulkopuolta, että kansalaisuuden sisältöä ja luonnetta. Vapaaehtoisuutta kansalaisuuden sisältöä määrittelevänä ominaisuutena käsittelen seuraavassa osallistumista ja velvollisuuksia käsittelevässä luvussa. Seuraavassa tutkiskelen vapaaehtoisuuden ja kansalaisuuden linkittymistä komission keskustelusta ja päättelen, millaiseksi kansalaisuus tämän yhteyden kautta hahmottuu. Aluksi esittelen kuitenkin vapaaehtoisuuden ja kansalaisten tahdon merkityksen kansan olemassaololle, jonka kautta komission einaationalistinen lähtökohta on helppo hahmottaa.

Hadj Eddine Sari, Ranskan muslimiyhteisön edustaja tiivistää puheenvuorossaan oivasti sen, kuinka suuri merkitys vapaaehtoisuudella ja yksilön omalla tahdolla on ranskalaisessa kansalaisuutta ja kansakuntaa koskevassa ajattelussa. Hän esittelee komissiolle, kuinka eräs Ranskan kansallisuuden arvovaltaisimmista määrittelijöistä, Ernest Renan, vastusti ajattelussaan saksalaista, etnisyyteen ja rotuihin perustuvaa ajatusta kansasta, ja muotoili sille ranskalaisen vastineen. Sari tiivistää tämän ranskalaisen käsityksen kansasta perustuvan ihmisten vapaaseen tahtoon. Hän toteaa, että ”*kansaa ei ole olemassa kuin sen kautta, että siihen kuuluvat ihmiset osoittavat tahtonsa muodostaa kansan.*”⁷ (Sari 372.) Ihmisten tahto muodostaa kansa on myös se perusta, jonka komissio tuntuu hyväksyvän lähtökoh-

⁷ « Une nation n'existe que par la volonté de son peuple d'être constitué en nation. »

dakseen. Renanin käsityksessä ”päivittäisestä kansanäänestyksestä” kansakunnan pohjana ei ole lainkaan tilaa rodulle tai etnisyydelle poliittista yhteisöä määrittävinä tekijöinä (ks. esim. Renan 1992; Jennings 2000, 577), ja siksi komissio näyttää lähtökohtaisesti välttävän nationalistisen perinteen tapaa määrittellä kansa etnisin määrein. Sen sijaan se valitsee pikemminkin tien, joka omaa jonkin verran republikaanistisia piirteitä korostaessaan kansan tahdon ja toiminnan merkitystä.

Vapaaehtoisuudella ja omalla tahdolla nähdään olevan vähintään yhtä merkittävä vaikutus kansalaisuuteen sen saantiehtona ja rajojen määrittelijänä. Lukuisissa puheenvuoroissa ehdotetaan, kuinka yksilön tahto tulla ranskalaiseksi olisi jo sinällään riittävä ehto kansalaisuuden saamiseksi. Osoittamalla vapaaehtoisuutta ja omaa tahtoa hakijan katsotaan samalla osoittavan yhteiskunnallista aktiivisuutta, joka nähdään ranskan kansalaisuuden eräänä olennaisimpana sisältönä. Kansalaisuuden saannin ehtona keskustellaankin laajasti ”vapaaehtoisen siirtymisen” (*”passage volontaire”*) logiikasta, joka muodostuu yhdeksi suurimmaksi kysymykseksi komission keskusteluissa. Kysymyksen ytimen muodostavat kaksi näkökantaa: yhtäältä oman tahdon ilmaisu voidaan nähdä esimerkkinä yksilön aktiivisuudesta ja siten ”potentiaalisesta kansalaisuudesta”, mutta toisaalta oman tahdon ilmaisun lisääminen kansalaisuuden ehtoihin merkitsisi lisäehtoa niille maahanmuuttajille, jotka aiemman lain mukaisesti saivat kansalaisuuden automaattisesti.

Ensimmäistä kantaa edustaa esimerkiksi Jean Leonnet, joka toteaa, kuinka ”kansalaisuuden saamisen tahdonilmoituksella on se ansio itsessään, että sen avulla pystytään hyvin helposti osoittamaan kuuluminen Ranskan kansalaisuuteen”⁸ (Leonnet 189). Alain Touraine on yhtä mieltä sanoessaan ”olisi yksinkertaisempaa ja viisaampaa sallia ranskalaiseksi tuleminen vapaaehtoisen julistuksen kautta, ja että siten helpottaisimme naturalisaatiota pikemminkin kuin sulkemalla tämän portin, suuren portin, jolloin suosimme ihmisiä, jotka hyppäävät muurin yli”⁹ (Touraine 270). Chaunu menee vieläkin pidemmälle todetessaan, ettei usko ”ranskalaisten kieltävän kansalaisuutta niiltä, jotka sitä vaativat”¹⁰ (Chaunu 107). Hänen kansalaisuuskäsityksensä näyttäytyy siten jopa radikaalin universaalina jättäessään huomioimatta tahtoa lukuun ottamatta kaikki muut kansalaisuuden saannin ehdot.

⁸ ”L’acte déclaratif a le mérite, en soi, de pouvoir démontrer plus facilement par la suite l’appartenance à la nationalité française”

⁹ ”il serait plus simple et plus sage de permettre qu’on devienne français par un acte plus volontaire et donc qu’on facilite la naturalisation, plutôt qu’en fermant cette porte, qui est la grande porte, on favorise les gens qui sautent le mur?”

¹⁰ « Je crois que les Français ne refusent pas la nationalité à ceux qui la revendiquent. »

Yleensä tahto ja vapaaehtoisuus liitetään kuitenkin myös hiukan tiukempiin ehtoihin kuin Chaunu edellä hahmottelee. Brahim Sadouni toteaa, ettei ”*Ranskassa syntyneeltä ja siellä koko nuoruutensa eläneeltä ihmiseltä voida kieltää oikeutta olla ranskalainen, jos hän niin haluaa. Sillä ehdolla kuitenkin, että hän kansalaisuuden myötä saamiensa oikeuksien ohella hyväksyy kaikki kansalaisen velvollisuudet*”.¹¹ (Sadouni 223.) Hänen kommentissaan vapaaehtoisuuteen liittyy kuin huomaamatta myös synnyin- ja asuinpaikan ehto, sekä vetoisuus velvollisuuksiin. Myös historioitsija Pierre George korostaa kansalaisuuden mukana tulevat oikeuksien ja velvollisuuksien merkittävyyttä. Hänen mukaansa juuri niiden merkittävyyden vuoksi oikeuksien ja velvollisuuksien omaksumisen pitäisi olla tietoinen valinta ja edellyttää hakijan tahdon omaehtoista ilmaisua. Hän toteaa: ”*Liittyminen tietyn valtion kansallisuuteen on vastuuntuntoinen toimi, joka edellyttää yhtä lailla velvollisuuksien hyväksymistä kuin oikeuksien saamista, eikä sitä sen vuoksi voida tehdä tiedostamatta*”¹² (George 200). Sadounin ja Georgen puheenvuorojen tapainen velvollisuuksien korostaminen noudattelee osaltaan myös osallistumista painottavaa diskurssia, joka on seuraavan lukuni aiheena.

Tässä yhteydessä on kuitenkin syytä kiinnittää hetkeksi huomio vapaaehtoisuuden eri asteisiin ja niihin vaihteleviin tilanteisiin, joissa vapaaehtoisuuden ja oman tahdon osoitusta edellytetään. Komission keskustelussa sekoittuvat tilanteet, joissa henkilö itse hakee kansalaisuutta, ja joissa oman tahdon ilmaiseminen on jokseenkin itsestään selvää. Tällaisiin tilanteisiin viittaavat keskustelijat korostavat usein Georgen tavoin velvollisuuksien omaksumisen merkitystä osoituksena integroitumisesta ranskalaiseen yhteiskuntaan. Näissä yhteyksissä integraation teema on usein laajemmaltikin esillä, ja tuon keskustelun eri piirteitä tuon esiin kappaleessa 5.2.3, joka käsittelee kansalaisuuden suhtautumista maahanmuuttajiin. Oman tahdon osoittaminen saa kuitenkin aivan uuden merkityksen tilanteessa, jossa henkilö perinteisesti saisi kansalaisuuden automaattisesti, mutta kansalaisuuden saantiin lisätään lisäehto oman tahdon ilmaisemisesta.

¹¹ « L'on ne peut refuser le droit d'Être français à une personne née sur le sol de France, et y ayant vécu toute sa jeunesse, si celle-ci le souhaite. A la condition, bien entendu qu'en regard des droits ainsi obtenus elle accepte tous les devoirs de la citoyenneté. »

¹² «L'adhésion à la nationalité d'un Etat est un acte responsable, qui implique l'acceptation de devoirs autant que l'accession à des droits, elle ne peut être au niveau de l'inconscient. »

Chaunun ja Bentebrian kaltaiset mielipiteet oman tahdon ilmaisemisen puolesta ovat radikaalisti erilaisia kuin ne kannanotot, joissa oma tahto ilmestyy lisäehtona kansalaisuuden myöntämiseen. Tässä mielessä oman tahdon ilmaisun vaatimus muodostuu kansalaisuuden saamista rajoittavaksi ominaisuudeksi ja saa siten täysin päinvastaisen merkityksen, kuin aiemmin esittelemäni puheenvuorot esittivät. Komissio ottaakin keskustelussaan kantaa esitykseen, jonka mukaan aiemmin automaattisesti maan kansalaisuuden saaneiden maahanmuuttajanuorten pitäisi allekirjoittaa ilmoitus tahdostaan tulla ranskalaiseksi. Esimerkiksi Mohammed Gueroui, Ranskan muslimiväestön edustaja, huomauttaa, kuinka loukkaavaa oman tahdon ilmaisun vaatiminen on tilanteessa, jossa sitä vaaditaan jopa kolmannen polven maahanmuuttajilta. Hän osoittaa historiasta tilanteita, joissa vapaaehtoisuus ei suinkaan ole merkinnyt tahtoa tulla kansalaiseksi, vaan oman tahdon osoituksen vaatimusta käytettiin välineenä erottamaan maahanmuuttajataustaiset kansalaiset muista. (Gueroui 379-380.) Guerouin vahvaan paheksuntaan yhtyy muun muassa Paul Lagarde, joka hahmottelee puheenvuorossaan ehdotuksen tilanteesta, jossa yksilön omalla tahdolla olisi merkitystä. Hänen mukaansa

Se, mikä lainsäätäjän tulee ottaa huomioon, on niiden siteiden voimakkuus, jotka yhdistävät yksilön kansaansa. Jos nämä siteet ovat vahvoja, kansalaisuus myönnetään henkilölle mielipidettä kysymättä. Omalla tahdolla ei tällöin ole merkitystä. Sitä vastoin jos siteet ovat olemassa, mutta eivät tarpeeksi vahvoja, voidaan turvautua oman tahdon tiedusteluun, jotta vahvistetaan niitä siteitä, jotka eivät itsessään olisi olleet riittävän vahvoja. Joten yksilön tahto ei esiinny kuin lisäelementtinä silloin kun se on välttämätöntä.¹³ (Lagarde 115-116)

Vapaaehtoisuuden nähdään siten kyllä vahvistavan yksilön siteitä kansalaisuuteen, mutta varsin yleisesti sitä ei yksin nähdä riittävän vahvana ehtona kansalaisuuden myöntämiseen. Sitä ei toisaalta myöskään voida vaatia tilanteessa, jossa siteet ovat muuten selvät. Huomattavaa kuitenkin on, ettei komissio tässä vaiheessa tunnu kokevan tarpeelliseksi määri-

¹³ «Ce que le législateur doit prendre en considération, c'est l'intensité des liens qui unissent un individu à sa population. Si ces liens sont très forts, alors la nationalité va être attribuée à cette personne sans qu'on lui demande son avis. La volonté individuelle ne jouera pas. Au contraire, si les liens sont réels, mais ne sont pas suffisamment forts, alors il peut être fait appel à la volonté positive de l'intéressé pour renforcer des liens qui à eux seuls n'auraient pas été suffisants. Donc, la volonté individuelle n'apparaît là que comme un élément d'appoint, un élément supplémentaire lorsqu'elle est nécessaire. »

tellä, mitä ne siteet ovat, joilla yksilö sitoutuu kansaan ja millaisessa tilanteessa ne ovat riittävän vahvoja.

Loppupäätelmissään komissio ottaa varsin yksiselitteisesti oman tahdon ilmaisemista puolustavan kannan. Se perustelee oman tahdon olevan elimellisesti yhtä lailla republikanistiseen ja ranskalaiseen perinteeseen kuuluva kansalaisuuden ehto, jonka myötä korostetaan kansalaisuuden ”sokeutta etnisyydelle”. Vahvasti Ernest Renanin ajattelua mukaillen komissio korostaa, kuinka ranskalainen perinne mieltää kansan yksilöiden valinnan tuloksena siinä missä saksalainen perinne muodostaa kansasta luonnollisen ja itsessään olemassa olevan kokonaisuuden. Tämän vuoksi kansalaisuuteen tulisi komission mielestä liittää vahvasti oman tahdon ilmaisun vaatimus, sillä se paitsi vahvistaa yksilön kuulumista ranskalaiseen yhteiskuntaan, myös noudattaa perinteisen ranskalaista käsitystä kansan muodostumisesta ja kansalaisuudesta yksilön valintana kuulua tiettyyn yhteisöön. (Long 1987, II, 95-97.)

Komissio kumoo oman tahdon ilmausta kansalaisuuden saantia rajoittavana pitävät mielipiteet toteamalla Alain Finkielkrautia mukaillen, kuinka oman tahdon vastustajat ovat todellisuudessa sekaantuneet ranskalaisen perinteen todellisesta merkityksestä. Finkielkraut esittää, että komission pohdintojen aikaisessa yhteiskunnallisessa keskustelussa oman tahdon ilmaisun vaatimus liitetään virheellisesti ”saksalaiseen perinteeseen”. Siinä kansa nähdään orgaanisena kokonaisuutena, johon yksilö sulautuu ilman, että voi siihen itse vaikuttaa. Finkielkraut toteaa tämän perinteen kannattajien yllättäen vastustavan kaikenlaista automaattista kansalaisuuden saantia ja suositteluvan sen sijaan oman tahdon ilmausta kansalaisuuden saannin ehtona. Sen sijaan ”valistuksen ja Renanin perilliset” ja ”aidon ranskalaisen perinteen” noudattajat ovat alkaneet vastustaa oman tahdon ilmaisua kansalaisuuden saannin ehtona ja sen sijaan korostaa automaattisen kansalaisuuden hyviä puolia. (Finkielkraut 595-601.)

Tapa, jolla komissio perustelee päätöksensä oman tahdon ilmaisun vaatimuksesta, kuvaa loistavasti sitä kuinka kansalaisuus pyritään aina tavalla tai toisella liittämään sen historiallisiin olomuotoihin. Liittämällä oman tahdon vaatimuksen esimerkiksi maahanmuuttajien lasten kansalaisuuden saannin ehdoksi, komissio todellisuudessa tiukentaa aiemmin avoimempia kansalaisuuden ehtoja. Liittämällä muutoksen Renanin ajatuksiin ja nimeämällä vapaaehtoisuuden Ranskan kansalaisuuden perustavanlaatuisiksi määrittelijäksi, komissio

kuitenkin oikeuttaa valintansa ja saa sen näyttämään jopa aiempaa lakia sisällyttävämmältä kansalaisuuden määrittelytavalta. Vapaaehtoisuuden korostaminen liittää komission kansalaisuushahmotelman eittämättä republikanistiseen perinteeseen, mutta samalla käy näkyväksi se, kuinka republikanismin kaltaista traditiota voidaan käyttää perusteena hyvin monenkaltaisille poliittisille valinnoille. Kehystämällä valintansa historiallisilla argumenteilla komissio onnistui liittämään republikanistista perinnettä noudattavan päätöksensä myös vallankumouksen universalismiin ja etniseen välinpitämättömyyteen, vaikka käytännössä vapaaehtoisuus lisäehtona ainoastaan suurensi ”luonnollisten ranskalaisten” ja maahanmuuttajien välistä juridista eroa.

5.2.2 Osallistuminen ja muut velvollisuudet

Vapaaehtoisuuden teema ilmenee kansalaisuuden sisällössä ennen muuta kansalaisen velvollisuuksia korostavana piirteenä. Kansalaisuuden sisältöä määriteltäessä useimmin esille nousevat käsitteet osallistumisesta ja muista kansalaisvelvollisuuksista, joiden vapaaehtoinen toteuttaminen nähdään välttämättömänä ehtona ”hyvälle kansalaisuudelle”. Velvollisuuksia korostava kansalaisuus heijastuu äärimmäisen hyvin esimerkiksi Pierre Chaunun kysymyksestä, jossa otetaan harvinaisen selvästi kantaa myös kansalaisuuteen sen *citoyenneté*-mielessä.

Kysymykseni on seuraava: ihmettelen, eikö kansallisuuden (nationalité) hiukan epämääräiseen käsitteeseen kannattaisi liittää sana kansalaisuus (citoyenneté), koska siitä tässä on lopulta kyse, kansalaisten tekemisestä. Kansalaiset ovat kuitenkin ihmisiä, jotka jakavat paitsi oikeuksien yhteisön, myös ajoittain velvollisuuksien yhteisön. Olette useammassa yhteydessä käyttäneet oikeus-sanaa, mutta en ole vielä kuullut sanaa velvollisuus. (Chaunu, 92-93)¹⁴

¹⁴ « Ma question sera la suivante : je me demande s’il ne serait pas utile de joindre au mot un petit peu vague de nationalité le mot de citoyenneté, parce que finalement, ce dont il s’agit, c’est de faire des citoyens. Or, des citoyens, ce sont des gens qui ont une communauté de droits, mais qui ont quelquefois aussi une communauté de devoirs. Vous avez employé à plusieurs reprises le mot de droit mais je n’ai pas entendu le mot de devoir. »

Chaunun kysymyksestä välittyy näkemys, jonka mukaan kansalaisuus *citoyenneté*-mielessä muodostuu velvollisuuksien kautta. *Nationalité*-käsitteeseen liitetään *citoyenneté*-käsite tuomalla keskusteluun oikeuksien ohella kansalaisten velvollisuudet. Näiden velvollisuuksien vapaaehtoinen täyttäminen liitetään keskustelussa tiivistä kansalaisena olemiseen ja ennen muuta hyvään kansalaisuuteen. Republikanismissa mielessä juuri velvollisuuksiaan täyttävän kansalaisen nähdään toteuttavan *civic virtuetään* julkisessa tilassa.

Kansalaisvelvollisuuksiksi määritellään keskustelussa esimerkiksi maanpuolustukseen osallistuminen, joka onkin verrattain yleinen kansallisvaltion kansalaiselle osoittama velvollisuus (ks. esim. Roqueplo 208). Komissio liittää kuitenkin Ranskan kansalaisuuteen lisäksi velvollisuuden, joka muodostuu kaikkia muita kansalaisvelvollisuuksia tärkeämmäksi, ja jopa kansalaisuuden sisällöksi. Tämä velvollisuus on yhteiskunnalliseen elämään osallistuminen (*participation*). Komissio liittää osallistumisen ja yhteiskunnallisen aktiivisuuden elimellisiksi osiksi kansalaisuuden olemusta, mitä voidaan eräällä tapaa pitää todistena pyrkimyksestä rakentaa kansalaisuus republikanisiksi. Osallistumista ja aktiivista kansalaisuutta pidetään näet usein jopa tärkeimpänä republikanisista kansalaisuutta määrittävänä piirteenä, jolla se erottuu vahvimmin liberalistisesta, passiivisesta kansalaisuuskäsityksestä.

Ajoittain osallistumista korostetaan jopa niin paljon, että se muodostuu synonyymiksi kansalaisuudelle. Dominique Schnapper (104) arvioi komission kuultavina olleita maahanmuuttajia ”todella ranskalaisiksi”, koska he olivat osoittaneet äänestävänsä vaaleissa ja osallistuvansa yhteiskunnalliseen elämään yhdistysten kautta. Tämä aktiivisuuden ilmaiseminen riitti Schnapperille osoitukseksi kansalaisuudesta huolimatta maahanmuuttajien etnisestä alkuperästä. Jean-François Huguët (277) puolestaan toteaa, kuinka oleskeluluvan omaavilla maahanmuuttajilla on äänioikeutta lukuun ottamatta kaikki muut oikeudet kuin Ranskan kansalaisilla. Osallistuminen on siten se, joka erottaa kansalaisen laillisesta maahanmuuttajasta. Aivan näin varauksettomasti komissio ei kuitenkaan hyväksy osallistumista kansalaisuuden ainoaksi ehdoksi. Schnapperin ajattelutapa antaa kuitenkin oivallisen lähtökohdan kansalaisuuden tarkasteluun velvollisuuksien kannalta. Se osoittaa, kuinka osallistumista korostamalla voidaan päätyä samankaltaiseen ”etniseen sokeuteen”, joka oli vallankumouksen ajan universalismin lähtökohtana, ja jota komissio käytti argumenttina oman tahdon ilmausta vaatiessaan.

Pikemminkin kuin kansalaisuuden koko sisältönä, osallistuminen mielletään hyvin useassa puheenvuorossa kansalaisuuden ilmentymismuodoksi. Tämä alkujaan Aristoteleen ajatus yhteiskunnallisesta osallistumisesta kansalaisuuden ilmenemismuotona on niin ikään vahvasti republikanistiseen perinteeseen kuuluva ja siksi sen korostamista voidaan pitää merkkinä siitä, että republikanistinen tapa ajatella kansalaisuutta on ainakin osaksi muokannut komission keskustelijoiden käsitystä kansalaisuudesta jo pidemmän aikaa. Esimerkkinä ajatuksesta osallistumisesta kansalaisuuden tärkeimpänä ilmenemismuotona siteeraan Costa-Lascoux:n pohdintoja kansalaisuuden ja osallistumisen suhteista. Hänen mukaansa kansalaisuuden uudelleenmäärittelyyn pitäisi sisällyttää myös ”*pohdinnat uusista osallistumisen mahdollisuuksista kaupunkien yhteiskunnalliseen elämään, sekä kansalaisuuden suhteesta yksilön uusiin julkisiin tiloihin ilmaista itseään.*”¹⁵ (Costa-Lascoux, 83). Kansalaisuus liittyy siis hänen mukaansa tiiviisti yksilön yhteiskunnalliseen elämään osallistumiseen, ja kansalaisuuden uudistaminen johtuukin siten osittain niistä uusista osallistumisen ja julkisen ilmaisun mahdollisuuksista, joita yhteiskunnassa ilmenee. Nimenomaan yksilön julkisen osallistumisen nähdään tekevän osallistumisesta osan kansalaisuutta, mikä on varsin selvässä yhteydessä jo Aristoteleelta ja Rousseaulta perittyihin republikanistisen perinteen ajatuksiin julkisen keskustelun tärkeydestä.

Osallistumisen ja velvollisuuksien täyttämisen merkitys kansalaisuudelle korostuu ennen muuta maahanmuuttajien tilanteesta keskusteltaessa. Maahanmuuttajien marginalisoituminen nähdään tilana, jossa yksilö ei voi ilmentää kansalaisuuttaan, toisin sanoen toimia aktiivisesti yhteiskunnassa. Siten syrjäytymisen pääasialliseksi syyksi muodostuu yhteiskunnallisen osallistumisen puuttuminen. Bentebria, maahanmuuttaja itsekin, toteaa, kuinka maahanmuuttajanuoret ovat marginalisoituneet, koska heillä ei ole mitään keinoja osoittaa haluaan olla ranskalaisia. Vakavimpana ongelmana hän näkee tässä suhteessa tilanteen, jossa ”*osallistuminen maan hallintoon on kokonaan eväty meiltä*”¹⁶ (Bentebria 103-104). Aktiivinen yhteiskunnallinen osallistuminen mielletään tekstissä usein keinoksi, jolla maahanmuuttaja osoittaa tahtonsa olla ranskalainen, mutta toisaalta myös keinoksi, jonka kautta hän pääsee toteuttamaan ”ranskalaisuuttaan”. Tämän pukee sanoiksi arkkipiispa Jacques Delaporte, joka toteaa, kuinka yhdistyselämä ja osallistuminen ovat monelle maahanmuuttajalle olennainen tapa osoittaa omaa kansalaisuuttaan (Delaporte 308). Ranskan kansalai-

¹⁵ « Il y a toute une réflexion à mener sur les nouvelles formes de participation à la vie de la cité et le lien entre la citoyenneté et le statut personnels par rapport à de nouveaux espaces d'expression »

¹⁶ « la participation à la gestion du pays qui nous est totalement refusée »

suudesta tuotetaan siten tässä yhteydessä vahvasti aktiivisuutta korostava, osallistuva kansalaisuus.

Koska osallistuminen ja velvollisuudet merkitsevät maahanmuuttajille mahdollisuutta toteuttaa ranskalaisuuttaan, ovat ne ymmärrettävästi yhtä lailla tärkeä keino, joiden avulla maahanmuuttajat integroituvat ranskalaiseen yhteiskuntaan. Bentebria jatkaa toteamalla, että hänen mielestään ”ranskalaiksi tulleiden maghrebilaisten keskuudessa ei nykypäivänä tapahdu lainkaan integraatiota. Integraatio tapahtuu sen kautta, että osallistutaan niihin sfääreihin, joissa muodostuvat päätökset maan tulevaisuudesta, sen kansallisen yhteyden tulevaisuudesta, johon me kuulumme, ja jota tulemme puolustamaan kuten jo vanhemmamme ovat puolustaneet” (Bentebria 103-104).¹⁷ Osallistuminen nähdään siten etenkin maahanmuuttajien kannalta osallisuutena yhteiskunnalliseen päätöksentekoon ja sen kautta kansakuntaan yhteisönä.

Tällainen ajattelu näyttäisi vahvistavan edellisessä kappaleessa esittelemääni käsitystä kansasta yksilöiden valintojen tuotoksena, sillä nimenomaan osallistuminen yhteisistä asioista päättämiseen mielletään muodostavan osallisuuden siihen yhteisöön, jota nimitetään kansaksi. Se ei siten rakennu etnisille tai luonnollisille seikoille, vaan on ainakin lähtökohtaisesti avoin kaikille yhteisiin asioihin osallistuville. Djida Tazdait (401) korostaa osallistumisen merkitystä maahanmuuttajille juuri tältä kannalta. Hän toteaa, kuinka ”Nykyään, kansalaisuus määrittyy meille sen kautta, mitä olemme eläneet, mitä olemme luoneet, tämän maan yhteiskunnalliseen, kulttuuriseen ja taloudelliseen elämään osallistumisen kautta.”¹⁸ Se, kuinka erityislaatuista osallistumisen pitäminen tärkeimpänä integraation instrumenttina on, on helposti havaittavissa verrattaessa sitä vaikkapa Suomessa vallitsevaan käsitykseen integroitumisesta työnteon myötä.

Tärkeimpinä yhteiskunnallisen osallistumisen muotoina pidetään paitsi yleisimmin kansalaisvelvollisuuksina pidettyä äänestämistä, myös yhdistysten toimintaan ja kansalaisyhteiskuntaan osallistumista. Niin Delaporte (307) kuin Geindrekin (328) korostavat yhdistystoiminnan merkitystä etenkin nuorten maahanmuuttajien integroitumisessa ranskalaiseen

¹⁷ « Il n’y a pas d’intégration aujourd’hui, en tout cas de Maghrébins qui sont devenus français ; l’intégration passe par la participation à un certain nombre de sphères où se forge la décision qui engage l’avenir du pays, l’avenir de l’ensemble effectivement de la communauté nationale à laquelle nous participons et que nous continuerons certainement à défendre comme l’ont défendue effectivement nos parents. »

¹⁸ « Aujourd’hui, la nationalité pour nous, elle se définit autour de ce qu’on a vécu, de ce qu’on crée, de notre participation à la vie sociale, à la vie culturelle et économique de ce pays. »

yhteiskuntaan, sillä kaikenlaisen yhteiskunnallisen osallistumisen tavoin sen nähdään osoittavan maahanmuuttajien kykyä ja halua toimia kansalaisina siten kuin Ranska sen käsittää. Geindre (328) korostaa, kuinka tärkeää maahanmuuttajanuorille on antaa vastuuta yhteiskunnallisista asioista ja Delaporte (307) olisi valmis jopa määrittämään nuorten integroitumisen asteen sen mukaisesti, kuinka aktiivisesti he osallistuvat yhteisten asioiden hoitoon. Äärimmäisen kiinnostavaa kuitenkin on, että sen paremmin yhdistystoiminnasta, osallistumisesta kuin muistakaan kansalaisvelvollisuuksista ei juuri puhuta ”luonnollisten ranskalaisten” yhteydessä. Osallistuminen nähdään eräällä tapaa kansalaisuuden ytimenä ja sen merkitystä korostetaan toistuvasti, mutta ainoastaan maahanmuuttajien katsotaan täytyvän osoittaa kansalaisuutensa osallistumisen kautta. ”Luonnollisen ranskalaisen” velvollisuuksista komissiolla on hyvin vähän sanottavaa, ja vaikka osallistuminen liitetäänkin kaikkien osalta ”hyvään kansalaisuuteen”, ei se muodosta syntyperäisille ranskalaisille samankaltaista velvollisuuden taakkaa, kuin se tekee maahanmuuttajaväestön keskuudessa.

Velvollisuuksia ja osallistumista koskeva keskustelu tuo meidät lopulta ensimmäistä kertaa sen ongelman äärelle, jota komissio hyvin yksimielisesti pitää yhtenä pääasiallisena syynä kansalaisuuden ongelmiin. Ranskan katsotaan kärsivän suuresta identiteetikriisistä, jonka vuoksi ne perinteiset menetelmät, joiden kautta ranskalaiseen yhteiskuntaan on integroiduttu, eivät enää toimi (ks. esim. Long 1987, II, 44-46). Yhteiskunnan muuttuessa myös osallistumisen tavat muuttuvat, ja tätä muutosta pidetään uhkana kansalaisuuden rakentumiselle. Perinteisten osallistumisen tapojen kaikkoamisen kokeminen suureksi uhaksi korostaa puolestaan entisestään osallistumisen merkitystä Ranskan kansalaisuuden rakentumiselle. Joissain puheenvuoroissa globalisoituvan maailman myönnetään edellyttävän uudenlaista osallistumista ja siten uudenlaista kansalaisuutta. Tätä mieltä on esimerkiksi Costa-Lascoux (84), joka korostaa puheenvuorossaan uudenlaisten, esimerkiksi ympäristönsuojeluun ja kunnallishallintoon liittyvien osallistumistapojen merkitystä suhteessa perinteisiin uskonnollisiin yhdistyksiin ja ammattijärjestöihin tai muihin poliittisiin järjestöihin osallistumiseen. Suurin osa komissiosta ei kuitenkaan käsitä globaalin muutoksen ja kansalaisuuden suhdetta näin, vaan korostaa päinvastoin, kuinka entisenkaltainen kansalaisuus voidaan säilyttää vain ”perinteisen ranskalaisia” osallistumisen tapoja vaalimalla (Long 1987, II, 44-46). Vaikka kriisin kohteeksi mielletään ranskalainen identiteetti ja yhteisöllisyyden tunne, ei komissio kuitenkaan ole valmis myöntämään, että tuon identiteetin ja sen ilmenemismuotojen uudistaminen olisi tarpeellista. Ranskalaisen yhteiskunnan identiteetikriisi saa kuitenkin yhä merkittävämpiä seurauksia komission pohtiessa kansalaisuuden suhdetta

maahanmuuttajiin. Tätä ”heikkenevän sulatusuunin” (ks. Bonnet 77) ja uusien kulttuurien suhdetta tarkastelen seuraavaksi.

5.2.3 Kansalaisuuden suhde maahanmuuttajiin

Komission pohdintojen taustalla merkittävimmin vaikuttava ilmiö on eittämättä maahanmuutto. Keskusteluissa käy selvästi ilmi, että juuri maahanmuuton tuoma haaste on ollut kimmokkeena kansalaisuuden uudelleenmäärittelylle. Vaikka ongelmia nähdään myös ranskalaisen ”sulatusuunin” sisällä, tulevat kansalaisuuden ongelmat näkyviksi juuri maahanmuuton kautta. Kansalaisuuslakia uudistetaan siten osin maahanmuuttajien vuoksi, osin heitä varten. Maahanmuuttajuus muodostaa toisaalta yhtä lailla merkityksen kansalaisuudelle, sillä kansalaisuuden voidaan nähdä, olevan juuri sitä, mitä maahanmuuttajuus ei ole. Maahanmuuttaja on siten kansalaisen toinen, se, jota vastaan kansalaisen status merkityksellistyy. Tämän vuoksi komissio omistaa paljon aikaa keskustelulle maahanmuutosta, maahanmuuttopolitiikasta ja maahanmuuttajien suhteesta kansalaisuuteen. Jonkinasteisessa kiehumispisteessä käyvä yhteiskunnallinen keskustelu, joka on kietonut maahanmuuttajat kansalaisuuden ongelman ytimeksi, tarjoaa komissiolle haastavan lähtökohdan kansalaisuuden käsitteen uusintamiselle. Ehdotuksissaan komissio kuitenkin päätyy valitsemaan varsin rohkealta vaikuttavan tien, joka lopulta paljastaa yllättävän paljon kansalaisuuden ranskalaisista perusteista.

Komission keskustelu sijoittuu hetkeen, jolloin yhteiskunnallinen keskustelu maahanmuuttajien ja kansalaisuuden suhteista on saanut hyvinkin rasistisia ja muukalaisvihamielisiä piirteitä. Geindre (326) kuvaa tilannetta toteamalla, kuinka vaikeassa taloudellisessa tilanteessa syylliseksi on ollut helppoa muokata Ranskan maahanmuuttajat. Mohamed Arkoun (370) on vielä Geindreäkin suorapuheisempi kuvatessaan aikansa muukalaisvihamielistä ilmapiiriä ja toteaa, kuinka tietty poliittinen diskurssi tekee tällä hetkellä maahanmuuttajista yhteiskuntaa eniten uhkaavan ongelman. Tällä Arkoun viittaa nousevan äärioikeiston diskurssiin, joka otollisessa yhteiskunnallisessa tilanteessa on saanut huomattavaa kannatusta tuekseen. Samalla se on muovannut keskustelun kansalaisuudesta koskemaan sitä, kuinka kansalaisuus voisi toimia maahanmuuttoa rajoittavana tekijänä. Tätä diskurssia komissio lähtee keskustelussaan kautta linjan vastustamaan.

Komission näkökannan kansalaisuuden ja maahanmuuton suhteesta tiivistää oivasti Bougé (69) huomauttamalla, kuinka ”kansalaisuuslaki ei missään nimessä ole ulossulkemisen teksti.”¹⁹ Tätä periaatetta komissio noudattaa myös lopullisissa ehdotuksissaan korostamalla, kuinka kansalaisuuslain uudistamisen täytyisi ennen muuta helpottaa kansalaisuuden saantia ja integraatiota kaikin keinoin (Long 1987, II, 113-156). Tältä osin kansalaisuuden uudistus näytetään siten tehtävän jopa maahanmuuttajia varten. Kansalaisuudesta tuotetaan samalla aikaa sekä se instrumentti, jonka kautta maahanmuuttaja integroituu yhteiskuntaan, että se päämäärä, jota maahanmuuttaja integraatiossaan tavoittelee (ks. esim. Long 1987, II, 87).

Mikäli kansalaisuus täten on sekä integraation keino että päämäärä, on syytä tarkastella hiukan sitä, millaiseksi komissio tuon integraatioprosessin määrittelee, ja millainen kuva kansalaisuudesta sen pohjalta piirtyy. Ehdotuksissaan kansalaisuuslain uudistamiseksi komissio määrittelee integraation kaksiosaisesti: Yhtäältä se on komission mukaan kieltäytymistä ulossulkemisesta ja toisaalta ulkomaalaisten sisällyttämisestä ranskalaiseen yhteiskuntaan, joka tapahtuu maahanmuuttajien aktiivisen yhteiskunnallisen osallistumisen ja vastaanottajayhteiskunnan järjestäytymisen kautta. (Long 1987, II, 85.) Maahanmuuttajien integroitumista pidetään yksimielisesti eräänä kansalaisuuden tärkeimpänä päämääränä, ja ennen muuta maahanmuuttajat itse korostavat omaa integroitumistaan juuri yhteiskunnallisen osallistumisen kautta (ks. esim. Bentebria 103-104). Kansalaisuus määrittyy siten osittain toiminnallisesti, sillä toimimalla kansalaisen tavoin maahanmuuttaja integroituu ranskalaiseen yhteiskuntaan ja saa mahdollisuuden saada myös lain mukaisesti kansalaisen aseman. Juuri tätä kehityskulkua komissio pitää äärimmäisen tärkeänä ja korostaa siten eräällä tapaa kansalaiseksi kasvamista yhteiskunnassa. Mikäli maahanmuuttaja toimii kansalaisen tavoin, on hän osaltaan osoittanut olevansa kansalaisen statuksen arvoinen.

Yksimielisyys integraation tärkeydestä loppuu kuitenkin lyhyeen, kun keskustelu siirtyy käsittelemään integraation ja siten sitä kautta saavutettavan kansalaisuuden sisältöjä. Pierre-Bloch (396) tiivistää oivasti tilanteen ristiriitaisuuden omassa puheenvuorossaan, jonka mukaan ”kansalaisuuslakia pitää uudistaa siten, että jos jotkut nuoret haluavat olla ranskalaisia, sitä pitää helpottaa, se on kiistatonta, mutta toisaalta, ranskalaiseksi tullakseen pitää todistaa, että haluaa tulla ranskalaiseksi, että on assimiloitunut ja että haluaa

¹⁹ « une code de la nationalité n'est évidemment pas un texte d'exclusion ».

olla ranskalainen.”²⁰. Kansalaisuuden saamista tulisi siten helpottaa integraation avulla, jolloin maahanmuuttajien pitäisi saada toimia kansalaisen tavoin. Toisaalta voidakseen integroitua maahanmuuttajien pitäisi myös pystyä osoittamaan olevansa jo ranskalaisia. Salem Kacet (315) tiivistää saman sanoen, kuinka maahanmuuttajanuorilta vaaditaan monella tapaa ranskalaisempaa käytöstä kuin ranskalaisilta. Tämä integraation ja assimilaation välinen suhde on yksi keskustelun kiistanalaisimpia kysymyksiä. Sen puitteissa pohditaan, tuleeko yksilön olla assimiloitunut voidakseen olla kansalainen, edellyttääkö integraatio assimilaatiota ja mitä assimilaatio tässä tapauksessa tarkoittaisi. Käsittelen assimilaatiota tässä lähinnä sen kannalta, kuinka käsite liitetään käytännön tasolla integraatioon, maahanmuuttajiin ja siten kansalaisuuteen. Yritän sijoittaa nämä ilmiöt laajempaan kontekstiin seuraavassa, arvoyhteisöä käsittelevässä luvussani.

Kansalaisuuden, integraation ja assimilaation hiukan ongelmallinen suhde piiryy hyvin esille Léon Boutbienin kahdessa puheenvuorossa. Yhtäällä hän pohtii, mitä kaikkea assimilaatio edellyttää ihmiseltä, ja toteaa sen tarkoittavan yhteiskuntaan ja kansallisuuteen integroitumista velvollisuuksien kautta (397). Tämä ajatusmalli noudattelee komission kuvailemaa linjaa kansalaiseksi kasvamisesta osallistumisen ja toiminnan kautta. Toisaalla Boutbien kuitenkin toteaa, kuinka kansalaisuuden saaminen on identiteetin omaksumista (320-321). Kansalaisuus näyttäytyy tällöin Kacetin ja Pierre-Blochin kuvailuiden tavoin pikemminkin integraation ja assimilaation päämääränä, jota ei tulisi saavuttaa, mikäli yksilö ei olisi täysin assimiloitunut ranskalaiseen yhteiskuntaan ja kulttuuriin. Eräällä tapaa kyse on siis assimilaation, integraation ja kansalaisuuden käsitteiden ajallisista suhteista. Siinä missä kansalaisuus nähdään yhtäällä prosessina ja toimintana, jonka kautta yhteiskuntaan on mahdollista integroitua, nähdään se toisaalla ennen muuta sinä päämääränä, johon päästään yksilön ensin assimiloituttua. Se, tuleeko kansalaisuus ennen vai jälkeen assimilaation, muodostaa siten erään komission ydinkysymyksistä. Tämän kysymyksen ohella on tässä vaiheessa yhtä lailla tärkeää huomata, että käsitteiden suhteista käytävästä kiistasta huolimatta assimilaation käsitettä ja kansalaisuuden ja assimilaation suhteen olemassaoloa ei komission keskustelussa juuri kiisteta.

²⁰ « le Code de la nationalité doit être revu, révisé et que, si un certain nombre de jeunes, actuellement, veulent être français, il faut leur faciliter la chose, c’est incontestable, mais inversement, il faut, pour devenir français, prouver qu’on veut devenir français, qu’on est assimilé et qu’on tient à être français. »

Komissio tiedostaa kuitenkin pohdinnoissaan assimilaation vaatimuksen ongelmallisuuden maahanmuuttajien kannalta. Le Roy Ladourie (411) kuvaa esimerkiksi, kuinka nuorilla on hyvin vahva tahto assimiloitua ja siksi he jopa joskus hylkäävät oman etnisyytensä, kulttuurinsa ja perheensä, jotta voivat assimiloitua millä hinnalla tahansa. Delorme (411) jatkaa, kuinka nuorten ei ole hyvä pyyhkiä pois menneisyyttään ja alkuperäänsä ja ”yrittää muistuttaa enemmän ranskalaisia kuin ranskalaiset itse”²¹. Maahanmuuttajien ei siis tulisi hylätä juuriaan, mutta toisaalta heidän pitäisi kuitenkin kansalaisuuden saamiseksi toimia kuten kansalaiset julkisessa tilassa. Ratkaisuna tähän yhtälöön komissio tarjoaa hyvinkin perinteisen republikaanistista *laïcité*:n, ”maallisuuden tai maallikkouden”, periaatetta laajennettuna koskemaan uskonnollisuuden ohella myös kulttuureita. Keskustelussa hahmotuu ajatus ”kulttuurineutraalista” julkisesta tilasta, jossa kansalaiset toteuttavat kansalaisen oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan vailla erityisidentiteettejä tai kulttuurillisia sitoumuksia. Tuossa tilassa kansalaiset olisivat ainoastaan kansalaisia, eikä heitä sitoisi mikään muu identiteetti.

Juuri *laïcité*:n periaate on hyvin keskeinen ranskalaiselle republikanismille ja kansalaisuuskäsitteelle varsinkin pohdittaessa sen suhdetta maahanmuuttajiin ja kulttuuriseen erilaisuuteen. Kulttuuristen erityispiirteiden siivoamisella julkisesta tilasta ja yhteiskunnasta on pitkät perinteet maassa, jolle on 1800- ja 1900-luvuilla onnistuttu luomaan kansallinen identiteetti ja yhtenäisyys juuri erilaiset alueelliset erityispiirteet tukahduttamalla (ks. esim. Jennings 2000, 578). Jennings (ibid.) nimeää ranskalaisen lähestymistavan partikularismin peloksi, jonka vuoksi kaikenlainen erilaisuus nähdään uhaksi kansalliselle yhtenäisyydelle. Tämän vuoksi ranskalaisille on edelleen tärkeää, ettei kansalaisuuden julkinen tila täyty yhdenkään erityisryhmän tai kulttuurin piirteillä. Vanhan lähestymistavan siirtää nyky-yhteiskuntaan Touraine (407) sanomalla:

Ongelmana näyttää olevan niin minulle kuin kaikille muillekin, ettemme halua leikkiä äärimmäisillä ratkaisuilla, tarkoitan sitä, että korostamme integraatiota, ettemme ole kotoisin mistään, että kaikki ovat ranskalaisia, olemme kaikki samanlaisia, tämä on suuri sulatusuuni. Sitä ei voi ottaa todesta! Ja

²¹ « d’essayer de ressembler à des Français plus que des Français. »

*mitä tulee monikulttuuriseen Ranskaan, sanoisin, ettei sitäkään voi ottaa vakavasti. Kukaan ei halua Ranskan libanonisoitumista.*²²

Tourainen pahin uhkakuva, libanonisoituminen, merkitsee epätoivoiseen poliittiseen tilanteeseen joutumista erityisryhmien saadessa liikaa valtaa maassa. Käsite juontaa juurensa Libanonin yli kymmenvuotisesta, vuosien 1979–1985 välisenä aikana käydystä sisällissodasta, jota pidettiin yleisesti kahden maan sisäisen kulttuurin ja uskonnon välisenä taisteluna. Monikulttuurisuus näyttäytyy siis selkeästi uhkana, eikä Ranska voi missään nimessä noudattaa yhdysvaltalaisista mallia kulttuurien sulauttamisesta yhteiskuntaan.

Tätä taustaa vasten on helppo ymmärtää, miksi julkisen ja yksityisen kansalaisuuden jako toistuu hyvin monessa keskustelupuheenvuorossa ranskalaisena ratkaisuna erilaisten kulttuurien yhteensovittamiseen kansalaisuuden kanssa. Costa-Lascoux (91-92) tiivistää ajatuksen oivasti toteamalla, kuinka kansalaisuudella voisi yksinkertaisesti olla kaksi osaa, yksityinen ja julkinen. Yksityisyydessä ihmiset voisivat vapaasti ilmaista erilaisia kulttuurillisia sitoumuksia ja identiteettejä, mutta julkisuudessa tulisi sitoutua *laïcité*:n periaatteeseen. Samaa korostavat omissa puheenvuoroissaan erilaisten kulttuuriryhmien edustajat, joista juutalaisyhteisön edustaja Adolphe Steg (348) ilmaisee mielipiteensä näin: ”*Sitoumukset, joita meillä kullakin on, ovat äärimmäisen moninaisia ja monimuotoisia. En ymmärrä, miksi sitoumukset, joilla ei ole mitään tekemistä kansallisuuden kanssa, muuttaisivat millään tapaa Ranskan kansalaisuuttamme.*”²³. Yksityisten sitoumusten ja julkisen kansalaisuuden välillä ei siten nähdä lainkaan ristiriitaa. Kansalaisuudesta muodostuu täten kaksiosainen rakennelma, jonka kaksi puolta muodostavat republikanistiseen maallikkouden ajatukseen perustuva julkinen, osallistuva kansalaisuus, ja toisaalta yksityinen, kulttuureihin ja yksilöiden identifioitumiseen liittyvä kansalaisuus.

Kansalaisuuden kahtiajako jatkuu edelleen ajatukseen ryhmien integroimisesta yksilöiden sijasta. Le Roy Ladurie kaavailee, kuinka erilaisille yhteisöille olisi mahdollista rakentaa tiloja, jotka integroituisivat ranskalaiseen yhteiskuntaan ja lopulta olisivat osa sitä. Hänen mukaansa yksityisten ihmisten integraatiossa täytyisi olla varovainen, ja päämääränä tulisi

²² « Le problème me semble être pour vous comme pour nous, comme pour tout le monde, de ne pas jouer aux solutions extrêmes, c’est-à-dire c’est l’intégration, on vient de nulle part, tout le monde est français, nous sommes tous pareils, c’est le grand melting-pot. Ce n’est pas sérieux ! Quant à une France multiculturelle, je dirais : ce n’est pas sérieux non plus. Personne ne souhaite la libanisation de la France. »

²³ « Les fidélités que nous avons chacun sont extrêmement multiples et variées. Je ne vois pas pourquoi une fidélité qui n’a rien à voir avec les nationalités, modifierait en quoi que ce soit notre citoyenneté française. »

sen sijaan pitää yhteisöjen integroimista yhteiskuntaan. (411-413.) Näissä yksityisissä tiloissa yksilöt saisivat siten olla kuinka erityislaatuisia tahansa, kunhan heidän yhteisönsä ja edustajansa toimisivat julkisessa tilassa *laïcité*:n periaatteiden mukaisesti ja olisivat siten integroituneita ranskalaiseen yhteiskuntaan. Yksilön identifioituminen ja siten kansalaisuus identiteettinä sijoittuisi yksityiseen tilaan, kun taas julkinen kansalaisuus määrittäisi pikemminkin toiminnan ja osallistumisen kautta.

Hyvin kiinnostavaa on, että kokonaisuudessaan ajatukset kansalaisuuden yksityisestä ja julkisesta puolesta noudattavat itse asiassa melko tarkasti Rousseau'n ajatuksia kansalaisuudesta. Rousseau toteaa kansalaisuutta määritellessään, kuinka yksilöllä voi hyvin olla yksilönä täysin vastakkaiset halut ja tavoitteet, kuin se yleistähtö, joka hänellä on kansalaisena (Rousseau 1996, 32). Yksityiselämänsä piirissä yksilö saisi siis tavoitella omia, yksityisiä pyrkimyksiään ja toimia täysin haluamallaan tavalla, kunhan hän julkiseen tilaan tullessaan riisuuntuisi täysin yksityisistä pyrkimyksistään ja toimisi yhteisön hyvän eduksi kansalaisena. Kuten Rousseau, myös komissio tuntuu pitävän kansalaisuutena ennen muuta tuota yksilön julkista ilmentymää (vrt. esim. Steg ja Gueroui edellä), ja liittävän kulttuuriset erityispiirteet kauas kansalaisuudesta. Ranskan kansalaisuus piirtyisi täten kulttuurineutraaliksi asemaksi, johon kenellä tahansa on pääsy.

Steg 351 kuvaa, kuinka tällainen lähestymistapa on paitsi paras mahdollinen, myös hyvin perinteisesti ranskalainen. ”Uskon, että Ranskan kunnia – ja tässä mielessä olemme ehkä kuitenkin myös mallina muille – on siinä, ettei integraatio tukahduta omaperäisyyttä. Se ei tukahduta yksityisiä erityislaatuisuuksia millään tavalla.”²⁴. Kansalaisuuden republikanistinen jako liitetään siten perinteisesti Ranskan kansalaisuuteen kuuluvaksi ilmiöksi, joka muodostaa oman, erityislaatuisen käsityksenä kansalaisuudesta sallien samalla kaikenlaisen kulttuurillisen erilaisuuden yksityisen alueella. Ongelma, jota juuri kukaan ei kuitenkaan komission keskusteluissa tue esille, liittyy kuitenkin *laïcité*:n sisältöön. Millainen on sisällöltään kulttuurineutraali kansalaisuus ja yhteiskunta? Tähän kysymykseen pureudun seuraavassa, komission keskustelun analyysin päättävässä luvussani.

²⁴ « Je crois que la gloire de la France – et en ce sens peut-être sommes-nous quand même un modèle –, c'est que l'intégration n'étouffe pas l'originalité. Elle n'étouffe pas les particularités privées en aucune façon. »

5.2.4 Arvoyhteisö

Komissio on siis päätenyt keskusteluissaan republikanistiseen ihanteeseen julkisesta, kulttuurineutraalista kansalaisuuskäsityksestä, jonka rinnalla yksityiset, erityisyyttä ilmentävät kansalaisuudet voivat kukoistaa kunhan varovat tuomasta yksityisiä pyrkimyksiä ja taipumuksia neutraalin julkisen tilan alueelle. Kansalaisuus on määritelty siksi asemaksi, jonka yksilö saa tässä neutraalissa julkisessa tilassa. Assimilaation on puolestaan ajateltu merkitsevän ennen muuta maahanmuuttajan integroitumista tuohon julkiseen tilaan, jota myös ranskalaiseksi yhteiskunnaksi nimitetään. Mutta millainen sitten on tuo yhteiskunta, johon kansalainen sitoutuu? Mitä piirteitä kansalaiselta edellytetään, jotta assimilaation voidaan ajatella onnistuneen? Toisin sanoen, mitkä ovat republikanistisen kansalaisuuden ehdot? Tämä kysymys on komission suurista ongelmista viimeinen, sillä tuon kansalaisuuden määrittävän julkisen tilan, ranskalaisen yhteiskunnan, määrittely osoittautuu äärimmäisen vaikeaksi.

Olen jo aiemmin viitannut lyhyesti komission käsitykseen ranskalaisen sulatusuunin (*le creuset français*) heikkenemisestä (ks. Bonnet 77). Bonnet (77) selittää tämän tarkoittavan sitä, etteivät syynä kansalaisuuden kriisiin ole niinkään maahanmuuttajat, kuten nouseva äärioikeiston diskurssi antaisi ymmärtää, vaan Ranskan muuttuva yhteiskunta. Ranskan todetaan ”aina” olleen maa, joka on vastaanottanut maahanmuuttajia ja jolla pitäisi nykytilanteessa olla paremmat edellytykset kuin koskaan myös vastaanottaa ja integroida heidät maahan (esim. Chesnais 146-168). Ranskalaisen yhteiskunnan, kansalaisuuden kiinnittymispaikan kriisiä kuvaakin oivasti historioitsija, pastori Bonnet kysymällä:

Onko meillä edelleen riittävästi sisäisiä instituutioita, tahtoa olla ja pysyä ranskalaisena sekä siirtää edelleen tiettyjä arvoja, joista olemme yhtä mieltä? Vai eikö tässä yhteydessä olekin kriisi, joka pahentaa [kansalaisuuden] kriisiä? Miljoonien ihmisten saapuminen ulkopuolelta, mielestäni aina tietyn kuohunnan mutta samalla erityislaatuisen eliitin syntymisen mahdollisuuden kanssa, merkitsee aina kriisiä, eikä pääasiallinen ongelma kenties löydykään

*sieltä. Ongelma on meidän kyvyssämme olla ranskalaisia.*²⁵ (R-P. Bonnet, 78)

Hélène Carrère d'Encausse (322) jatkaa Bonnetin ajatusta puheenvuorossaan, jossa hän pohtii maahanmuuttajien integroitumista yhteiskuntaan.

*--- yksi maahanmuuttajanuorten suurimmista tavoitteista on pikemminkin oikeus samankaltaisuuteen, oikeus integraatioon kuin oikeus erilaisuuteen. --- eikö pohdinnan kansalaisuuslaista täytyisi kannustaa määrittelemään ne ehdot, joiden puitteisiin voidaan tiivistää ranskalainen kulttuuri ja määritellä lopulta, mihin integroidutaan, millaiseen arvojärjestelmään. Sillä jos myönämme, että se on hämärän peitossa, ei ole enää assimilaatiota mihinkään.*²⁶
(Carrère d'Encausse, 322)

Perinteisesti yhteiskunnallisen identiteetin rakentamiseen ja kansalaisten kasvattamiseen ovat vastanneet niin kutsutut republikaanistiset instituutiot. Carrère d'Encausse (213) kuvaillee esimerkiksi, kuinka armeija ja koulu ovat olleet äärimmäisen tärkeitä integraation voimia sekä maahanmuuttajille että ranskalaisille itselleen. Hän päätyy jopa toteamaan, kuinka Ranskan kansakunta rakentuu näiden kahden integraation varaan. Myös esimerkiksi Jennings (2000, 579) vahvistaa tämän sanoessaan koulun ja armeijan olleen tärkeimpiä republikaanististen kansalaistaitojen opettajia. Kansalaisten kasvatusinstituutioiden, koulun ja armeijan, katsotaan siten luovan yhtä lailla kansalaisen roolin saavat ihmiset kuin sen julkisen, neutraalin tilan, joissa kansalaisuus ilmenee. Näiden ”republikaanististen instituutioiden” katsotaan kasvattavan kansalaiset noudattamaan *laïcité*:n periaatetta ja integraatiolla viitataan eritoten maahanmuuttajien kasvattamista jättämään erityispiirteensä ja

²⁵ « Est-ce que nous avons encore suffisamment d'insitutions intérieures, de volonté d'être français, de demeurer français, de transmettre un certain nombre de valeurs sur lesquelles nous sommens d'accord ? Ou est-ce qu'il n'y a pas une crise de côté-là qui aggrave la crise ? Cele représente toujours une crise d'avoir des millions de personnes qui arrivent de l'extérieur, à mon avis toujours avec une écume, mais avec la chance d'une élite extraordinaire, et ce n'est peut-être pas là que se trouve le problème principal. C'est dans notre capacité d'être français. »

²⁶ « --- une des grandes recherché des jeunes émigrés, c'est plutôt le droit à la ressemblance, le droit à l'intégration que le droit à la différence. --- est-ce que tout de même une réflexion sur le Code de la nationalité ne doit pas s'inspirer, précisément, des conditions dans lesquelles on peut, sinon reserrer le modèle culturel français, mais enfin définir à quoi on s'intègre, à quel système de valeurs. Car, si nous admettons que c'est dans le flou, il n'y a plus d'assimilation à rien. »

kulttuurinen identiteettinsä yksityisen alueelle, kun he astuvat julkiseen, kansalaisten tilaan.

Kansalaisuuden uudelleenmäärittelyn nähdään siten olevan tiukasti sidoksissa yhteiskunnan ja kulttuurin kriisiin, ja kansalaisuuden ongelmien ymmärretään johtuvan etupäässä ranskalaisen kulttuurin epämääräisestä tilasta. Kuten osallistumista käsittelevässä kappaleessa jo vihjasin, nähdään tämän yhteiskunnallisen identiteettikriisin ja kansalaisuuden ongelmien puolestaan johtuvan keskeisten republikanististen instituutioiden ja osallistumistapojen heikkenemisestä, jonka seurauksena ne eivät enää integroi ihmisiä yhteiskuntaan entiseen tapaan. Ne eivät toisin sanoen kasvata entisenkaltaisia kansalaisia. Esimerkiksi Bruno Étienne (137) joutuu toteamaan, kuinka republikanistinen koulu ei enää toimi entiseen tapaan kansalaisten ja valtion välisen siteen luojana, eikä siten kansalaisten kasvattajana. Myös Jennings (2000, 579) kuvailee, kuinka armeija tuottaa nykyään enemmän teknistä opetusta vähemmistölle kuin sivistystä ja kansalaistaitoja massoille, eikä siksi toimi enää republikanistisen kansalaiskasvatusinstituution tavoin. Republikanistinen kansalaisuus on eittämättä kriisissä.

Tähän on hyvä pysähtyä hetkeksi. Aiemman analyysini perusteella voidaan piirtää jo melko selkeä kuva siitä kansalaisuudesta, jonka komissio käsittää ranskalaiseksi. Ranskan kansalaisuuden argumentoidaan olevan kulttuurineutraali käsite, joka koostuu ennen kaikkea tietynlaisesta toiminnasta ja osallistumisesta. Se kiinnittyy julkiseen tilaan, jossa kansalaiset tavoittelevat yhteistä hyvää yhteisölleen, jota he niin tahtoessaan kutsuvat kansakunnaksi. Tällainen määritelmä vaikuttaa perin republikanistiselta ja lisäksi täysin yhtäpitävältä Ranskan vallankumousten arvojen kanssa. Ranskalainen yhteiskunta, se julkinen tila, jossa kansalaisuus ilmenee, ei liioin ole ainoastaan kulttuurineutraali keskustelun ja deliberaation paikka. Se on Alain Finkielkrautin sanoin ”*maa, joka tarjoaa siihen tietoisesti liittyville kaikista korkeimmat eettiset ja henkiset arvot*”.²⁷ Komission loppupäätelmissä tämä kaikki on tiivistetty sanoen, kuinka kansalaiseksi tullessaan yksilö sitoutuu noudattamaan ranskalaisen yhteiskunnan arvoja, jotka ovat luonteeltaan universaaleja (Long 1987, II 90). Finkielkrautin ja komission yleisissä ajatuksissa piilee kuitenkin Ranskan kansalaisuuden suurin ristiriita. Kuinka kulttuurineutraalissa julkisessa tilassa esiintyvä kansalaisuus voi edellyttää tiettyjen arvojen omaksumista? Miksi juuri kansallisen identiteetin kriisin katso-

²⁷ « un pays dont les plus hautes valeurs éthiques ou spirituelles sont proposées à l'adhésion consciente de ses membres »

taan muodostavan kriisin myös kansalaisuudelle, vaikka tuo kansalaisuus on täysin kansallisuuksista riippumaton?

Palataanpa hetkeksi taaksepäin. Edellä esittämäni Bonnetin ja Carrère d'Encaussen kuvaukset kansallisen identiteetin kriisistä paljastavat uudelleen tarkasteltuna paljon enemmän kuin ainoastaan kansalaisuuden kriisin yhteyden ranskalaisen yhteiskunnan epäselvyyden tilaan. Bonnet toteaa edellä, kuinka kyvyttömyys *edistää yhteisiä arvoja* pahentaa kansalaisuuden kriisiä. Carrère d'Encausse puolestaan nimeää maahanmuuttajien integraation kohteeksi tietyn *arvojärjestelmän*. Eivätkä he suinkaan ole ajatuksineen yksin. Republikanististen instituutioiden tapa integroida ihmisiä yhteiskuntaan ja siten tuottaa kansalaisia kerrotaan tapahtuvan nimenomaisesti tiettyjen arvojen välittymisen kautta. Jean-Marc Vauraut (128) nimeää koulun tavoitteeksi juuri yhteisten arvojen välittämisen ja Masdeu-Arus (178) jatkaa ajatusta toteamalla, kuinka tärkeää on integraation kannalta, että jokainen maahanmuuttajalapsi käy samanlaisen koulun kuin ranskalaiset lapset. Oman kielen ja kulttuurin opetukselle ei pidä antaa sijaa julkisessa koulussa, sillä integraation pohjan ajatellaan olevan yhteisen historian ja yhteisten arvojen tuntemisessa. Vaikka koulun säilyttäminen kulttuurillisten erityispiirteiden ulkopuolella vaikuttaa osaltaan varsin republikanistiselta ajatukselta, ja noudattaa komission ihannetta neutraalista julkisesta tilasta, sijoittuu tuohon julkiseen tilaan kuitenkin ranskalaisten arvojen opettaminen. Pierre George (200) muotoille saman kauniisti: ”*Tarvitaan toimintaa edistämään ei ainoastaan tuotantovälineittemme opetusta, mutta myös arvojärjestelmämme opetusta, valtion perustaa, jonka helmeä kutsumme solidaarisuudeksi.*”²⁸

Kansalaisuuden pohjaksi paljastuu siten varsin yllättäen tietty arvojärjestelmä. Kulttuurineutraali julkinen tila onkin käytännössä perustettu tietyn kulttuurin arvoille, ja ainoastaan hyväksymällä ne yksilö voi saavuttaa pääsyn kansalaisuuteen. Tämän arvojärjestelmän ja kulttuurillisten toimintatapojen omaksumisen tärkeyttä kansalaisuuden kannalta korostavat loistavasti komission lopulliset ehdotukset kansalaisuuden saamisesta perimällä (*droit du sang*). Heidän mukaansa ranskalaisten vanhempien lapsi on oikeutettu Ranskan kansalaisuuteen, koska hänen voidaan olettaa oppineen kotikasvatuksessa ja koulussa tietyt kulttuuriset toimintamallit ja siten sitoutuneen niihin. Samasta syystä komissio olisi valmis

²⁸ « Il faut une action positive sous le signe de la promotion et de l'enseignement non seulement de nos moyens de production, mais de notre système de valeurs, le substrat de l'Etat, dont un fleuron s'appelle solidarité. »

kyseenalaistamaan ulkomailla asuvien ranskalaisten ulkomailla syntyneiden ja kasvaneiden lasten oikeuden kansalaisuuteen. (Long 1987, II 114-115.) Kansalaisuuden käsitys pysyy siten edelleen hyvin kaukana liitoksista etnisyyteen, mutta muodostaa hyvin tiiviin siteen ranskalaiseen kulttuuriin. Kulttuureille välinpitämättömän kansalaisuuden hahmotelma paljastuu lähtökohdiltaan häkellyttävän kulttuurisidonnaiseksi.

Vaikka sitoutuminen ranskalaisiin kulttuurillisiin arvoihin onkin siten varsin ilmeistä, ei komissio tunnu näkevän tätä republikanismin ja *laïcité*:n perinteen kannalta ongelmallisena. Syykin tähän on varsin yksiselitteinen. Ranskalaisen yhteiskunnan arvoja tai kulttuurillisia piirteitä ei mielletä kansallisiksi, vaan ne nimetään universaaleiksi ihanteiksi, joita kohti jokaisella ihmisellä tulisi olla oikeus pyrkiä. Mohamed Guerouin (380) puheenvuoro kuvaa tätä asennetta oivasti. Hän summaa Ranskan olevan ”*suvaitsevaisuuden kehto ja ihmisoikeuksien isänmaa*” ja korostaa vielä mielipidettään toteamuksella: ”*mitä enemmän olen ranskalainen, sitä enemmän tunnen itseni ihmiseksi.*”²⁹ Jacques Delorme (414) jatkaa Guerouin ajatusta pohtiessaan Ranskan mahdollisuuksia löytää uudelleen vahva identiteetti yhteiskunnalle. Hänen mukaansa ranskalaisella yhteiskunnalla toisin kuin muilla mailla, on mahdollisuus siihen koska ”*meidän maallamme on onni olla rakennettu universaalien arvojen varaan. Toisin kuin Saksalla meillä ei ole biologista käsitystä kansasta. Meillä on käsitys, joka perustuu yhteisymmärrykseen yhteisistä arvoista.*”³⁰

Vaikka kansalaisuus määrittyy siten erittäin selvästi arvoyhteisön kautta, ei komissio ole keskusteluissaan valmis näkemään tuota arvoyhteisöä kansallisena. Sen sijaan arvojen universaaliutta korostetaan vetoamalla vahvasti historiaan ja vallankumouksen perintöön. Menneisyyden politiikkaa käytetään surutta oikeuttamaan tietyn arvojärjestelmän pohjalle rakennettu kansalaisuus, ja se tehdään ennen muuta korostamalla Ranskan erityislaatuista historiaa maailmassa. Jo tapa kuvata ranskalaisuutta termillä *qualité française* (ranskalainen laatu, arvo) antaa käsityksen Ranskan kansalaisuuden sijoittamisesta suhteessa muihin kansalaisuuksiin. Toisen esimerkin tästä tarjoaa Sadouni, joka esittää Ranskan olevan maa, ”*josta on muodostunut merkittävä kuva maailmassa: vapauden, veljeyden ja tasa-arvon*

²⁹ « plus je suis français, plus je me sens humain. »

³⁰ « notre pays a le chance d’être bâti sur des valeurs universelles. Nous n’avons pas comme l’Allemagne une conception de la nation qui serait biologique. Nous avons une conception qui est fondée sur un consensus autour de valeurs. »

kuva.”³¹ Tällaisen kansallisen erityislaatuisuuden korostaminen on jo lähtökohtaisesti ristiriidassa universalismin ajatuksen kanssa. Mikäli arvojen universaaliutta korostetaan kansallisella erityisasemalla ja tietyn maan historian erityisellä roolilla maailmassa, on jo siirrytty pois universalistisesta diskurssista puhuntaan, joka on hyvin vahvasti kansallisesti sävyttynyt.

Mielenkiintoista onkin, kuinka näihin universalistisiin arvoihin ja siten aitoon republikaniseen kansalaisuuteen on pääsy ainoastaan Ranskan, ranskalaisen kulttuurin ja Ranskan kansalaiseksi tulemisen kautta. Bruno Étienne tekee komission keskuudessa poikkeuksen ja tuntuu tiedostavan tämän todetessaan : ” *meidän maassamme, kansalaisuus, kansallisuus ja kulttuuri ovat perinteisesti olleet yhteneviä, toisin sanoen vastanneet toisiaan.* ”³² Todistena kansalaisuuden ja kulttuurin tiukasta sidoksesta voidaan pitää myös komission ehdotusta ”ranskankielisen kansalaisuuden” (*une citoyenneté de la francophonie*) luomisesta. Loppupäätelmissään komissio esittää, että ranskankielisen koulutuksen saaneen tai ranskaa äidinkielenään puhuvan kansalaisuuden saantia tulisi huomattavasti helpottaa, sillä hänen voidaan katsoa jo kuuluvan ranskalaiseen kulttuuri- ja kieliyhteisöön ja siten assimiloituneen jo ennen kansalaisuuden saamista. Komissio esittääkin ylpeänä, kuinka Ranskasta näin tulisi ensimmäinen maa, joka antaisi käytännön sisällön ranskankielisen kansalaisuuden ajatukselle. (Long 1987, II, 176.) Kansalaisuus ei siten saa olla etninen, mutta kielellisen ja kulttuurillisen yhteyden korostaminen ei yllättäen rikokaan *laïcité*:n ja republikanismin kulttuurineutraalin julkisen tilan periaatteita. Huomionarvoista on myös juuri *citoyen*-sanana käyttö kieli- ja kulttuuriyhteisöä hahmoteltaessa. *Citoyen*-käsite, jota republikanismin ja maallisuuden nimissä yleensä tiukasti varjellaan kaikenlaisilta kulttuurisilta yhteyksiltä, onkin nyt liitetty hyvinkin suorasukaisesti osaksi tiettyä kulttuurista kokonaisuutta.

Kielellisen kansalaisuuden ehdotuksen kaltainen suorasanaisuus on komission puheessa kuitenkin varsin poikkeuksellista universalismin ja *laïcité*:n voimasanojen hallitessa keskustelua. Huolimatta harvoista säröäänistä ja varovaisista monikulttuurisuuden ehdotuksista (ks. esim. Goldman 176) rakentaa komissio kansalaisuuden määritelmän puheessa noi-

³¹ « La France s’était donné une image de marque à travers le monde : celle de la liberté, de l’égalité et de la fraternité. »

³² « dans notre pays, traditionnellement, citoyenneté, nationalité et culture sont homothétiques, c’est à dire se correspondent. »

den yleismaailmallisina arvoina pidettyjen ihanteiden varaan. Puheen tasolla kansalaisuudesta muokataankin täysin republikanismin ja vallankumouksen ihanteita noudattava, etnisyydelle ja kulttuuriselle erilaisuudelle sokea yhteiskunnallisen toimijan rooli. Kansalaisuus asetetaan useassa puheenvuorossa vastakohtaksi yksityisille kulttuurisille identiteeteille ja arvoyhteisöille, mutta rakennetaan kuitenkin käytännön tasolla ranskalaisen yhteiskunnan arvoihin nojaavaksi käsitteeksi. Vaikka nuo arvot määritetään menneisyyden politiikan avulla ylismaailmallisiksi, on selvää, ettei niihin voi päästä käsiksi muutoin kuin kansallisen kulttuurin ja kansalaisuuden kautta.

5.3 1980-luvun republikanistinen käänne

Komission kansalaisuusmääritelmä johtaa lopulta varsin mielenkiintoisen paradoksin äärelle. Komissio argumentoi Ranskan kansalaisuuden kumpuavan lähtökohdista, joiden perusteella sen olisi mahdollista olla universaali ja jättää etnisuus kokonaan huomiotta kansalaisuuden ehtoja määriteltäessä. Kansalaisuutta hakevan oman tahdon todistaminen vaatimus johti kuitenkin tilanteeseen, jossa hakijoiden oli oltava ”ranskalaisempia kuin ranskalaisen” osoittaakseen tahtonsa integroitua yhteiskuntaan. (kpl. 5.2.3; Favell 2001, 60.) Tämä republikanistisen kansalaisuuden individualistinen piirre saattaa lopulta johtaa tilanteeseen, jossa kansalaisuus muodostuu lähes alkuperäistä universalismiaan vastakohtaiseksi. Kuten edellä esitin, on kansalaisuudesta mahdollista rakentaa kansallisiin arvoihin sitoutunut käsite vapaaehtoisuuden ja aktiivisuuden kaltaisista ehdoista huolimatta. Tässä mielessä erittäin pohdinnanarvoinen määritelmäyksityiskohta liittyy juuri kansalaisuuden ja kansallisuuden suhteeseen sekä yksilön oman tahdon ilmaisun vaatimukseen. Kuten olen edellä osoittanut, nähtiin 1980-luvun debatissa republikanistisen kansalaisuuden ihanteita noudatellen tärkeäksi ihmisen tahto tulla ranskalaiseksi. Komissio ei kuitenkaan keskustelussaan täsmentänyt, tarkoitetaanko tällä ranskalaisuutta *citizenship* vai *nationality* –mielessä. Republikanistiseen kansalaisuuteen kuuluu lähtökohtaisesti yksilön oman toiminnan, aktiivisuuden ja tahdon merkitys, jonka puitteissa on helppo ymmärtää oma tahto kansalaisuuden ehtona. Toisaalta ajatus voidaan tulkita huomattavasti nationalistisemmassa mielessä, jolloin ehdosta muodostuu vaatimus henkilön ranskalaistumisesta kansalaisuuden ehtona. Kansalaisuus ei siten riippuisikaan yksilön tahdosta tulla Ranskan kansalaiseksi, vaan nationalistisessä mielessä ranskalaiseksi.

Tätä ristiriitaa yritin avata kansalaisuutta arvoyhteisönä käsittelevässä kappaleessani ja tähän ongelmaan pureutuu omassa työssään myös Jennings (2000). Hän mukaansa Ranskan republikanismilla on näet tietty ”kansallinen vire”. Jennings perustelee tätä kuvaamalla, kuinka ranskalaiset pitävät kansalaisuuttaan universaalina ja Ranskaa universaalien arvojen kotina ja syntypaikkana. Tämä sinällään varsin harmittomalta vaikuttava kansallinen (!) ylpeys johtaa kuitenkin tilanteeseen, jossa kansalaiseksi universaalissa mielessä voi tulla ainoastaan tulemalla ranskalaiseksi. Tie universaaliin kansalaisuuteen käy Ranskan kansallisten arvojen ja kulttuurin kautta. Arvoyhteisöä kuvatessani totesin, kuinka raportissa toistuu jatkuvasti asenne, jonka mukaan republikanistiseksi kansalaiseksi tullaan oppimalla ”yhteiset arvot”, kieli ja kulttuuri. Ranskalaiseen republikanismiin tuntuisi siten olevan sisäänrakennettuna edellytys assimilaatiosta ranskalaiseen kulttuuriin. (Jennings 2000, 581-582.)

Favellin (2001) ja Brubakerin (1992) mukaan Ranskan 1980-luvun uudessa kansalaisuuden määritelmässä on kuitenkin myös piirteitä, joiden myötä se nojaa myös sisällöllisesti republikanistisen kansalaisuuden perinteeseen. Se määriteltiin poliittiseksi kansalaisuudeksi, jolloin kansalaisuuden ehdoiksi muodostuivat ennen muuta aktiivinen osallistuminen yhteiskunnan toimintaan, sekä yksilön halu tulla Ranskan kansalaiseksi. Kansalaisuuden luonteesta muovautui tällöin universaali ja potentiaalisesti ”avoin kaikille rodulle”. (Favell 2001 57–60.) Tämä on myös aineiston valossa eittämättä totta. Kansalaisuuden tärkeimmäksi sisällöksi muodostuu yhteiskunnalliseen elämään osallistuminen, joka on kiistatta yksi republikanistisen kansalaisuuden kulmakiviä. Mikäli juuri osallistumista pidetään republikanismin ytimenä, korostaa Ranskan uusi kansalaisuussynteesi hyvin vahvasti republikanismin keskeisintä ilmiötä. Pienissä, muun muassa Rousseauin kuvaamissa yhteisöissä tämä osallistumisen keskeisyys voisi myös muodostaa kansalaisuudesta ”avoimen kaikille rodulle”. Ranskan kokoisessa yhteisössä siihen kuitenkin näyttää liittyvän maahanmuuttajiin ja kulttuuriin erityisyyksiin liittyviä ongelmia.

Komission vastaus näihin uhkiin oli luoda yksityisen elämän alueelle tiloja erityisille kulttuureille ja identiteeteille, ja muokata kansalaisuuden ilmenemispaikasta neutraali julkinen tila, jossa ei olisi sijaa yksityisille pyrkimyksille. Näin se mahdollistaisi erityisyyksien olemassaolon ranskalaisessa yhteiskunnassa taaten kuitenkin samalla sellaisen yhteisen, neutraalin arvopohjan, jonka varaan yhteisten asioiden puolesta toimiminen ja siten republikanistinen kansalaisuus voisi rakentua. Samalla komissio ei kuitenkaan ollut valmis siir-

tämään ranskalaisia kulttuurisia arvoja yhdessä muiden erityisyyksien kanssa yksityisen elämän puolelle, vaan sen sijaan puolusti niiden asemaa yhteiskunnasta esittämällä ne universaaleina, Ranskan eristysasemaan liittyvinä ilmiöinä. Nimeämällä kansallisen kulttuurin arvot ja periaatteet yleismaailmallisiksi komissio pystyi tuottamaan illuusion neutraalista julkisesta tilasta, jossa ilmenevä kansalaisuus olisi siten vapaa nationalistisista sidoksista. On kuitenkin syytä epäillä aineistosta kumpuavien kulttuuristen arvojen korostuksen ja Jenningsin (2000) pohdinnan johdattamana, että tosiasiaa tuo tie ”universalistiseen kansalaisuuteen” kulki ranskalaisen kulttuurin ja kansallisuuden kautta.

Ristiriitaista kansalaisuuden uudelleenmäärittelyssä on, että vaikka komissio perusteli valintojaan lähes poikkeuksetta ”ranskalaisella erityisyydellä”, argumentoitiin kansalaisuuden uudistuksen tapahtuvan pääasiassa nationalistisia ja etnisyyttä korostavia ajatuksia vastaan. Favell (2001) kuvaakin, kuinka merkittävässä asemassa nationalismin vastustus oli 1980-luvun republikanistisessa käänteessä. Hänen mukaansa sekä Ranskan oikeisto että vasemmisto halusivat vastustaa äärioikeistossa nousevaa nationalistista politiikkaa ja retoriikkaa, jonka vuoksi he harvinaisen yksimielisesti turvautuivat republikanistiseen kansalaisuuteen kansallisia piirteitä korostavan politiikan vastavoimana. Vastakohtana Jean-Marie Le Penin johtamalle *Front Nationalin* politiikalle, määriteltiin ranskalainen kansalaisuus lähtökohtaisesti avoimeksi kaikille. Oikeiston ja vasemmiston yksimielisyydestä syntynyt kansalaisuuskäsitys nimettiin siten republikanistiseksi vallankumouksen arvoja vaalivassa tarkoituksessa, mutta Favell korostaa, kuinka kyseessä sisällöllisesti oli oikeiston ja vasemmiston kompromissiratkaisu kansalaisuuden määritelmää haettaessa. (Favell 2001, 55–57.)

Republikanismia käytettiin siten ennen muuta vastustamaan uhkaavana pidettyä nationalismia. Favell (2001) tukee tulkintaani huomauttamalla, että vaikka republikanismi edusti vallankumouksen aikana kansalaisuuskäsitteen ihannetta, ei tuota ideaalia sovellettu maahanmuuttajakysymyksiin kuin vasta 1980-luvun maahanmuuttajadebatin seurauksena (Favell 2001, 46). Tältä pohjalta oli varsin kiehtovaa huomata komission tapa perustella tosiasiallisesti täysin uudenlaista kansalaisuusrakennelmaa ”ikiaikaisella republikanismin perinteellä”. Komission tapa puolustaa valintojaan vetoamalla perinteeseen, Ranskan erityislaatuiseen historiaan tai etenkin tietyn käsitteen ”ranskalaiseen määrittelytapaan” kuvastaa äärimmäisen taitavaa menneisyyden politiikan käyttöä, jolla täysin uudenkaltaiset politiikkaratkaisut saadaan näyttämään yhteiskunnan perinteisiin ja historiaan sopivilta. Tämä on

tärkeää erityisesti Ranskassa, jossa usko maan historialliseen erityisasemaan muiden valtioiden keskuudessa muodostaa merkityksen lähes kaikille poliittisille valinnoille (ks. kpl 5.2.4 ja 6.2). Favell korostaakin, kuinka komission tehtävä lopulta olikin ainoastaan häivyttää kansalaisuuden uudelleenmäärittelystä kaikki konkreettiset ja ajankohtaiset ongelmat, ja sijoittaa ratkaisu osaksi ”ikiäikaista jatkumoa”, toisin sanoen esittää kansalaisuuden uudelleenmäärittelyn tapana, jolla maahanmuuton ja integraation kysymykset ”on aina ratkaistu”, vaikka ne todellisuudessa merkitsivätkin täysin uudenlaista sovellusta kansalaisuuden määritelmästä. Tähän tarkoitukseen soveltui republikaanistisen kansalaisuuden myytti. (Favell 2001, 43-45.)

Myytin historiallinen käyttö perustui Favellin mukaan ennen muuta ajatukseen siitä, että Ranskalla on oma, erityislaatuinen käsityksensä kansalaisesta ja kansakunnasta. Täten kaikki viimeaikaiset tapahtumat vain todistavat, kuinka assimilationistinen kansakunnan rakentaminen on välttämätöntä ja oikea tie, ja että Ranskalla on täysin omanlaatuisensa integraation malli, johon ei vaikuta lainkaan muiden maiden vastaavat käytännöt ja lait. Näin kaikki kansalaisuuden määrittelyssä tehdyt valinnat voitiin perustella vetoamalla niiden ranskalaiseen erityislaatuun. Suhtautuminen maahanmuuttokysymyksiin esitettiin loogisena jatkumona vallankumouksen universalismille ja republikaanistisen kansalaisuuden valinta luonnollistettiin tuomalla esiin lukuisia historiallisia tilanteita, joissa ranskalaisen erityisyyden koetaan ilmentyneen juuri republikanismin ihanteisiin turvautumisena. (Favell 2001, 43-45.) Tuottamalla päätöksistä osoituksia Ranskan historiallisesta erityislaatuudesta komissio siten tuotti ja hyväksikäytti Ranskan kollektiivista muistia oikeuttamaan nykyhetken poliittisia ratkaisuja. Favellin pohdintojen pohjalta kumpuaakin eräs varsin mielenkiintoinen kysymys, joka tuottaa täysin uudenlaisen näkökulman republikaanistisen kansalaisuuden käsitteeseen. Favell (2001, 59) toteaa, kuinka kansalaisuuden uudelleenmäärittelyn jälkeen Ranskan historia kirjoitettiin uudelleen kansalaisuuskysymyksen suhteen. Sijoitettuna edellä kuvaamieni historian ja erityislaatuisuuden diskurssien hyödyntämisen, sekä analyysini osoittaman kulttuurisidonnaisuuden yhteyteen voidaankin perustellusti kysyä, onko republikanismi koskaan todella ollutkaan Ranskan kansalaisuuden perusta, vai määriteltiinkö se sellaiseksi, jotta komission oli mahdollista legitimoida 1980-luvun kansalaisuuden käänne?

6 KANSALLINEN REPUBLIKANISMIN HAASTAJANA

Pyrkimys eroon kansalaisuuden ja kansallisen liitoksista on pitkään pyritty nimeämään Ranskan kansalaisuuden rakennusprosessin lähtökohdaksi. Oivan perusteen tälle pyrki- mykselle on tarjonnut republikanismin ajatus kansalaisuudesta julkisena roolina, joka mahdollisesti kansalaisuuden kulttuuristen ja identiteettiin yhdistyvien merkitysten siirtämi- sen yksityiseen tilaan. Analyysini seurauksena Ranskan kansalaisuuden liitos republika- nismiin ja universalismiin ei kuitenkaan enää näyttäyty lainkaan ongelmattomana ja re- publikanismin perinne, näyttäisi selittävän vain osan Ranskan kansalaisuuden rakennel- masta. Aineistostani kummunneet liitokset kansalaisuuden ja kansallisen välillä tuovatkin minut yllättäen pohtimaan tuon julkisen, kulttuurineutraaliksi nimetyn kansalaisuuden lii- tosta myös siihen kansalaisuuden teoriaan, jota alun alkaen oletin ranskalaisen perinteen vastustavan. Kansalaisuuden liittyminen kansalliseen, joko *etnoksen* tai tarkemmin kansal- lisen kulttuurin mielessä, nimetään ranskalaisessa kontekstissa lähes poikkeuksetta saksal- laiseksi kansalaisuuden perinteeksi (ks. esim. Brubaker 1992; Spencer & Wollman 2005), jota vastaan ranskalaista käsitystä kansasta ja kansalaisuudesta on tuotettu. Onkin siis mel- ko yllättävää, että aineistostani kaikui niin selkeästi juuri sen kansalaisuuden perinteen äänet, jonka ranskalainen kansalaisuusrakennelma on nimennyt toisekseen.

Koska aineistossa kansalaiseksi tuotetulla ”neutraalilla julkisella toimijuudella” olikin yl- lättäviä liitoksia kansallisen eri muotoihin, tutustun seuraavaksi siihen kansalaisuuden pe- rinteeseen, joka liittyy kansalaisuuden kansalliseen. Se on työni kannalta merkityksellinen myös siksi, että avoimesti kansallisiin arvoihin sitoutunut diskurssi oli se ilmiö, jota vas- taan uudenlaista kansalaisuuden määritelmää ryhdyttiin alun alkaen rakentamaan. Tätä myöskin Ranskan vallankumouksen lapsena syntynyttä liitosta *citoyenneté*n ja *nationalité*n välillä ryhdyn tarkastelemaan seuraavaksi.

6.1 Kansalliseen nojaava kansalaisuus

Aluksi on tarpeen määritellä niitä käsitteitä, joilla kansallisen ja kansalaisuuden suhteista yleensä keskustellaan. Anthony Smithin (2005) johdattamana esitän ennen varsinaista kan- sallisen kansalaisuuden perinteen tutkiskelua, mihin tässä luvussa käyttämilläni kansan,

etnoksen ja nationalismin käsitteillä viitataan. Smith pitää *etnoksia* niin kansan kuin nationalisminkin käsitteiden taustana. Hänen mukaansa *etnokset* (ransk. *ethnie*) ovat ”nimettyjä ihmisryhmiä, jotka jakavat myytin yhteisestä alkuperästä, yhteisistä historiallisista muistoista sekä yhden tai useamman yhteisen kulttuurisen piirteen, joihin sisältyy sitoutuminen tiettyyn kotimaahan sekä tietynasteinen solidaarisuus ainakin ryhmän eliitin kesken.” (Smith 2005, 25). Smith esittää, että suurin osa kansoista perustuu juuri liitoksiin tietyn *etnoksen* kanssa, sillä *etnokset* ovat tarjonneet myöhemmälle kansan rakentamiselle välttämättömiä kulttuurisia resursseja. Kansan tuottaminen oli huomattavasti helpompaa, kun se voitiin perustaa jo olemassa olevalle yhteiselle myytille *etnoksesta*. Smith jatkaa, kuinka juuri etninen kansan malli on myöhemmin osoittautunut kaikkein vaikuttavimmaksi korostaessaan kansaan kuulumista periytyvänä ominaisuutena. Smithin kansan määritelmä ei siten juurikaan eroa aiemmasta *etnoksen* määritelmästä. Hänen mukaansa kansa on ”nimetty ihmisryhmä, joka jakaa historiallisen maa-alueen, yhteiset myytit ja historialliset muistot, julkisen massakulttuurin, yhteisen talouden sekä yhteiset lailliset oikeudet ja velvollisuudet kaikille jäsenilleen.” (Smith 2005, 23-31.) Smith vaikuttaisi täten ymmärtävän kansan ikään kuin institutionalisoituneena *etnoksena*, jolle ovat keskeistä ennen muuta yhteiset muistot, myytit ja kulttuuri.

Olellaisen tärkeää Smithin määritelmässä on, että sekä *etnoksen* että etnisyyteen pohjautuvan käsityksen kansasta nähdään korostavan ryhmän yhteistä kulttuuria, uskomuksia ja arvoja. Thomas Eriksen (2005) kuitenkin huomauttaa, että *etnoksen* edellyttämä yhteinen myytti ryhmän alkuperästä muodostaa etnisyydestä periytyvän ominaisuuden, joka puolestaan liittyy sen rodun käsitteeseen. Tämän vuoksi erottelu *etnoksen* ja rodun käsitteiden välillä on Eriksenin mukaan hyvin haastavaa, jos ei mahdotonta. Etnisyys liittyy Eriksenin mukaan puolestaan nationalismiin valtion käsitteen kautta. Hänen mukaansa nationalismi on aate, jonka mukaan poliittisten rajojen täytyisi noudatella yhteisöiden kulttuurillisia (etnisiä) rajoja. (Eriksen 2005, 135-138.) Täten *etnos* yhteisenä kulttuurina liittäisi käsitteen kansallisvaltiokeskusteluun ja sitä kautta myös kansalaisuuden määrittelyyn. Samalla Eriksenin esiin tuoma yhteisen alkuperän myytti tekee kuitenkin etnisesti määrittävästä kansalaisuudesta myös periytyvän ominaisuuden, jonka kautta kansalaisuus linkittyy biologisiin ja ”rodullisiin” määreisiin.

Smithin ja Eriksenin esitysten pohjalta on mielenkiintoista pohtia ”etnisen” tai kansallisen kansalaisuuden käsitettä. Eriksen toteaa (2005, 135-136), että etnisyyteen pohjautuva käsi-

tys kansasta liitetään nykypuhunnassa useimmiten juuri käsitteen biologisiin ja rodullisiin määritelmiin ja kansalaisuuden periytyvyyteen (*droit du sang, ius sanguinis*). Tällaisen käsityksen etnisestä kansalaisuudesta tuntuivat jakavan myös ensimmäisen aineistoni puhujat, jotka mielsivät kansalaisuuden linkittymisen kulttuurisiin arvoihin täysin irralliseksi vaarallisena pidetystä etnisestä kansalaisuuskäsityksestä. Smithin määritelmän pohjalta voidaan kuitenkin pohtia, eikö myös kulttuurinen yhteisö olisi mahdollista nimetä etniseksi yhteisöksi. *Etnokseen* nojautuva kansalaisuus on yhtä kaikki juuri se toiseus, jota vastaan ja ”poliittiseksi” tai kansalaisuuden toimijuutta korostavaksi (*civic*) nimettyä kansalaisuutta on pyritty tuottamaan etenkin Yhdysvaltojen ja Ranskan vallankumouksien jälkeen (ks. esim. Spencer & Wollman 2005, 12-14). Näiden kahden käsityksen kamppailua pyrin seuraavaksi avaamaan.

Eric Hobsbawm (1994) kuvaa oivasti, kuinka nämä kaksi erilaista näkökulmaa kansan ja kansalaisuuden suhteisiin ilmenivät käsitteiden saadessa modernit merkityksensä vallankumouksien aikakaudella. Hobsbawm esittää, että sana kansa (*nation*) viittasi vielä 1700-luvulla lähinnä yhteisen synnyinpaikan jakaviin ihmisiin. Vaikka jonkinlainen kulttuurinen yhteys termiin sittemmin liitetyn etnisyyden mielessä siten olikin mahdollinen, viitattiin termillä hyvin harvoin niin suuriin ihmisjoukkoihin, jotka olisivat voineet muodostaa valtion. Kansa (*nation*) merkitsi pieniä yhteisöitä, ja kansakunta alueellisena yhteisönä käsitettiin lähinnä poliittiseksi yksiköksi; saman hallitsijan käskyvallan alla eläviksi ihmisiksi. Valtion kokoisia kansoja alettiin Hobsbawmin mukaan kuvitella vasta Ranskan ja Yhdysvaltojen vallankumouksien yhteydessä. Vallankumousten muotoilemat uudet käsitteet kansakunnasta ja kansallisvaltiosta muodostivat kansan käsitteestä ensimmäistä kertaa perustan valtion olemassaololle. Näin kansan käsite tuotti ensimmäistä kertaa perustan kansalaisuudelle kuvatessaan kansallisen yhteisön valtion poliittisen jäsenyyden perustana. Käsitys kansasta ja kansalaisuuden ja kansallisen suhteesta oli tuolloin kuitenkin Hobsbawmin mukaan tyystin toisenlainen kuin esimerkiksi omana aikanamme. Hän käyttää esimerkkinään Ranskaa, jossa kansallisuus määriteltiin vallankumouksen aikakaudella ainakin hetkellisesti ainoastaan Ranskan kansalaisuuden kautta. Koska uuden kansa-käsitteen määritelmä ei ollut vielä saanut minkäänlaista vakiintunutta sisältöä, ei ollut lainkaan yksiselitteistä, että kansan tulisi määrittyä etnis-kulttuurillisesti. Tämän vuoksi kansalaisuuden pohjana oleva kansallisuus saatettiin hyvinkin määritellä biologisten tai kulttuurillisten määreiden sijaan poliittisesti. (Hobsbawm 1994, 23-29.)

Philip Spencer ja Howard Wollman (2005) käyttävät termejä ”kansalaisnationalismi” (*civic nationalism*) ja etninen nationalismi (*ethnic nationalism*) kuvaamaan niitä erilaisia tapoja, joilla kansalaisuuden ja kansallisen välistä linkkiä on tuotettu. Heidän mukaansa ”kansalaisnationalismi” käsittää kansan yksilöiden poliittisen kansalaisuuden kautta. Se määrittelee kansan ”kansalaisten liittoutumaksi”, johon voivat kuulua kaikki yhteisön poliittisiin päämääriin ja toimintatapoihin sitoutuvat yksilöt rodusta, kielestä ja etnisyydestä riippumatta. Kansalaisuus on siten ensisijainen kansaan ja kansalliseen nähden ja yhteisön jäsenyys muodostuu nimenomaan kansalaisuuden roolin kautta. Kansalaisuus saadaan synnyin- tai asuinpaikan seurauksena (*droit du sol, ius soli*), jolloin kansasta muodostuu ainoastaan yhteisen asuinpaikan ja saman poliittisen yhteisön jakavien ihmisten kokonaisuus. Etninen käsitys kansasta korostaa sen sijaan ennen muuta kansan yhteistä alkuperää. Yhteisen historian ja sitä kautta yhteisen kulttuurin ja *etnoksen* korostaminen tuottaa kansasta biologisen ja rodullisen yhteisön, jonka kansalaisuus saadaan periytyvyyden kautta. Sen seurauksena etninen käsitys kansasta tuottaa kansalaisuudesta helposti huomattavasti ulosulkevampaa käsitteä, kuin ”poliittinen” vastinparinsa, joka lähtökohtaisesti hyväksyy kansalaisuuteen ja siten kansan jäseneksi kenet tahansa. (Spencer & Wollman 2005, 203.)

”Poliittisen kansalaisuuden” ja ”etnisen kansalaisuuden” välisestä kamppailusta ”ranskalaisen” ja ”saksalaisen” kansalaisuuden perinteiden käsitteitä käyttävä Brubaker (1992) yllättää toteamalla, että itse asiassa kansan ja kansalaisuuden käsitteet ovat Ranskassa olleet historiallisesti paljon tiukemmin sidoksissa toisiinsa kuin Saksassa, jossa saksan kansallisuus (*nationality*) ja esimerkiksi Preussin kansalaisuus (*citizenship*) erotettiin tiukasti toisistaan. Olennaista oli kuitenkin, että Ranskassa kansan käsite määriteltiin Brubakerin mukaan edellä esitellyn kaltaisesti poliittisesti. Sen sijaan Saksassa kansalaisuus määriteltiin etnokulttuurisesti esimerkiksi sitomalla kansalaisuus tiukasti periytyvyyteen. Brubaker kuvaa näiden kansalaisuusperinteiden eroja tarkemmin erittelemällä niiden suhtautumista maahanmuuttajiin. Siinä missä ranskalainen käsitys kansalaisuudesta edellytti kansalaisuuden myöntämistä toisen tai kolmannen polven maahanmuuttajille, myönsi saksalainen perinne kansalaisuuden ainoastaan saksalaista etnistä alkuperää oleville yksilöille. Kun ranskalainen kansalaisuus pyrki Brubakerin mukaan assimiloimaan maahanmuuttajia Ranskan kansalaisiksi, pyrki saksalainen perinne sen sijaan pitämään maahanmuuttajat ulkona ”etnisestä ykseydestä” ja sisällyttämään muualla asuvia etnisiä saksalaisia Saksan kansalaisuuteen. (Brubaker 1992, 50-52; 114.)

Kansallisuus otti siten kantaa ennen muuta kansalaisuuden rajoihin ja ulkopuoleen. Kuten jo Ranskan vallankumousta pohtiessani aiemmin totesin, loi Ranskan vallankumous kansallisen kansalaisuuden luodessaan samalla hetkellä ensimmäistä kertaa *ulkomaalaisen* (ks. esim. Brubaker 1992, 46). Vaikka tuo ulkomaalainen määriteltiin Ranskassa aluksi esimerkiksi sen perusteella, noudattiko yksilö poliittisen yhteisön sääntöjä ja päämääriä, oli mahdollisuus myös toisenlaiselle ulossulkevuudelle syntynyt. Brubakerin kuvaama uusi ulkomaalaisen käsite tuotti toiseuden kansalaisuudelle, jonka rajat vedettiin muodostuvissa kansallisvaltioissa ensimmäistä kertaa ”kansojen” rajoja noudatteleviksi. Kansalaisuuden sisältöön kansallinen kuitenkin vaikutti ”saksalaisen perinteen” kautta muodostamalla kansalaisuudesta etniseen ja biologiseen ykseyteen viittaavan käsitteen. Kansalaisen poliittisen toimijuuden merkityksen rinnalle muodostui ajatus kansalaisuudesta identiteettinä ja periytyvänä ominaisuutena.

Bubakerin esittelemiä kansalaisuuksien eroja on kuitenkin mielenkiintoista hiukan pohtia sekä sitä kyseenalaistavien teorioiden että toisaalta aiemman analyysini valossa. Spencer ja Wollman (2005, 202) huomauttavat esimerkiksi, kuinka Ranska edellyttää maahanmuuttajiltaan yhä kulttuurista assimilaatiota, jotta he voivat päästä jäseniksi kansalaisten muodostamaan poliittiseen yhteisöön. Sama päätelmä on tehtävissä aiemman analyysini tuloksista, joiden perusteella kulttuurineutraaliksi väitetty kansalaisten toiminnan tila osoittautuikin käytännössä ranskalaisiin kulttuuriin arvoihin sidotuksi. Jos palautamme mieliin esimerkiksi tämän luvun alussa esittelemäni Smithin määritelmän entisyydestä, jonka mukaan *ethos* määrittyy ryhmäksi, joka jakaa yhteiset kulttuurilliset arvot ja normit, voidaan hyvällä syyllä kyseenalaistaa Ranskan kansalaisuusrakennelman erottaminen etnisestä kansalaisuudesta. Yhtä lailla kansalaisuuden myöntämisperusteiden jaottelu periytyväksi (*ius sanguinis*) ja synnyin- tai asuinpaikkaan liittyväksi (*ius soli*) on osittain harhaanjohtava, sillä kuten esimerkiksi Spencer ja Wollman (2005, 207) huomauttavat, liittävät kaikki kansallisvaltiot omaan kansalaisuuteensa jonkinlaista periytyvyyttä. Yhtäkään kansalaisuusrakennelmaa ei tämän vuoksi voitaisi pitää puhtaasti poliittisena (*civic*) kansalaisuutena. Samaten on huomattava, kuinka tässä kappaleessa esittelemäni tavat jaotella kansalaisuutta eivät ainoastaan pyri kuvaamaan todellisuutta, vaan osaltaan myös tuottavat ja ylläpitävät rajanvetoa kansalaisuuksien määritelmien välillä. Vaikka poliittisen ja etnisen kansalaisuuden mallit sopivatkin hyvin työkaluiksi kuvaamaan aiheenani olevan kansalaisuuden määrittelykamppailun sijoittumista suhteessa muihin kansalaisuuksiin, on kuitenkin muistettava, etteivät edellä esittelemäni kansalaisuuden mallit esiinny todellisuudessa puhtaina ste-

reotyyppeinä, vaan jokainen kansalaisuusrakennelma sisältää vaikutteita molemmista lähestymistavoista. Jaottelu voi kuitenkin auttaa hahmottamaan sitä kehystä, jonka puitteissa tutkiskelemani kansalaisuus hakee paikkaansa.

6.2 Ranskalaiset nationalismit

Ranskan kontekstissa keskustelu kansallisesta linkittyy lähes poikkeuksetta keskusteluun ”saksalaisesta” kansalaisuuden perinteestä, joka on ranskalaiselle vallankumouksen perintöön nojaavalle kansalaisuudelle vieras (ks. esim. Brubaker 1992). Toisaalta nouseva kansallisen diskurssi on tuomassa puhunutta kansallisesta yhä enemmän osaksi myös ranskalaista poliittista keskustelua (ks. esim. Vaarakallio 2004). Tässä kappaleessa esittelen lyhyesti sitä, kuinka kansallisen ja kansalaisuuden väliseen suhteeseen on Ranskassa historian saatossa suhtauduttu, ja millaisia rajanvetoja ”vieraaseen etniseen perinteeseen” on tehty. Avaamalla Ranskan kansalaisuuden historiallista suhdetta etnisyyteen pyrin löytämään avaimia ensimmäisen analyysini tulosten ymmärtämiseen ja toisaalta perustaa 2000-luvun kansalaisuuden muutosten tutkimiseen. Samaten esittelen myös lyhyesti niitä usein soraääniksi määriteltyjä etnisen kansalaisuuskäsityksen puolustajia, jotka ovat kyseenalaistaneet kansalaisuuden määritelmää ranskalaisessa kontekstissa. Ne ovat tutkimukselleni tärkeitä yhtäältä siksi, ette ne muodostavat perinteiselle ranskalaiselle kansalaisuudelle toiseuden, mutta ennen muuta siksi, että ne ovat 2000-luvulle tultaessa nousseet hyvin vaikutusvaltaiseen asemaan kansalaisuutta määriteltäessä.

Ranskan kansalaisuuden suhde kansalliseen muokkautui esimerkiksi Brubakerin (1992) mukaan hyvin pitkään vallankumouksen yhteydessä hahmotellun logiikan mukaan. Huolimatta avoimen ja sisällyttävän kansalaisuuden lähtökohdastaan myös Ranskan kansalaisuus on kuitenkin jatkuvasti joutunut tekemään rajanvetoa suhteessa kansalliseen ja kansaan sen etnis-kulttuurisessa merkityksessä. Tämän rajanveto on tapahtunut ennen muuta keskustelussa kansalaisuuden myöntämisperusteista, joissa *ius sanguinis* ja *ius soli* ovat merkinneet erilaisia käsityksiä kansalaisuuden suhteesta kansalliseen yhteisöön. Ranskan kansalaisuuden pohjan perinteisesti tarjonnut *ius soli* pohjautui Brubakerin (1992, 91) mukaan myös aiemmasta analyysistäni löytämään ajatukseen ranskalaisen kansalaisuuden universaaliudesta ja Ranskan roolista ihmiskunnan edelläkävijänä. Kansalaisuus haluttiin pitää avoimena ja Brubakerin mukaan myös assimilationistisena yhtäältä, jotta Ranska

voisi toteuttaa tehtävänsä universaalien ihmisoikeuksien kehtona ja muun maailman esimerkkinä. Toisaalta sen ajateltiin myös vahvistavan Ranskan vaikutusvaltaa ja merkitystä kansainvälisesti. Vaikka jälkimmäisen argumentin liitosta nationalismiin voi jo varsin hyvällä syyllä pohtia, on kuitenkin selvää, että perinteisesti ranskalainen käsitys kansalaisuuden pohjana olevasta kansasta oli ensisijaisesti poliittisiin, institutionaalisiin ja alueellisiin ehtoihin perustuva ja verraten välinpitämätön etnis-kulttuurillisia määreitä kohtaan.

Tuula Vaarakallion (2004) mukaan täysin uudenlainen nationalismin muoto ja siten myös käsitys kansasta muotoutui Ranskassa 1800-luvun loppupuolella Ranskan ja Saksan välisen sodan, sekä niin kutsutun Dreyfus-jutun³³ seurauksena. Tämä uudenlainen nationalismi oli aiemmasta poiketen vahvan ulossulkeva ja kansallisia etuja korostava, ja asettui vastustamaan voimakkaasti republikaanistisia arvoja muun muassa yksilön oikeuksista ja tasavallasta. Eräs merkittävimpiä uudenlaisen kansallisen diskurssin luoja oli Maurice Barrès, joka esimerkiksi Vaarakallion mukaan määritteli ensimmäisenä nationalismin Ranskalle täysin uudella, eksklusiivisella tavalla kuvatessaan tilannetta ”kosmopoliittien ja nationalistien taisteluksi”. Näin kansan puolustus muodostui nimenomaan ranskalaisuuden puolustamiseksi ja sen pääasialliseksi keinoksi määrittyi ulkomaalaisten ulossulkeminen. Toinen uuden kansallisen diskurssin tärkeimmistä määrittelijöistä oli Charles Maurras, joka toimi nationalistisen ja monarkistisen Action Française -liikkeen³⁴ pääideologina ja johtohahmona 1900-luvun alussa. Maurrasin retoriikassa perinteiset ranskalaiset arvot ja kulttuuri kietoutuivat yhteen demokratiaa ”tasa-arvon myyttiä” ja ”abstraktia vapautta” vastustavan diskurssin kanssa, jonka hän esitti vaihtoehtona Ranskan poliittista kulttuuria määrittävälle ”vaaralliselle” republikanismille. (Vaarakallio 2004, 13-14; 95-99 ; Maurras 1925.)

Uudenlaisen nationalistisen diskurssin nouseminen osaksi yleistä keskustelua vaikutti puolestaan merkittävästi kansalaisuuden määritelmään kyseenalaistamalla aikaisemman käsityksen kansasta ja siten kansalaisuuden liitoksesta siihen. Vaikka kansalaisuus vuoden

³³ Dreyfus-jutulla viitataan yleisesti vasemmisto-republikaanistisen (dreyfusardien) sekä oikeistonationalistien (anti-dreyfusardien) väliseksi kamppailuksi tulkittua kiistaa koskien kapteeni Alfred Dreyfusia vastaan nostettuja syytteitä maanpetoksesta. Koska Dreyfus oli juutalainen, sai kiista syyllisyydestä nopeasti nationalistisia värejä, ja lopulta se miellettiin kamppailuksi ihmisoikeuksia, yksilönvapauksia ja tasavallata puolustavien republikanistien ja kansallista turvallisuutta ja isänmaan etua korostavien rojalistien välillä. (ks. esim. Vaarakallio 2004.)

³⁴ Action Française on vuonna 1899 perustettu nationalistinen ja monarkistinen liike, joka etenkin 1900-luvun alussa korosti vahvasti perinteisiä ranskalaisia arvoja ja elämäntapaa, sekä tavoitteli paluuta monarkiaan. AF vastusti siten sekä vallankumouksen yksilönvapausajattelua, universalismia, että tasavaltalaisuuteen kuuluvaa parlamentarismia. (ks. esim. <http://www.actionfrancaise.net/accueil.htm>)

1889 laissa sidottiin tiukasti *ius soliin* ja poliittiseen yhteisöön huolimatta vuosisadan vaihteen nousevasta nationalistisesta diskurssista ja etnisyyden puhunnasta, oli kansa nyt tullut mahdolliseksi nähdä myös etnisenä yhteisönä, johon kansalaisuus tulisi sitoa poliittisen yhteisön sijasta. Brubaker puhuu ”orastavasta kansan etnistymisestä” kuvatessaan ranskalaista keskustelua kansalaisuudesta 1800-luvun loppupuolella. Hänen mukaansa 1800-luvulla tietoisuus muissa maissa toimivista kansallisista liikkeistä ja niiden etnisistä perusteista lisääntyi Ranskassa huomattavasti. Sen seurauksena vuosisadan puolessa välissä yleiseen kielenkäyttöön ilmestynyt sana kansallisuus (*nationalité*) muodostui alun alkaen merkitsemään etnokulttuurista yhteisöä, joka myöhemmin liitettiin tarkoittamaan myös poliittista kokonaisuutta. Brubakerin mukaan etnisen ja poliittisen yhteisön kutsuminen samalla termillä viittaa hiljalleen kannatusta kasvattavaan uuteen tapaan mieltää yhteys näiden kahden käsitteen välillä. Ranskan ja Saksan välisen tappiollisen sodan, sekä koko länsimaista tutkimusta osaltaan värittäneiden rotuteorioiden kiihdyttämänä keskusteluun kansalaisuudesta sisältyi siten yhä enenevässä määrin etnisyyttä korostavia puheenvuoroja. Brubaker kuitenkin huomauttaa, että vaikka etnisyyden puhuntaa sisältyi nyt kansalaisuuden määrittelyyn enemmän kuin aiemmin, oli ranskalainen etninen kansalaisuusdiskurssi kuitenkin lähes olematonta verrattuna lähes kaikkiin muihin kansallisvaltioihin. (Brubaker (1992, 98-102.)

Nationalistisen diskurssin ja etnisyyden puhunnan suhde Ranskan kansalaisuuteen onkin varsin mielenkiintoinen. Esimerkiksi Brubaker (1992) huomaa, kuinka 1880-luvun määrittelykamppailu kansalaisuuden rajoista ja suhteesta maahanmuuttajiin on silmiinpistävä samankaltainen kuin aiemmin analysoimani 1980-luvun kamppailu, mutta yhtä lailla yhteinen oman aikamme kiistojen kanssa. Brubakerin mukaan ranskalaiselle keskustelulle onkin kaikkina aikoina ollut tyypillistä inklusiivisen kansalaisuuskäsityksen ja assimilaatiota korostavan diskurssin vallitsevuus sekä etnisyyden puhunnan heikkous. Vahva republikanistiseksi nimetty diskurssi on kuitenkin samalla synnyttänyt sitä vastustamaan voimakkaan nationalistisen vastadiskurssin, joka on kuitenkin Ranskassa nähtävä jokseenkin kaksijakoisena. Yhtäällä kansalaisuutta on Brubakerin mukaan pyrkinyt määrittelemään kansallista vahvuutta korostava nationalismi, joka etnisen ja biologisen kansalaisuuskäsityksen vastaisesti on kuitenkin pyrkinyt laajentamaan Ranskan kansalaisuuden myöntämisperusteita maan kunnian kasvattamiseksi. Toisaalla ovat Barrèsin, Maurrasin ja Jean-Marie Le Penin kaltaiset ”etniset” nationalistit, joiden retoriikka on kyseenalaistanut kan-

salaisuuden perusteita paljon ensimmäistä nationalismia syvemmin tarjoamalla poliittisen yhteisön tilalle biologisen ja periytyvän käsityksen kansasta. (Brubaker 1992, 110-113.)

Michel Winock (1982) esittää erään mielenkiintoisen tavan hahmottaa tätä keskustelua. Hän tuo esiin ajatuksen kahdenlaisesta nationalismista, vanhasta ja avoimesta sekä uudesta ja suljetusta, joiden kautta hän pyrkii hahmottamaan juuri 1980-luvulla nousutta uutta kansallisen diskurssia. Winock kuvaa ”republikanistiseksi nationalismiksi” sitä hänen mukaansa vanhaa lähestymistapaa, joka ymmärtää kansan yksilöiden valinnan tuloksena syntyneeksi poliittiseksi yhteisöksi. Tämän abstraktin poliittisen määritelmän ohella republikanistinen nationalismi sitoutuu Winockin mukaan yhtä lailla romantisoituun ja universalistiseen käsitykseen Ranskasta ihmiskunnan etujoukkona ja esikuvana. (Winock 1982, 13-17.) Ensimmäisen analyysini tulosten perusteella 1980-luvun ”republikanistinen synteesi” näyttäisi sitovan kansalaisuuden käsitteen hyvin selvästi juuri tähän perinteeseen. Mielenkiintoista kuitenkin on, että Winock päätyy nimeämään tällaisen lähestymistavan eräänlaiseksi nationalismiksi; sana, joka kauhistuttaisi juuri nationalismin diskurssia määritelmälään vastustamaan pyrkineitä kansalaisuuskomission jäseniä. ”Republikanistinen nationalismi” onkin mahdollista määritellä ei-nationalistiseksi juuri kulttuuristen piirteiden ja arvojen universalisoimisella. Nimeämällä Ranska kaikkien kansojen suunnannäyttäjäksi saadaan kansallisen kulttuurin arvot näyttäytymään yleismaailmallisina, ja voidaan perustella vaivatta niin kansalaisuuden avoimuus eri etnisyyksiä ja kulttuureita kohtaan, kun heidän assimilaationsa ranskalaiseen kulttuuriin. Siten pystytään yhtä lailla erottautumaan kansallista eksplisiittisemmin korostavasta diskurssista.

Winockin kahtiajaon toinen nationalismin tyyppi on republikanistisen nationalismin vastakohtana esiintyvä suljettu, ulossulkeva ja uusi nationalismi. Tämä Winockin mukaan Dreyfus-jutun yhteydessä syntynyt nationalismi pohjautuu periytyvään ja biologiseen käsitykseen kansasta, jonka myös hän nimeää saksalaiseksi ja siten lähtökohtaisesti ranskalaiselle määritelmälle vieraaksi. Se määrittää hänen mukaansa kansan sen ulkopuolen kautta ja sisältää aina vaihtelevissa määrin rasismia, muukalaisvihamielisyyden ja antisemitismin aineksia. Winockin mukaan tällainen nationalismi nostaa päätään aina eriasteisten kriisien yhteydessä. Esimerkkeinä hän käyttää Dreyfus-jutun ohella 1930-luvun taloudellista kriisiä, sekä kirjan kirjoitusajankohtaa, 1980-luvun alkua, jolloin kasvava työttömyys ja alkava globalisaatio ajoivat ihmiset turvautumaan ”sisäisen vihollisen” etsimiseen. (Winock 1982, 17-23; 37-40.) Winockin teoria näyttäisikin tarjoavan oivan selityksen myös sen diskurssin

nousulle, jota vastaan uusi kansalaisuuden määritelmä 1980-luvulla tuotettiin. Olennaisen tärkeää kuitenkin on, että 1980-luvun määritelmä sitoutui vielä ainakin osittain tietynlaiseksi republikanismiksi käsitettävissä oleviin arvoihin, jotka vastustamalla etnistä ja biologista käsitystä kansasta sijoittivat ”uuden nationalismin” diskurssin marginaaliin. Tuon diskurssin nousevasta voimasta kertoo kuitenkin jotain jo se, että sitä ylipäättään täytyi kansalaisuuden uudelleenmäärittelyllä niin voimallisesti vastustaa.

”Uuden nationalismin” diskurssin voimasta tänään kertoo paljon Ranskan äärioikeistopuolue *Front Nationalin* puheenjohtajan Jean-Marie Le Penin mukaan *lepenisaatioksi* (*lépenisation*) nimetty ilmiö. Tämä etenkin journalistien käyttämä termi viittaa äärioikeiston valtaan määritellä poliittisessa keskustelussa käytetyt käsitteet omista lähtökohdistaan käsin. Yhtä lailla sillä viitataan *Front Nationalin* tapaan radikalisoida hyvinkin arkipäiväiset keskusteluteemat ja saada ne muodostumaan ideologisten kamppailujen paikoiksi. Äärioikeiston ”poliittisen kansalaisuuden vastadiskurssi” on kasvanut niin voimakkaaksi, että esimerkiksi siirtolaisuuden diskurssi mielletään jo täysin *Front Nationalin* hallitsemaksi. Sillä on oikeus määritellä, mitä siirtolaisuuden käsite pitää sisällään ja siten myös miten siihen tulisi suhtautua. Yhtä lailla kansakunnan tematiikka on alkanut muotoutua *Front Nationalin* mielipiteiden kautta. (ks. esim. Vaarakallio 2004, 163.) Äärioikeistosta ja kansallisesta on siten tullut se piste, jota vasten esimerkiksi kansalaisuuden ja maahanmuuttajuuden käsitteitä määritellään. *Lepenisaation* myötä kaikki kansalliseen ja kansalaisuuteen liittyvät teemat suhteutetaan Ranskassa ensisijaisesti *Front Nationalin* tematiikkaan tehden siitä sen kiinnostuksen kohdan, johon yhä useammat poliittista keskustelua muokkaavat määritelmät suhteutetaan. Jo *lepenisaation* kaltaisen käsitteen olemassaolo kertoo paljon siitä, kuinka suureksi kansallisen merkityksen kansalaisuuden määrittelyssä on kasvanut. Tämä ”uuden nationalismin” diskursiivinen voima on tärkeä taustatieto seuraavan lukuni analyysistä varten, jossa tuon kansalaisuuskeskustelun 2000-luvun *lepenisaation* leimaamaan kontekstiin.

Etnisyys haastaa republikanismin siten ennen muuta tuomalla kansallisen ja etnisen osaksi sitä julkista tilaa, jonka republikanismia haluaisi pitää ”puhtaana” kaikista erityispyrkimyksistä ja identiteeteistä, ja varata sen ainoastaan kansalaisten poliittisen toiminnan tilaksi. Etninen käsitys kansalaisesta liittyy tuon julkisen tilan sitä vastoin hyvin tiukasti ja eksplisiittisesti kulttuurisiin arvoihin ja tuottaa kansalaisuudesta niihin pohjautuvan roolin. Poliittinen ja neutraali toimijuus korvautuu etnisellä identiteetillä ja yhteisöjäsenyydellä.

Kuten jo aiemmin mainitsin, on kuitenkin kyseenalaista voidaanko kansalaisuutta koskaan kuvata näin äärimmäisissä muodoissaan. Sen sijaan kyseessä voi pikemminkin olla liuku- ma näiden ääripäiden välillä. Ensimmäisessä aineistossani kansalaisuudesta pyrittiin tuot- tamaan etnisyyttä vieroksuva toimijuus, jolla toivottiin voitavan vastustaa nousevaa ”uutta nationalismia” ja kilpailevaa käsitystä kansasta ja kansalaisuuden perusteista. Nyt 20 vuo- den päästä tilanne on täysin uudellinen. Kansalaisuuden käsite on kokenut merkittäviä uudelleenmäärittelyjä 2000-luvun alkuvuosina, ja on osaltaan joutunut osaksi republika- nismien ja yhä voimistuneen ”uuden nationalismien” välistä kamppailua. Seuraavaksi tutkis- kelenkin toisen aineistoni kautta tuota kamppailua, ja pyrin selvittämään, mihin niiden kautta määrittyvä kansalaisuus sijoittuu republikanismin ja etnisen kansalaisuuden välisellä jatkumolla.

7 KÄÄNNÖS KOHTI KANSALLISTA

Ranskan kansalaisuutta koskeva laki on kokenut suuria muutoksia 1990-luvulle tultaessa. Kansalaisuuskomission ehdotuksen pantiin toimeen vuoden 1993 lakireformissa, jossa vapaaehtoisuus ja oma tahto saivat merkittävän sijan kansalaisuuden saannissa. Republikanististen ihanteiden täytäntöönpanon ohella kansalaisuuslakiin sisällytettiin kuitenkin ensi kertaa myös republikanismille lähtökohtaisesti vieras ajatus kulttuurista kansalaisuuden pohjana. Tämä uudennaisen, kansallista korostavan vastadiskurssin esiinnousu on tämän viimeisen käsittelylukuni aiheena.

7.1 Kansalaisuuslain kansallistuminen ja toinen aineisto

Kansallisuus-puhunnan merkityksen kasvaminen kansalaisuutta määriteltäessä tulee ensi kertaa erityisen hyvin esiin vuoden 1993 kansalaisuuslain naturalisaation ehtoja määrittelevissä lainkohdissa. Naturalisaatiota koskevien ehtojen poikkeuksissa kansalaisuus liitetään yllättäen republikanismille periaatteellisesti vieraalla tavalla kulttuuriin muodostamalla ”ranskalaisesta kieli- ja kulttuuriyhteisöstä” kotoisin olevista henkilöistä poikkeustapauksia naturalisaatioprosessissa. Heidän osaltaan normaali viiden vuoden koeaika saatettiin poistaa kokonaan, sillä heidän katsottiin jo valmiiksi assimiloituneen ranskalaiseen yhteiskuntaan.³⁵ Assimiloitumisen kohde ei tällöin enää ollutkaan neutraali julkinen tila, sillä juuri ranskalaisessa kulttuuriyhteisössä eläneet miellettiin jo valmiiksi tuohon julkiseen tilaan sopeutuneiksi ja siksi kansalaisuuteen valmiiksi. Oman aikamme perspektiivistä kulttuuriyhteisön sitominen kansalaisuuden määritelmään näyttäytyy helposti ensimmäisenä askeleena kohti kansallistuvaa kansalaisuuden määritelmää.

Toiseksi aineistokseni kansalaisuuden uudelleenmäärittelyä kuvaamaan olen valinnut keskustelun Ranskassa asuvien ulkomaalaisten äänioikeudesta kunnallisvaaleissa. Teemasta on keskusteltu Ranskan parlamentissa 2000-luvulla kahteen otteeseen, vuosina 2000 ja 2002. Molempien keskustelujen pohjaksi on myös laadittu lakiesityksiä taustoittavat rapor-

³⁵ « Art. 64-1. - Peut être naturalisée sans condition de stage la personne qui appartient à l'entité culturelle et linguistique française, lorsqu'elle est ressortissante des territoires ou Etats dont la langue officielle ou l'une des langues officielles est le français, soit lorsque le français est sa langue maternelle, soit lorsqu'elle justifie d'une scolarisation minimale de cinq années dans un établissement enseignant en langue française » LOI n° 93-933 du 22 juillet 1993 réformant le droit de la nationalité.

tit, jotka yhdessä parlamenttikeskustelujen ohella muodostavat toisen aineistoni.³⁶ Näistä raporteista ja keskusteluista pyrin lukemaan esiin sitä mahdollista siirtymää, joka kansalaisuuden määritelmässä on 2000-luvulle tultaessa tapahtunut.

Kuten Thierry Mariani (2.5.2000) leikkisästi ilmaisee, on ulkomaalaisten äänioikeuskeskustelu yksi ranskalaisen poliittisen elämän ”merikäärmeistä”, eli ikuisista, ajoittain pintaan nousevista teemoista. 2000-luvun äänioikeuskeskustelu sai kimmokkeensa vuonna 1992 solmitusta Maastrichtin sopimuksesta, joka takasi EU-maiden kansalaisille äänioikeuden kunnallisvaaleissa EU-maihin kuuluvassa asuinmaissaan. Sopimus muodosti luonnollisesti useita mielenkiintoisia kysymyksiä äänestämisen ja kansalaisuuden suhteesta, ja uutta EU-kansalaisen käsitettä alettiinkin käyttää juuri Maastrichtin sopimuksen seurauksena. Sopimus asetti kuitenkin ”EU-kansalaiset” hyvin eriarvoiseen asemaan suhteessa muualta tuleviin EU-maissa asuviin maahanmuuttajiin. Siinä missä EU-maiden kansalaiset saivat äänestää kunnallisvaaleissa, ei samassa kunnassa asuvalla EU:n ulkopuolelta tulevalta maahanmuuttajalla ollut vastaavanlaisia mahdollisuuksia vaikuttaa oman yhteisönsä päätöksentekoon. Tämä eriarvoisuus aiheutti varsin ymmärrettävästi vilkasta keskustelua ja kiivaita puheenvuoroja Ranskassa, jossa maahanmuuttajien osuus väestöstä on verrattain suuri ja jossa maahanmuuttajien asemasta ja oikeuksista on taitettu peistä aina 1980-luvun ”kansalaisuuden kriisistä lähtien”. EU-kansalaisten äänioikeudesta parlamentti oli keskustellut välittömästi sopimuksen jälkeen, ja EU-kansalaisen käsite sekä hänelle kuuluva äänioikeus kunnallisvaaleissa ovat tutkimissani keskusteluissa jo pitkälti yleisesti hyväksytyjä käsitteitä. EU-maiden ulkopuolisten maahanmuuttajien äänioikeus ei sen sijaan olekaan yhtä ongelmaton ajatus, kuin EU-kansalaisten äänioikeus vaikuttaa olevan. Äänioikeuskeskustelussa vasemmistopuolueiden ja vihreiden lakiehdotus maahanmuuttajien äänioikeuden puolesta kohtaakin oikeistopuolueiden äänioikeuden laajentamisen tiukan vastustuksen. Äänioikeuskeskustelun voidaan siten ymmärtää jatkavan sitä samaa keskustelua kansalaisuudesta, jonka kansalaisuuskomissio sysäsi liikkeelle 1980-luvun lopussa.

Juuri äänioikeuskeskustelun valinta 2000-luvun siirtymää kuvaavaksi aineistoksi on perusteltua yhtäältä sen vuoksi, että äänestyskeskusteluteeman yhteydessä kansanedustajat kes-

³⁶ Parlamenttikeskustelut käytiin 2.-3.5.2000 sekä 26.11. 2002 ja ne on julkaistu Ranskan parlamentin keskustelut kirjaavassa lehdessä *Journal officiel de la République Française*ssa 3. ja 4.5.2000 sekä 27.11.2002. Keskusteluja alustavat raportit numero 2340 / 2000 ja 379 / 2002 on julkaistu 28.4.2000 ja 22.11.2002. Viitataan jatkossa parlamenttikeskusteluissa käytettyihin puheenvuoroihin keskustelijan nimellä ja istunnon päivämäärällä. Raportteihin viitataan niiden laatijan nimellä ja ilmestymisvuodella. Litteroidut keskustelut sekä raportit on saatavilla osoitteessa: <http://www.assemblee-nationale.fr/11/debats/index.asp>

kustelevat kansalaisuuden ja kansallisuuden välisestä suhteesta hyvin avoimesti ja kenties suuremmin kuin muiden kansalaisuutta määrittelevien keskustelujen yhteydessä. Toisaalta äänioikeuskeskustelun valintaa puoltaa myös keskustelun ensimmäisestä aineistosta poikkeava näkökulma kansalaisuuteen. Siinä missä ensimmäisen aineiston komissio käsitteli ensisijaisesti kansalaisuuden sisältöä, keskittyy äänioikeuskeskustelu nimenomaisesti kansalaisuuden rajoihin sekä siihen, mihin kansalaisuuden tulisi perustua. Äänioikeuden ajatellaan usein olevan juuri se ominaisuus, joka erottaa kansalaisen ulkomaalaisesta. Siksi onkin hyvin mielenkiintoista tarkastella, millaisin termein ja ehdoin tuota kansalaisuuden keskeistä ominaisuutta tuotetaan 2000-luvun Ranskassa.

7.2 Vastadiskurssi haastaa republikanismin

Äänioikeuskeskusteluaineisto tarjoaa näkymän mielenkiintoiseen, uuteen tilanteeseen kansalaisuuden määrittelyssä. Siinä missä 1980-luvun kansalaisuuskeskustelua käytiin vielä melko vahvassa konsensuksessa republikanistisesta kansalaisuudesta Ranskan kansalaisuuden mallina, esiintyy 2000-luvun keskustelussa hyvin eksplisiittisesti kaksi keskenään kamppailevaa diskurssia, jotka pyrkivät tahoillaan määrittelemään kansalaisuuden käsitettä. 1980-luvun republikanistiseen universalismiin ja kansalaisuus käsitykseen ainakin retoriikkansa tasolla sitoutuneen diskurssin vastaus äänioikeuskeskusteluun olisikin melko helppoa hahmotella. Mikäli kansalaisuus mielletään etenkin toimijuutena ja jokaiselle avoimena asiana, on maahanmuuttajien äänioikeutta ilmeisen helppoa puolustaa republikanismin retoriikkaa käyttäen. Vaikka universalismin ja kulttuurineutraalin toimijuuden olemassaolo oli kyseenalaista jo ensimmäisen aineiston puhunnassa, hallitsi sen keskustelua kuitenkin konsensus republikanismin retoriikasta. Näin yksiselitteinen ei tilanne ole enää 2000-luvun keskustelua tulkittaessa. Vanhan republikanismin diskurssin rinnalle on muodostunut toinen, kansallisuutta korostava diskurssi, joka mieltää kansalaisuuden ja kansallisuuden suhteen täysin eri tavoin, kuin republikanistinen perinne ilmoittaa tekevänsä.³⁷ Nämä kaksi diskurssia pyrin seuraavaksi tuomaan esiin tarkastelemalla niiden eroja kansalaisuuden ja kansallisuuden suhteen määrittelyn kautta. Tämän jälkeen sijoitan kilpai-

³⁷ Kutsun näitä diskursseja seuraavassa vasemmiston ja oikeiston kansalaisuusdiskursseiksi johtuen diskurssien jakautumisesta puoluelinjoja noudatellen. Nimeämällä diskurssit näin pystyn tulkitsemaan paremmin sitä, miten diskurssit asettuvat suhteessa republikanismin ja sen käsitykseen kansalaisuudesta.

levat diskurssit tutkimukseni aiempaan juonenkulkuun ja kysyn, miten ne asettautuvat suhteessa republikanismiin.

7.2.1 Poliittisen ja universalistisen kansalaisuuden puolesta

Kahden kilpailevan kansalaisuusdiskurssin olemassaolo on äärimmäisen helppo lukea esiin äänioikeuskeskustelusta, sillä 1980-luvun komission puhunnasta poiketen keskustelijat marssittavat nyt rohkeasti esiin omat näkemyksensä kansalaisuudesta ja määrittelevät sen omaa diskurssiaan tukevalla tavalla. Kansalaisuuden kilpailevat määritelmät muodostuvat keskustelun kivijalaksi, koska äänioikeus mielletään juuri kansalaisuuteen tiukasti liittyväksi ominaisuudeksi. Keskustelijat käyttävätkin yhtäältä eriäviä kansalaisuuden määritelmiä retorisina keinoinaan oman näkemyksensä puolustamiseksi, ja toisaalta mieltävät kansalaisuuden määritelmän keskeiseksi pohdinnan aiheeksi äänioikeuksien laajuudesta keskusteltaessa. Poikkeuksellista 1980-luvun kansalaisuuskeskusteluun verrattuna on se, että nyt näitä kansalaisuuden pohjia, ja siten myös kansalaisuusdiskurssin peruskiviä, on kaksi. Yhtä lailla poikkeuksellista on, että keskustelijat tuovat nämä eriävät määritelmänsä rohkeasti kamppailuun keskenään, ja käyttävät kansalaisuuden erilaisia määritelmiä tietoisesti perustelemaan omaa kantaansa. Kaukana on 1980-luvun republikanistinen konsensus. Mielenkiintoista sen sijaan on, että sen enemmän republikanismin retoriikka kuin republikanistisen kansalaisuuden sisällöllinen määritelmäkään eivät ole kadonneet mihinkään.

Vasemmiston diskurssi lähtee liikkeelle aiemmin esittämälleni republikanistisen kansalaisuuden määritelmälle hyvin tutuista universalismin ihanteista. Maahanmuuttajien äänioikeutta puolustavat äänet määrittelevät kansalaisuuden ”*universalistisena käsitteenä*”, joka sijoittuu ”*kansallisuuden tiukan määritelmän tuolle puolen*” ja perustuu ”*yhteisen elin- ja työympäristön olemassaoloon sekä asuinpaikkaan*” (Mamère 2.5.2000). Vasemmistodiskurssin kansalaisuuden määritelmää värittääkin hyvin vahva humanismin diskurssi, josta tarjoaa esimerkin Bernard Birsinger (2.5.2000) toteamalla kuinka ”*maahanmuuttajille tulisi antaa äänioikeus kunnallisvaaleissa yksinkertaisesti siitä syystä, että he ovat ihmisiä.*”³⁸ Näin voimakas universalistinen diskurssi sijoittuu sisällöltään hyvin tiiviisti edellä esitelmääni ranskalaisen republikanistisen kansalaisuuden puhuntaan.

³⁸ « Nous voulons que les étrangers aient le droit de vote aux élections municipales, tout simplement parce que ce sont des êtres humains. »

Vanhalle republikaanistisen kansalaisuuden diskurssille tyypillisesti lakiehdotuksen taustalla oleva diskurssi erottaa kansalaisuuden selvästi kansallisuuden käsitteestä. Tätä perustellaan ranskalaisille kansalaisuusrakennelmille hyvin tyypillisesti vallankumouksen arvoilla, ja sijoitetaan näin oma kansalaisuuden määritelmä osaksi pitkää historiallista jatkumoa. Universalistisen kansalaisuuskäsityksen nimeäminen ”perinteiseksi ranskalaiseksi” kansalaisuuden malliksi muodostaakin yhden vasemmiston diskurssin tehokkaimmista retorisisista välineistä äänioikeuskeskustelun määrittelykamppailuissa. Pohjan sille luo jo Noël Mamère keskustelua taustoittavassa raportissaan. Hän tuo esiin oman käsityksensä kansalaisuudesta toteamalla, kuinka kansalaisten ja ulkomaalaisten välinen erottelu ei ole aina ollut tosiasia. Hän vetoaa vallankumouksen ihmisoikeuksien julkistuksen ensimmäiseen pykälään huomauttaessaan, kuinka vallankumouksen aatemaailma ei hyväksy ihmisten erottelua kansallisuuksien perusteella. Vasemmiston diskurssin käsityksen kansalaisuuden ja kansallisuuden suhteesta tuo lopulta esiin sitaatti, jos Mamère kuvaa kansalaisuuden ja kansallisuuden käsitteiden syntyä: ”Vuoden 1791 jälkeen kansalaisuuden käsite sisällytti itseensä lopulta kansallisuuden käsitteen, niin voimakas Valtiopäivien universalismi ja kansainvälisyys oli. Kaikki vallankumouksen ajatuksille uskolliset ihmiset, riippumatta heidän alkuperästään, olivat kansalaisuuden arvoisia.”³⁹ (Mamère 2000, 7.)

Kansalaisuuden argumentoidaan siten lähtökohtaisesti eroavan kansallisuuden käsitteestä ja vallankumouksen arvoihin perustuen jopa ylittävän sen. Koska juuri kansallisuudesta eroava kansalaisuus esitetään ranskalaisen kansalaisuuden mallina, on lakiehdotuksesta helppoa tuottaa juuri tuohon kansalaisuuden perinteeseen istuva toimi. Mamère jatkaakin vallankumoukseen pohjaavaa retoriikkaansa parlamentissa 2.5.2000, jolloin hän istuttaa lakiehdotuksen pitkään jatkumoon ranskalaista kansalaisuutta. Hänen mukaansa ”Tämän oikeustoimen täytäntöönpano ei itse asiassa merkitse muuta kuin paluuta vuoden 1789 kansalaisten demokratian juurille, jossa ulkomaalaiset kuten Paine, Marat tai Cloots saattoivat tulla valituiksi kansanedustajiksi, ja Washington ja Madison, tulevat Yhdysvaltain presidentit, käsitettiin Ranskan kansalaisiksi.”⁴⁰ Tämän vahvistaa myös Kofi Yamgnane (3.5.2000), joka tuottaa edelleen kansalaisuuden sisällöllistä määritelmää vetämällä rajaa

³⁹ « Après 1791, la notion [de nationalité] finit par être absorbée par celle de citoyenneté, tant est puissant l’idéal d’universalité et d’internationalisme de l’Assemblée législative. Tout homme fidèle aux idées révolutionnaires, quelle que soit son origine, est digne d’être citoyen. »

⁴⁰ ”L’application de cette mesure de justice n’est d’ailleurs que le retour aux sources de la démocratie citoyenne de 1789, où des étrangers comme Paine, Marat ou Cloots ont pu être élus députés et Washington et Madison, futurs présidents des Etats-Unis, considérés comme citoyens français. »

etnisesti määrittyvien kansalaisuuksien ja ranskalaisen kansalaisuuskäsityksen välille. Hänen mukaansa ”*Ranskassa yhteiskunnan yhtenäisyys ei perustu sen enempää veren myyttille [vrt. droit du sang] kuin etnisten yhteisöjen rinnakkaisuudelle, vaan sen jäsenten vapaalle sitoutumiselle tasavallan arvoille.*”⁴¹

Kansalaisuuden käsitteen ohella Bernard Birsinger (2.5.2000) kiinnittää huomiota myös vallankumouksen käsitykseen kansasta, jonka hän toteaa olevan ratkaisevasti vastustajiensa käsityksestä eroava. ”*Te näytätte unohtavan, että Ranskan vallankumousta, joka loi modernin käsityksen kansasta, leimaa valistuksen filosofia. Ihmisinä ulkomaalaisten on oltava tasavertaisia muiden maamme kansalaisten kanssa.*”⁴² (Birsinger 2.5.2000). Etnisen kansalaisuuskäsityksen vastustukseen sitoutuu myös Manuel Valls (26.11.2002), jonka mukaan ”*kansa on ’henkinen periaate’, eikä sen tule liittyä ihonväriin, uskontoon tai alkupe-
rään. --- Ranskalaiseksi ei synnytä, siksi tullaan.*”⁴³ Tähän vallankumouksen universalisti-
seen käsitykseen kansalaisuudesta ja toisaalta kansan ja kansallisuuden käsitteen alistei-
suudesta kansalaisuudelle vasemmiston diskurssi kaikessa retoriikassaan nojaa. Tämän
tiedostaa myös oikeisto omassa puhunnassaan joka Jean-Antoine Leonettin äänellä
(2.5.2000) huomauttaa paheksuvasti, miten äänioikeutta ajava lakiehdotus perustuu ”*glo-
baaliin käsitykseen kansalaisuudesta*”, ja tuottaa ”*asuinpaikkaan liittyvän*” tai ”*kuluttajien
kansalaisuuden*”.

Universalistisen kansalaisuuden diskurssia tuotetaan edelleen tietynlaisella dekadenssin tai rappion puhunnalla. Kansalaisuuden käsitteen matkaa vallankumouksesta nykyhetkeen kuvataan surulliseksi kehitykseksi, jota esimerkiksi Mamère (2000, 5) kuvailee seuraavas-
ti: ”*Tämä absurdi tilanne on seurausta pitkästä historiallisesta taantumuksesta, joka on
johtanut Ranskan vallankumouksen universalistisesta lähestymistavasta tilanteeseen, jossa
sekoitamme kansalaisuuden ja kansallisuuden.*”⁴⁴ Mamèren (2000) käyttämien ”*alkuperäi-
sen universalismin*” ja ”*kansalaisuuden rappion*” käsitteet kuvastavatkin hyvin sitä näkö-

⁴¹ « En France, la cohésion sociale n’est fondée ni sur le myth du sang, ni sur la juxtaposition de communau-
tés ethniques mais sur le libre consentement de ses membres aux valeurs de la République. »

⁴² « Vous semblez oublier que la Révolution française, qui fonde la conception moderne de la nation, a été
marquée par les philosophes des lumières. En tant qu’êtres humains, les étrangers doivent être égaux aux
autres citoyens de notre pays. »

⁴³ « la nation reste ‘un principe spirituel’. Elle ne doit pas être une affaire de couleur de peau, de religion ou
d’origine. --- On ne naît pas Français, on le devient. »

⁴⁴ « Cette situation absurde est l’aboutissement d’une longue régression historique qui, de l’approche univer-
selle des premiers temps de la Révolution française, nous a conduit à confondre citoyenneté et la nationali-
té. »

kulmaa, josta vasemmisto kansalaisuuden nykytilannetta katsoo. Mamère jatkaa (2.5.2000), kuinka ”sodan ja rajojen puolustamisen logiikat ovat sulauttaneet kansalaisuuden ja kansallisuuden käsitteet keskenään.”⁴⁵ Tästä ”kansalaisuuden kansallistumisen” vaarallisesta käsityksestä pitäisi hänen mukaansa palata takaisin ”universalistiseen käsitykseen kansalaisuudesta.” (Mamère 2000.)

Vasemmiston puhunnassa käytetään lähes järjestelmällisesti sekaantumisen tai sotkeentumisen käsitteitä kuvaamaan sitä tapaa, jolla kansalaisuuteen liitetään kansallisia piirteitä tai jolla se samaistetaan kansallisuuteen. Näin pyritään osoittamaan, että kyseessä on sekaannus ja ranskalaiselle kansalaisuuden perinteelle vieras tilanne, joka on pikimmiten korjattava. Birsinger (3.5.2000) kuvaa tätä tilannetta osoittaen piikkensä oikeiston kansalaisuusdiskurssille: ”*Jotkut haluavat luoda loukkaamattoman linkin kansalaisuuden ja kansallisuuden välille. --- Meidän arvomme määräävät meidät istuttamaan kansalaisuuden ja vapauden asuinpaikan periaatteeseen. --- En näe siinä ainoastaan asuinpaikan mukaan määrytyvän kansalaisuuden periaatetta [ius soli], joka lausuttiin julki Ranskan vallankumouksen yhteydessä, vaan myös pohjan uudenglaiselle käsitykselle politiikasta.*”⁴⁶ Mielenkiintoista Birsingerin kommentissa kuitenkin on se, että vaikka hän tuo esille nykyhetken virheellisen yhteyden kansalaisuuden ja kansallisuuden välillä, ja vetoaa vallankumouksen arvoihin ja perinteeseen tämän siteen katkaisemiseksi, esittää hän oman diskurssinsa kansalaisuusrakennelman yhtä lailla uudenglaisena käsityksenä politiikasta ja kansalaisuudesta. Tämä uutuuden retoriikka on vasemmiston diskurssin toinen pääasiallisesti käyttämä keino kansalaisuuden määritelmää tuottaessa.

Uutta kansalaisuuden käsitystä kokee olevansa tuottamassa esimerkiksi Muguette Jacquaint, joka 2.5.2000 toteaa tilanteesta näin:

Meidän yhteiskuntamme on liikkunut: useat sukupolvet maahanmuuttajia ovat rikastuttaneet meidän kulttuurillista, yhteisöllistä, urheilullista ja kansalaiselämäämme. Ulossulkemisen sijasta olisi tehokkaampaa pyrkiä siihen, että kansat rikastuttaisivat toinen toisiaan. Panoksena on nyt voittaa uusia oi-

⁴⁵ « Ce sont les logiques de guerre et de défense des frontières qui ont fusionné les notions de citoyenneté et de nationalité. »

⁴⁶ « Certains veulent établir un lien intangible entre nationalité et citoyenneté. --- Nos valeurs nous commandent d’asseoir la citoyenneté et la liberté sur le principe de résidence. --- J’y vois non seulement l’héritage du droit du sol énoncé par la Révolution française, mais aussi le pilier d’une conception moderne de la politique. »

*keuksia heille, joiden kohtalo on sidottu omaamme. Se johtaa asuinpaikkaan perustuvan kansalaisuuden periaatteeseen, joka on modernin politiikkakäsit-
tyksen tukijalka, politiikan, joka kunnioittaa erilaisuutta, mutta perustuu yh-
täläisiin oikeuksiin.*⁴⁷ (Jacquant 2.5.2000)

Alain Turret liittää tämän uuden kansalaisuuden käsityksen synnyn osaksi Euroopan yh-
tenäistymisen seurauksia. Hänen mukaansa ”*Halusimme tai emme, Maastrichtin sopimus
on räjäyttänyt muka erottamattoman yhteyden kansallisuuden ja äänioikeuden välillä.*”⁴⁸
Marie-Hélène Aubert puolestaan sijoittaa kansalaisuuden muutoksen vielä laajempaan kon-
tekstiin ja toteaa, kuinka yhä useampi nuori kokee sitoutuvansa kansallisten arvojen sijaan
universaaleihin arvoihin. Tämän vuoksi Aubertin mukaan olisi syytä uudelleenarvioida
myös kansan käsitettä. ”*Kansalaisuuden ei oleteta olevan ikuisesti liitoksissa kansallisuus-
den käsitteeseen*”⁴⁹, hän huomauttaa. (Aubert 3.5.2000) Kansallisuudesta riippumaton kan-
salaisuus tuotetaan siten mielenkiintoisella tavalla yhtäältä osaksi pitkää historiallista jat-
kumoa ja toisaalta täysin uudeksi rakennelmaksi, joka vastaa juuri tämän päivän muuttu-
neeseen tilanteeseen.

Ratkaisuksi ”vanhanaikaiselle kansalaisuudelle” vasemmiston diskurssi esittää tarjoavansa
”uutta” osallistuvaa kansalaisuutta. Robert Gaïa (3.5.2000) muotoilee ehdotuksen seuraavasti:

*Äänioikeuden kieltäminen merkitsee todellisen integraation kieltämistä, joka
saisi voimansa kunnan elämään osallistumisesta: se merkitsee sitä, että pi-
dämme edelleen yllä yhteensulautunutta käsitystä kansalaisuudesta ja kan-
sallisuudesta samalla kun Eurooppa, desentralisaatio ja kaupunkien politiik-
ka johtaa meitä tänä päivänä perustamaan kansalaisuuden asuinpaikalle ei-
kä enää kansallisuudelle. --- Kansalaisuudesta täytyy tulla uudelleen yhteis-
kuntasopimuksen keskeinen kohta, rationaalinen käsite tietyistä oikeuksista ja*

⁴⁷ « Notre société a bougé : des générations d'étrangers ont enrichi notre vie culturelle, associative, sportive, citoyenne. Au lieu de manier l'exclusive, il serait plus efficace de travailler à ce que les nations s'enrichissent mutuellement. L'enjeu ici est de gagner de nouveaux droits pour ceux qui ont lié leur destin au nôtre. Ce la ramène au principe de citoyenneté de résidence, pilier d'une conception moderne de la politique, une politique qui respecte les différences mais se fonde sur l'égalité des droits. »

⁴⁸ « Qu'on veuille ou non, le traité de Maastrich a fait exploser le lien prétendument indissoluble entre nationalité et droit de vote. »

⁴⁹ « La citoyenneté n'est pas censée être éternellement liée à la nationalité. »

velvollisuuksista ja puhdistua identiteetillisestä taakastaan, jota se on kuljet-
*tanut.*⁵⁰ (Gaia 3.5.2000)

Gaia näyttäisi siten hahmottelevan kansalaisuudesta hyvinkin voimakkaasti ainoastaan tietynlaista toimijan asemaa, ja pyrkii erottamaan käsitteen sen kaikista yhteyksistä identiteetteihin ja kansallisuuteen. Myös vuoden 2002 raportin laatija Bernard Roman tuntuu pyrkivän tähän todetessaan, kuinka oman kansallisuuden säilyttäminen tulisi olla maahanmuuttajille mahdollista, eikä sen tulisi estää heitä saamasta Ranskan kansalaisen asemaa (Roman 2002, 5; 15). Näin se kulttuurineutraali toimijuus, jota 1980-luvun komissio piti republikaanistisen kansalaisuuden ihanteena, ottaa konkreettisen poliittisen tavoitteen muodon 2000-luvun kansalaisuuskeskustelussa.

Aubert muotoilee ”uuden kansalaisuuden” yhtä lailla osallistuvaksi kuin universalistiseksi: ”*Yhteiskunnallista ulossulkevuutta vastaan me tarjoamme poliittista sisällyttämistä. Passiivisuutta vastaan ehdotamme osallistuvaa kansalaisuutta, joka tekee teistä tunnustetun olennon.*”⁵¹ (Aubert 3.5.2000.) Annette Peulvast-Bergeal (3.5.2000) puolestaan piirtää kuvaa maahanmuuttajien kansalaisuudesta, joka ”*ei enää rajoittuisi vain yhdistystoimintaan, ammatilliseen elämään ja ammattiliittoihin osallistumiseen, vaan olisi myös poliittinen*”⁵². Näin syntyisi hänen mukaansa ”*todellinen osallistuva demokratia*”.⁵³ Pohdinnan arvoiseksi nämä ”uudet” kansalaisuuden hahmotelmat tekee se, että osallistuva kansalaisuus oli eräs 1980-luvun kansalaisuuden määritelmän kulmakivistä. Vasemmiston kansalaisuuspuhunnassa onkin selvästi kuultavissa samat äänet, jotka määrittelivät kansalaisuutta 1980-luvulla. Nyt ne kuuluvat vain huomattavasti voimakkaammin.

Vasemmiston diskurssin rakennelma kansalaisuudesta universaalina asemana ja toimijuu-

tena, sekä kansallisuudesta kansalaisuuden kautta muodostuvana yhteisönä tuntuu itsestään

⁵⁰ « Refuser ce droit de vote c'est de refuser une véritable intégration se nourrissant de la participation à la vie de la commune : c'est continuer à entretenir cette vision fusionnelle de la nationalité et de la citoyenneté alors que l'Europe, la décentralisation, la politique de la ville nous conduisent aujourd'hui à fonder la citoyenneté sur la résidence et non plus sur la nationalité. La citoyenneté doit redevenir le point central du contrat social, une notion rationnelle de droits et des devoirs précis et s'expurger de la charge identitaire qu'elle véhiculait. »

⁵¹ « Contre l'exclusion sociale, nous proposons aussi l'insertion politique. Contre la passivité, nous proposons la citoyenneté participative, qui fait de vous un être reconnu. »

⁵² « une citoyenneté qui ne se limiterait pas à la vie associative, professionnelle, syndicale mais qui serait aussi politique. »

⁵³ « une vraie démocratie participative »

selvästi sijoittuvan osaksi edellisessä kappaleessa esittelemääni ranskalaisen republikanistisen kansalaisuuskäsityksen jatkumoa. Se on sanavalinnoissaan jopa 1980-luvun ”republikanistista synteesiä” rohkeampi ja vetoaa sitä huomattavasti vahvemmin perinteisen republikanistisen kansalaisuuden ehtoina pidettyyn universalismiin ja kansalaisuuteen kansallisuudesta erillisenä toimijuutena ja julkisena asemana. Se erottautuu huomattavasti 1980-luvun kansalaisuuden määritelmää voimakkaammin ranskalaisesta kulttuurista ja väittää sitoutuvansa vallankumouksen kansalaisuuden tavoin universaaleihin ja yleisinhimillisiin arvoihin. Kansalaisuudesta pyritään jälleen tuottamaan ”aidosti kulttuurineutraali” toimijan asema, joka merkittävästi 1980-luvun määritelmää radikaalimmin irrottautuu kansallisista määreistään. Kansalaisuutta ei nyt kuitenkaan enää tuoteta ainoastaan vallankumouksen arvojen pohjalle. Sen sijaan sitä tuotetaan pikemminkin vastadiskurssin kansalaisuuden määritelmää vastaan.

Tutkimukseni kannalta merkittävin huomio onkin se, että vasemmistodiskurssin kansalaisuusrakennelmat pyrkivät kansalaisuuden määritelmällään järjestelmällisesti vastustamaan oikeiston vastadiskurssia, kansalliseen pohjautuvaa kansalaisuutta. Luomalla universalistiselle kansalaisuudelle juuret Ranskan vallankumoukseen pyritään kansallinen kansalaisuus esittämään ranskalaiselle perinteelle vieraana kansalaisuutena. Toisaalta tuottamalla asuinpaikkaan perustuvasta kansalaisuudesta uusi kansalaisuuden määritelmä saadaan kansallinen kansalaisuus näyttämään vanhanaikaiselta ja siksi vahingolliselta kansalaisuuden mallilta. Merkittävää ei kuitenkaan ole ainoastaan se, että kansallista korostava vastadiskurssi selvästi haastaa republikanistiseen perinteeseen sijoittamani kansalaisuusdiskurssin. Tuottamalla universalistisesta ja osallistuvasta kansalaisuudesta ”perinteisen ranskalainen” ja ”uuteen tilanteeseen vastaava” kansalaisuuden malli, tulee vasemmistodiskurssi samalla myöntäneeksi kansallista korostavan diskurssin tämänhetkisen vallan kansalaisuuden määrittelyssä. Toteamalla, ettei kansalaisuuden tule aina olla sidoksissa kansallisuuteen haastetaan yhtäältä kansalaisuuden ja kansallisuuden liitos, mutta samalla tunnustetaan tuon liitoksen tämänhetkinen olemassaolo. Kansalaisuuden myönnetään nykyisellään rakentuvan kansallisuuden kautta. Tämä puolestaan on tärkeä huomio tutkimukseni kannalta, sillä siirtymä 1980-luvun neutraalin julkisen tilan tavoittelusta avoimesti kansalliseen kulttuuriin sitoutuneeseen kansalaisuuden määritelmään on merkittävä. Seuraavaksi tarkastelen tuota republikanismin vastadiskurssia ja sen näkemystä kansalaisuudesta.

7.2.2 ”Kansallistuva kansalaisuus”

*”On olemassa kaksi käsitystä kansalaisuudesta, yksi yleismaailmallinen, ja toinen, joka tekee kansalaisuudesta erottamattoman kansallisuuden kanssa ja perustuu yhteisten arvojen kannattamiseen.”*⁵⁴

(Jean-Antoine Leonetti 2.5.2000)

*”Ranskan kansa ei ole abstrakti käsite, henkinen rakennelma, se on muodostunut vuosisaattojen saatossa yhteisten arvojen pohjalle.”*⁵⁵

(Christian Estrosi 2.5.2000)

Oikeiston diskurssi lähtee liikkeelle täysin erilaisista lähtökohdista kuin universalistista kansalaisuutta ranskalaisen kansalaisuuden malliksi tarjoava vasemmiston diskurssi. Se ottaa lähtökohdakseen kansalaisuuden käsitteen tiiviin linkin kansallisuuteen ja esittää vuorostaan tämän olevan ”perinteisen ranskalainen” kansalaisuuden malli. Siirtymä 1980-luvun neutraalin julkisen tilan toimijuudesta tilanteeseen, jossa kansalaisuuden todetaan avoimesti perustuvan kansallisuuteen ja yhteisiin arvoihin, on hyvin merkittävä. Siksi on tarpeen tarkastella lähemmin tätä kansalliseen nojaavaa kansalaisuusdiskurssia ja etenkin sen käsityksiä kansalaisuuden ja kansallisen suhteista. Kansalliseen nojaavaa diskurssia tarkastellessa on myös hyvä pitää mielessä se kansalaisuuden määrittelyn lähtökohta, johon 2000-luvun oikeiston kansalaisuusdiskurssi työssäni peilautuu. Kansallisuuteen perustuva kansalaisuus oli vielä 1980-luvulla se malli, jota republikanistinen synteesi sanoi pyrkivänsä vastustamaan. Siksi ”kansalaisuuden kansallistuminen” saa entistä merkittävämmät mitasuhteet, kun se suhteutetaan ensimmäisen aineistoni puhujien käsityksiin kansalaisuudesta.

Oikeisto pohjaa kansalaisuusdiskurssinsa vasemmiston tavoin periranskalaisesti vallankumouksen arvoihin. Vasemmiston universalismista poiketen se kuitenkin tulkitsee vallankumouksen käsitystä kansalaisuudesta hyvin tiiviisti kansallisuuteen liittyvänä käsitteenä. Jean Leonettin (3.5.2000) mukaan kansalaisuuden käsite on antiikin Kreikan ajoista lähtien ollut sidottu kansallisuuden käsitteeseen, ja siksi myös Ranskassa ”*kansalaisuus ja kansallisuus ovat aina olleet liitoksissa toisiinsa aina vallankumouksesta lähtien, jos ei jo ai-*

⁵⁴ « Il y a deux conceptions de la citoyenneté, l’une mondialiste, l’autre qui la rend indissociable de la nationalité et se fonde sur l’adhésion à des valeurs communes. »

⁵⁵ « La nation française n’est pas une entité abstraite, une construction intellectuelle, elle s’est forgée au cours des siècles sur des valeurs partagées. »

*emmin.*⁵⁶ Koska sekä kansalaisuuden että kansallisuuden käsitteen nimetään syntyneen Ranskan vallankumouksen yhteydessä, ymmärretään niiden välillä olevan rikkoutumaton side, jota äänioikeusaloite nyt uhkaa. Thierry Mariani (2.5.2000) muotoilee tilanteen näin: *”Teidän utopistinen ideologianne on johtanut teidät ehdottamaan meille tekstiä, joka edellyttää monikansallista kansalaisuutta. Kuitenkin meille kansalaisuus on tiukasti sidoksissa kansallisen suvereniteetin käsitteeseen.”*⁵⁷ Kansallisesta suvereniteetista jatkaa puolestaan Claude Goasguen (3.5.2000) *”Miksi keksimme vuonna 1789 kansallisen suvereniteetin käsitteen? Koska ennen sitä Ranskaa ei ollut olemassa ja ihmiset äänestivät eri tavoin eri asuinalueilla --- tämän vuoksi Ranskan kansakunta on perustettu äänioikeuden yhtenäisyyden varaan.”*⁵⁸

Leonettin, Marianin ja Goasguen kommenttien pohjalta voidaan jo lukea auki joitakin kansallisen kansalaisuusdiskurssin ominaisuuksista. Kansalaisuuden liittyminen kansallisuuden esitetään tässä oikeiston diskurssissa ennen muuta historiallisena tosiasiana. Kansalaisuuden nähdään yksinkertaisesti syntyneen kansallisuuden myötä. Tämä on yhtäältä räikeässä ristiriidassa vasemmiston kansalaisuuden rakentumisen logiikan kanssa mutta toisaalta myös heidän tunnustamansa kansalaisuuden rakentumistapa tämän päivän Ranskassa. Koska vasemmiston diskurssi rakensi oman kansalaisuuden määritelmänsä nimenomaisesti kansallista kansalaisuutta vastustamaan, ei oikeiston juuri tarvitse perustella oman kansalaisuuskäsityksensä historiallisia juuria. Kansallinen kansalaisuus on todellisuutta, eikä ”abstrakti rakennelma”, kuten vasemmiston universalistinen kansalaisuus. Thierry Mariani toteaaakin, että mikäli laki tulisi voimaan, se *”mullistaisi merkittäväällä tavalla meidän perustuslaillista perinnettämme ja meidän käsitystämme kansalaisuudesta.”*⁵⁹

Kansallisuus liittyy äänioikeuskeskusteluun kuitenkin myös Marianin ja Goasguen esiintuoman kansallisen suvereniteetin ajatuksen kautta. Tässä suhteessa on tärkeää myös se, että keskustelua käydään juuri äänioikeudesta kunnallisvaaleissa. Kunnallisvaalien asema

⁵⁶ « Citoyenneté et nationalité aient toujours été liées dans notre histoire depuis la Révolution si ce n'est avant. »

⁵⁷ « C'est cette utopie que votre idéologie vous conduit à nous proposer aujourd'hui puisque votre texte suppose une citoyenneté multinationale. Or pour nous, la citoyenneté est étroitement liée à l'exercice de la souveraineté nationale. »

⁵⁸ « Pourquoi avons-nous inventé, en 1789, la souveraineté nationale ? C'est parce qu'avant la France n'existait pas et qu'on votait différemment selon la région où on habitait --- c'est pour cela que la nation française a été fondée sur l'unicité de droit de vote. »

⁵⁹ « bouleverserait de façon considérable notre tradition constitutionnelle et notre conception de la citoyenneté. »

”ei-kansallisina” vaaleina tarjoaa vasemmiston diskurssille mahdollisuuden erottaa kansallisuuden ja kansalaisuuden käsitteet, mutta esimerkiksi eduskuntavaalien suhteen molemmat diskurssit ovat sitoutuneet kansallisuuteen äänioikeuden pohjana. Bernard Roman (26.11.2002) pyrkiikin rauhoittamaan oikeiston kritiikkiä vakuuttamalla, ettei lakiehdotus koske kansansuvereniteetin ajatukseen. Hän liittää kuitenkin mahdollisuuden laajempaan kansalaisuuden käsitteen laajentamiseen toteamalla, ettei ”*kansalaisuus rajoitu pelkästään kansallisuuteen ainakaan paikallisella tasolla.*”⁶⁰

Oikeiston diskurssissa kansansuvereniteetti sen sijaan ei missään tilanteessa rakennu kansalaisuuden käsitteen kautta vaan nimenomaisesti kansallisuuden pohjalta. ”*Kansaan kuuluminen määrittää kunkin yksilön oikeudet ja velvollisuudet*”⁶¹ toteaa Goasguen (2.5.2000) ja tiivistää oikeiston diskurssin näkökulman vielä ilmoittamalla suoraan: ”*kansallisuus tuo mukanaan kansalaisuuden.*”⁶² Goasguen käyttää kansalaisuuden ja kansallisuuden sanaa jopa synonyymeinä, joka osoittaa kuinka vahvasti kansalaisuus asemana liitetään kansallisuuden saantiin ja kansalliseen yhtenäisyyteen. Vasemmiston ehdottamaan ”paikallisen kansalaisuuden” mahdollisuuteen oikeisto suhtautuu täten äärimmäisen kriittisesti. Goasguenin (2.5.2000) mukaan ”*ei voida tehdä eroa kansallisten ja paikallisten vaalien välillä, sillä äänestäjäkunta on sama ja muodostuu samoista kansalaisista.*”⁶³ Christian Estrosi (2.5.2000) vastustaa eritasoisten kansalaisuuksien ajatusta yhtä vahvasti ja korostaa kansallisuuden merkitystä myös paikallistasolla: ”*Suvereniteetti on yksi ja jakamaton. Ei voi olla olemassa paikallissuvereniteettia, vielä vähemmän kunnallista suvereniteettia. Äänioikeutta ei voida erottaa kansallisuudesta.*”⁶⁴ Paikallisdemokratian mahdollisuuden korostus näyttäytyy hyvin mielenkiintoisena etenkin ranskalaisessa kontekstissa, jossa kansalaisuutta on pitkään rakennettu muun muassa vahvasti paikallisdemokratiaan keskittyneen Rousseauin luomalle teoreettiselle pohjalle.

Kansallisuuden merkitys kansalaisuuden pohjana näyttäytyy myös hyvin selvästi oikeiston vetäessä rajaa EU-kansalaisten ja muiden maahanmuuttajien välille. Argumentit siitä, miksi EU-kansalaisuuden käsite on hyväksyttävä, vaikka universaali ja ylikansallinen kansalai-

⁶⁰ « La citoyenneté, au moins sur le plan local, ne se réduit pas à la nationalité. »

⁶¹ « C’est l’appartenance à la nation qui détermine les droits et les devoirs de chacun. »

⁶² « la nationalité emporte la citoyenneté »

⁶³ « on ne peut pas distinguer entre élections nationales et élections locales car le corps politique est unique et composé des mêmes citoyens. »

⁶⁴ « La souveraineté est une et indivisible: elle ne se décompose pas. Il ne peut y avoir de souveraineté locale, encore moins municipale. Le droit de vote ne peut être dissociée de la nationalité. »

suus muuten on mahdotonta, paljastavat hyvin, missä määrin kansalaisuuden nähdään rakentuvan kansallisuuden kautta. Goasguen (2.5.2000) toteaa, kuinka myös EU-kansalaisuus perustuu kansallisuuteen, sillä EU-kansalaisia ovat kaikki ne henkilöt, joilla on EU-maan kansallisuus. Tämän vuoksi EU-kansalaisuuden käsite ei hänen mukaansa ole ristiriidassa ”ranskalaisen perinteen” kanssa, joka käsittää kansalaisuuden rakentuvan kansallisuuden kautta. Leonetti (2.5.2000) jatkaa edelleen Goasguenin logiikkaa ja tulee samalla paljastaneeksi sen, mihin ranskalainen käsitys kansasta sitoutuu. Hänen mukaansa ”Euroopan maat yhdistyvät yhteisten arvojen kautta jonka pohjalta yhteinen kansalaisuus syntyy”⁶⁵. Yhteisen arvopohjan ajatellaan siten luovan jonkinlaisen ”eurooppalaisen kansakunnan”, jonka varaan yhteinen kansalaisuus voidaan rakentaa. Juuri arvoyhteisön olemassaolon vuoksi EU-maiden kansalaisten äänioikeus näyttyy huomattavasti ongelmattomampana teemana kuin ”vieraista kulttuureista” tulevien maahanmuuttajien poliittiset oikeudet. Tästä näkökulmasta repeämä kulttuurineutraalista tilasta kansalaisuuden pohjana on merkittävä.

Kansalaisuuden aseman rakentuminen kansallisuuden kautta on siten oikeiston kansalaisuusdiskurssin kiistämätön lähtökohta, joka muodostaa mielenkiintoisen vastakohtan republikanistiseksi nimetyn kansa-käsityksen kanssa. Siinä missä republikanistinen diskurssi mieltää kansan kansalaisten yhteiseksi ja rakentuvan kansalaisten oman tahdon kautta, sijoittuu oikeiston kansalaisuusdiskurssi melko selvästi edellisessä luvussa kansallisena diskurssina esittelemääni kansalaisuuden perinteeseen. Se mieltää kansalaisuuden päinvastoin muodostuvan kansan ja kansallisuuden seurauksena. Tämä päinvastainen logiikka kansalaisuuden ja kansan välisestä suhteesta käy hyvin selvästi ilmi oikeiston diskurssin käsitellessä äänioikeuden suhdetta integraatioon.

Kuten jo ensimmäisessä analyysissäni havaitsin, esiintyy integraation ja kansalaisuuden suhteesta kahdenlaisia näkökantoja. Ensimmäinen tapa on mieltää kansalaisuus integraation välineenä, jolloin kansalaisena toimiminen ajatellaan edesauttavan yksilön sopeutumista uuteen yhteiskuntaansa. Tämä vasemmiston kansalaisuusdiskurssissa esiintyvä ajatus ei siten edellytä yksilöltä integraatiota ennen kansalaisuuden aseman saavuttamista ja on siten ymmärrettävästi varsin etäällä kansalaisuuden linkittymisestä kansallisuuteen. Mikäli integraation ja kansalaisuuden suhde ymmärretään tällä tavalla, näyttyy maahanmuuttaji-

⁶⁵ « les pays européens se regroupent autour de valeurs communes et une citoyenneté partagée se met en place »

en äänioikeus oivana lisämahdollisuutena parempaan integraatioon. Tällainen logiikka paljastaa kuitenkin paljon myös siitä, millaisena kansalaisuuden suhde kansalliseen yhteisöön käsitetään. Kansalaisuuden ollessa väylä integraatioon, nähdään kansallisen yhteisön rakentuvan kansalaisuuden kautta ja muodostuvan kansalaisten yhteisöksi. Oikeiston kansalaisuusdiskurssin logiikka kulkee kuitenkin juuri päinvastaiseen suuntaan.

Oikeiston kansalaisuusdiskurssin omaksuma tapa ymmärtää kansalaisuuden ja integraation suhde asettaa integraation kansalaisuuden ehdoksi. *"Meille kansalaisena oleminen ja äänioikeuden omaaminen merkitsee historian muovaaman yhteisön jäsenyyttä, joka vahvistaa tahtoa yhteiseen kohtaloon ja ilmaisee olevansa valmis puolustamaan tiettyä aluetta ja sen arvoja"*⁶⁶ toteaa Leonetti (2.5.2000) ja ilmaisee, kuinka kansalaisuus tulee oikeiston näemyksen mukaan myöntää vain arvoyhteisöön jo integroituneille ihmisille. Kaksi vuotta myöhemmin Jean-François Copé määrittelee kansalaisuuden edelleen integraation ja kansallisen yhteisön kautta rakentuvana. Hän toteaa *"Äänioikeus ei voi olla vain kulkulupa, se on looginen seuraus sitoutumisesta yhteisiin arvoihimme, sitoutumisesta, joka johtaa Ranskan kansalaisuuden saantiin"*⁶⁷ (Copé 26.11.2002). Goasguen (2.5.2000) tiivistää osaltaan hyvin oikeiston diskurssin käsityksen integraation päämäärästä ja samalla kansalaisuuden ja kansallisuuden suhteesta toteamalla: *"Miellyttipä se tai ei, integraation päämäärä on kansallisuus."*⁶⁸

Kansalaisuuden ja integraation suhteen tarkasteleminen paljastaa näin hyvin selvästi vasemmiston ja oikeiston kansalaisuusdiskurssien erilaisen logiikan kansalaisuuden ja kansallisuuden välisestä suhteesta. Olennaista on kuitenkin myös se, mihin oikeiston diskurssi olettaa kansalaisuuteen pyrkivän yksilön integroituvan. Jo 1980-luvun republikanistiseksi nimetty kansalaisuusdiskurssi satoi kansalaisuuden yhteiseen arvoyhteisöön. Nyt edellä mainitsemani Leonettin ja Copén käsitykset kansalaisten sitoutumisesta yhteisiin arvoihin näyttävät vahvistavan edelleen tätä kansalaisuuden liitosta yhteiset arvot jakavaan yhteisöön. Tätä liitosta väistämättä kulttuurisiin arvoihin ei 1980-luvulla pidetty ongelmallisena, koska ranskalaiset arvot nimettiin universaaleiksi ja siten yksilön katsottiin sitoutuvan pikemminkin yleisinhimillisiin arvoihin, kuin tiettyyn kulttuuriin. Tässä suhteessa 2000-

⁶⁶ « Pour nous, être citoyen et posséder le droit de vote signifie être membre d'une communauté forgée par l'histoire qui affirme vouloir une destinée commune et se déclare prête à défendre un territoire et ses valeurs. »

⁶⁷ « Le droit de vote ne peut pas être un laissez-passer, c'est l'aboutissement logique d'une adhésion à nos valeurs communes, adhésion qui conduit à l'acquisition de la nationalité française. »

⁶⁸ « Que cela plaise ou non, l'aboutissement de l'intégration est bien la nationalité. »

luvun oikeiston kansalaisuusdiskurssi ilmentääkin merkittävää siirtymää pois universalismin retoriikasta. Nyt integroitumisen kohteeksi nimetään avoimesti ranskalainen kulttuuri.

Rudy Sallesin puheenvuorosta käy hyvin selväksi, kuinka avoimesti ennen tiukasti kulttuurineutraaliksi tuotettua julkista tilaa nyt liitetään ranskalaiseen kulttuuriin. Hän pohtii keskustelussa naturalisaation kautta kansalaisuuden saavia maahanmuuttajia, ja toteaa aluksi hyvinkin 1980-luvun kansalaisuuden logiikka noudatellen, että heidän tulee kunnioittaa Ranskaa ja sen republikaanistisia arvoja. Salles kuitenkin jatkaa: ”*enkä olisi ihmeissäni, mikäli heitä pyydetäisiin laulamaan tai lausumaan Marseljeesin kertosäe ja ensimmäinen säkeistö.*”⁶⁹ (Salles 26.11.2002.) Tällainen kansallisen kulttuurin tuntemuksen vaatimus olisi vielä 1980-luvun kansalaisuussynteisissä ollut mahdotonta tuoda julki, sillä se sotii räikeästi sekä kulttuurineutraalin julkisen tilan tavoittelun että ranskalaisten arvojen universaaliuden ajatuksen kanssa. Salles ei kuitenkaan ole ajatuksineen yksin. Yves Jégo (26.11.2002) toteaa kansalaisuuden ehtoja määrittellessään, kuinka ”*ranskan kielen oppimisen, meidän lakiemme, kulttuurimme ja perinteidemme tuntemisen ja kunnioittamisen tulee itsestään selvästi olla osa [kansalaisuuteen liittyvää] sopimusta.*”⁷⁰ Ranskalainen kulttuuri on oikeiston diskurssissa siten omaksuttu itsestään selväksi pohjaksi kansalaisuudelle.

Juuri tämä kansalaisuuden uusi liitos kansalliseen kulttuuriin on se ilmiö, joka tekee oikeiston kansalaisuusdiskurssista merkittävästi vasemmiston universalismidiskurssista ja 1980-luvun kansalaisuuden määrittelystä eroavan. Näiden kahden ainakin jonkinasteinen pyrkimys universalismin mielikuvaan ja siten avoimen kansalaisuusrakennelman luomiseen liitettiin retoriikkansa puolesta republikanismin perinteeseen. Nyt tuo kansallisuuden esiintuomisen arastelu ilmenee republikanismin vastadiskurssissa täysin vastakohtanaan, kun kansallista korostava puhunta esittää kansallisen yhteisön avoimesti kansalaisuuden perustana, ja siihen kuulumisen ainoana mahdollisena väylänä kansalaisuuteen. Tämä on merkittävä siirtymä, jos sitä verrataan siihen republikanismin ihanteeseen, jossa kansalaiset päinvastoin muodostavat kansakunnan vailla minkäänlaisia kulttuurillisia saati biologisia yhteneväisyyksiä. Toisaalta sen kuitenkin voidaan ajatella ainoastaan ilmaisevan eksplisiittisemmin sen, jota 1980-luvun republikaanistinen kansalaisuus jo edellytti. Vaikka myöskään 1980-luvun kansalaisuus ei todellisuudessa voinut olla sidoksissa universaaleihin arvoihin,

⁶⁹ ”et je ne serais pas choqué qu’on lui demande de chanter ou de réciter le refrain et le premier couplet de Marseillaise.”

⁷⁰ « L’apprentissage du français, la connaissance et le respect de nos lois, l’acceptation de notre culture et de nos traditions doivent à l’évidence faire partie du même contract. »

säilytti se ainakin retoriikkansa tasolla pyrkimyksen niihin. Tätä pyrkimystä ei 2000-luvun oikeiston kansalaisuusdiskurssissa enää ole nähtävissä. Siirtymä republikanismin universalistisesta ja avoimesta kansalaisuusdiskurssista toisenlaiseen, avoimemman kansalliseen, näyttäytyykin tässä suhteessa varsin ilmeisenä. Aineistoni puhujien omat käsitykset oman diskurssinsa suhteesta republikanismiin poikkeavat kuitenkin huomattavasti minun tulkinnoistani.

7.3 Republicanismi 2000-luvun kansalaisuuskeskustelussa

Luultavasti tässä on suurin pohjimmainen hajaannus oikeiston ja vasemmiston välillä. Meillä on republikanistinen käsitys kansalaisuudesta, joka liittyy kansallisuuteen ja joka on peräisin vallankumouksen ajalta. Teillä on 'uusi käsitys' kansalaisuudesta, laajempi, globaalimpi, joka kieltää perintönsä ja arvonsa ohikulkukansalaisuuden, utilitaristisen ja asuinpaikkaan perustuvan kansalaisuuden hyväksi.⁷¹

(Jean-Antoine Leonetti (3.5.2000))

Ensi näkemältä 2000-luvun kansalaisuusdiskurssit tuntuvat sijoittuvat täysin ongelmattomasti osiksi laajempia kansalaisuuden määrittelyn perinteitä. Vasemmiston universalismia ja kansaa kansalaisten yhteisönä korostava diskurssi olisi helppoa sijoittaa republikanistisen kansalaisuusdiskurssin jatkumoon, onhan se kulttuurineutraaleissa ajatuksissaan huomattavasti 1980-luvun ”republikanistista synteesiäkin” rohkeampi. Kansallisuutta kansalaisuuden pohjaksi vaativa oikeiston diskurssi puolestaan asettautuisi lähes itsestään selvästi osaksi sitä kansalaisuusperinnettä, jota etnistä kansalaisuutta kuvaillessani esittelin. Tämä ei kuitenkaan ole aineistoni keskustelijoiden oma näkemys suhteestaan republikanistiseen kansalaisuuteen. Tämän luvun alussa kansalaisuuskäsityksiä tyypittelevä Leonetti osoittaa tämän hyvin. Hänen edustamansa oikeiston kansalliseen pohjaava kansalaisuuskäsitys onkin se, joka nyt nimetään republikanistiseksi.

⁷¹ « C'est probablement là qu'est la divergence de fond entre la droite et la gauche. Nous avons une conception républicaine de la citoyenneté liée à la nationalité, issue de la période révolutionnaire. Vous avez une conception de ' nouvelle citoyenneté ' plus large, plus mondialiste qui nie l'héritage et les valeurs au profit d'une citoyenneté de passage, utilitariste, de résidence.»

Kansallista korostavan kansalaisuusdiskurssin suhdetta republikanismiin on hyvä lähteä kerimään auki tarkastelemalla ensin äänioikeuskeskustelun oikeiston käsitystä diskurssinsa suhteesta nationalismiin. Oikeisto kieltää varsin jyrkästi oman kansalaisuuskäsityksensä yhteyden nationalismiin, jolla esimerkiksi Leonetti (3.5.2000) mukaan on ”etninen käsitys kansasta”. Mikäli etnos määritellä edellisessä pääluvussa esittämälläni tavalla kulttuuriyhteisöksi, voitaisiin varsin hyvällä syyllä kysyä, kuinka kansalliseen pohjaavan diskurssin käsitys kansasta eroaa ”etnisestä käsityksestä”. Tämän työn tarkoitusten kannalta on kuitenkin tärkeämpää tarkastella sitä, kuinka oikeisto sijoittaa kansalaisuuskäsityksensä kauas nationalismista republikanismin retoriikkaa käyttämällä. Kansalliseen liittyvä kansalaisuus ei voi olla nationalistinen, koska ne nimetään republikanistiseksi.

Thierry Mariani (2.5.2000) aloittaa republikanistisen kansalaisuuden uudelleenmäärittelyn seuraavasti: ”*Ranskalainen republikanistinen käsitys kansalaisuudesta on aina varannut äänioikeuden kansallisuuden omaaville ja vain heille.*”⁷² Leonetti (2.5.2000) jatkaa: ”*Tämä laki perustuu itse asiassa globaalille käsitykselle kansalaisuudesta ja on siten vastakkainen meidän republikanistiselle kansalaisuuskäsityksellemme, joka on meidän perinteisämme ja Perustuslaissamme erottamaton kansallisuudesta.*”⁷³ Kansallisuutta kansalaisuuden perustaksi tarjoava diskurssi käyttääkin republikanismin iskusanaa varsin tehokkaasti hyväkseen. Puhumalla ”republikanistisista periaatteista” ja ”republikanistisesta perinteestä” (ks. esim Goasguen ja Estrosi 2.5.2000) perustuslain ja ranskalaisen perinteen synonyymeinä, saadaan kansallisuuteen perustuva kansalaisuuden malli vaikuttamaan hyvin perinteisesti ranskalaiselta. Ennen muuta se kuitenkin saadaan oikeutettua hyvin tehokkaasti vanhaa ”itseisarvoista” termiä käyttäen. Koska republikanismi latautuu ranskalaisessa kontekstissa vähintään yhtä positiivisesti kuin vaikkapa demokratian käsite, näyttäytyy republikanistiseksi nimetty kansalaisuus jälleen kerran oikeutettuna ja juuri ranskalaiseen perinteeseen kuuluvana kansalaisuuden rakennelmana. Kansalaisuuden sisällön kanssa termin ei juuri tarvitse korreloida.

Erityisen mielenkiintoista on, että se kansalaisuuden diskurssi, joka sisältönsä ja esimerkiksi universalismin retoriikkansa puolesta sijoittuisi luontevasti osaksi republikanistista

⁷² « La conception républicaine française de la citoyenneté a toujours été de réserver le droit de vote aux nationaux et à eux seuls. »

⁷³ « Cette loi est en effet basée sur une conception mondialiste de la citoyenneté et contraire à notre conception républicaine de la citoyenneté qui est, dans notre tradition et notre Constitution, indissociable de la nationalité. »

kansalaisuusdiskurssia, ei nimeä omaa kansalaisuuskäsitystään republikaanistiseksi. Vaikka myös vasemmiston kansalaisuusdiskurssi toki hyödyntää republikaanististen periaatteiden tapaisia käsitteitä, eivät he nimeä omaa kansalaisuuskäsitystään samoin. Päinvastoin Mamère toteaa jo raportissaan (2000, 10) kuinka globalisaation kaltaiset kehitykset ”*horjuttavat vanhaa republikaanistista mallia, joka perustuu valtion ja kansan yhtenäisyydelle*”⁷⁴. Myös vasemmisto siis mieltää republikanismin nimenomaan nyt kansalaisuutta määritteleväksi kansalaisuuden malliksi, jossa se rakentuu kansallisuuden kautta. Kaikella tavoin vanhan republikanismin arvoihin ja retoriikkaan sitoutunut diskurssi pyrki siten ennen muuta erottautumaan mahdollisimman selvästi republikaanistisen kansalaisuuden käsitteestä, jonka kansallinen diskurssi on omaksunut omaa kansalaisuuskäsitystään kuvaamaan.

Republikanismin ja nationalismin rinnalla keskustelussa esiintyy nyt uusi kansalaisuutta määrittävä käsite. Molempien diskurssien vastustamaksi kansalaisuuden malliksi muodostuu äänioikeuskeskustelussa kommunitarismi, joka määritellään ”republikaanistisen integraation vastakohtaksi”. Kommunitarismin uhkaa väläyttelee etenkin oikeisto, joka määrittelee vasemmiston käsityksen kansalaisuuden ja integraation suhteesta kommunitaristista kansalaisuutta tuottavaksi ja siksi vaaralliseksi. Philippe de Villiers (26.11.2002) kuvailee: ”*Te kannustatte kommunitarismeja, joka vastustaa kaikenlaista assimilaatiota. Kohta on vaarana, että Ranskassa alkaa esiintyä, kuten Belgiassa ja Alankomaissa jo tapahtuu, tuhoavaa etnokommunitarismia.*”⁷⁵ Vasemmiston kansalaisuuskäsityksen vaarana siis on, että oman kulttuurinsa säilyttävät ja ainoastaan yhteiskunnallisiksi toimijoiksi määritellyt kansalaiset alkaisivat muodostaa omia kulttuurisia yhteisöjään ja uhkaisivat näin maan kansallista yhtenäisyyttä. Tätä kuvaa Leonetti (3.5.2000): ”*Äänioikeuden antaminen ulkomaalaisille ilman, että he olisivat yrittäneet integroitua, saattaa tuottaa identiteettiin perustuvaa äänestämistä ja sulkea ulkomaalaiset sellaisiin erityisyyksiin, jotka ovat lähellä kommunitarismia ja vieraita Ranskan republikaanistiselle perinteelle.*”⁷⁶ Pascal Clémentin (3.5.2000) mukaan äänioikeus merkitsisi yhtä lailla ”erityisyyden yhteisöjen muodostumista”, jotka puolestaan eivät ole ainoastaan ranskalaiselle perinteelle vieraita, vaan muodostavat uhan ”republikanismin päämäärälle” jona Clément pitää kansallista yhtenäisyyttä.

⁷⁴ « ---ébralent aujourd’hui le vieux modèle républicain fondé sur la fusion de l’Etat et de la nation. »

⁷⁵ « Vous encouragez les communautarismes, qui s’opposent à toute assimilation. Bientôt risque de s’installer en France, comme c’est déjà le cas en Belgique ou aux Pays-Bas, un éthno-communautarisme destructeur. »

⁷⁶ « Accorder un droit de vote aux étrangers sans qu’ils aient fait un effort d’intégration peut développer un vote identitaire et enfermer les étrangers dans un particularisme proche du communautarisme, étranger à la tradition républicaine de la France. »

Ensimmäisessä aineistossa esiin tullut pelko kulttuuristen erityisyyksien esiintymisestä julkisessa tilassa nimetään siten toisessa aineistossa kommunitarismiksi. Vastauksena erityisyyksien uhkaan pidetään kuitenkin edelleen republikanismia ja republikanistista käsitystä kansalaisuudesta. Erona 1980-luvun vastaukseen on nyt kuitenkin se, että tuo erityiskulttuureita hyljeksivä julkinen tila sisältää nyt avoimesti ranskalaisen kulttuurin. Clément jatkaakin kommunitarismien kritiikkiään huomauttamalla, että ilman integraatiota ei voida todistaa maahanmuuttajien sitoutumista Ranskaan (Clément 3.5.2000). Partikularismien pelko on edelleen se motivaatio, joka johtaa ranskalaisen kansalaisuuden republikanistisen kansalaisuuskäsityksen luo. Nyt noita erityisyyksiä kuitenkin vastustetaan universalismin sijaan kansalliseen sitoutuneella retoriikalla.

Kahden kansalaisuusdiskurssin suhde republikanismiin onkin 2000-luvulla äärimmäisen mielenkiintoinen. Kansallista korostava diskurssi on omaksunut käyttöönsä republikanismi-termin ja nimeää oman kansalaisuuskäsityksensä republikanistiseksi. Samalla ”entinen” republikanistinen diskurssi on hylännyt republikanismin voimasanaan, mutta palannut sen sijaan arvoiltaan ja tavoitteiltaan hyvin selvästi ”alkuperäisen” ja jopa radikaalimman republikanistisen kansalaisuuskäsityksen suuntaan. 1980-luvun republikanistiselle synteetille tuttu universalismin, osallistumisen ja toimijuuden retoriikka leimaa kauttaaltaan toista 2000-luvun kansalaisuusdiskursseista. Se ei kuitenkaan enää itse halua identifioitua republikanistiseksi kansalaisuudeksi, jonka se itsekin sijoittaa nyt osaksi kansallisuuteen sitoutunutta diskurssia.

Eräällä tapaa tilanne voidaan hahmottaa myös republikanistisen kansalaisuuden jakautumiseksi kahteen eri diskurssiin, jotka korostavat tahoillaan sen eri ominaisuuksia. Siinä missä vasemmiston kansalaisuusdiskurssi korostaa universaaliutta sekä kansalaisuutta toimijuu-tena ja osallistumisena, painottaa oikeisto republikanistisen kansalaisuuskäsityksen toista puolta; erityisyyksien varomista ja niistä vapaata julkista tilaa. Nyt tuo julkinen tila vain on muodostunut eksplisiittisesti ranskalaista yhtenäiskulttuuria ilmentäväksi julkiseksi tilaksi. Ennen muuta toinen aineistoni osoittaa kuitenkin äärimmäisen hyvin, kuinka kontingentti republikanistisen kansalaisuuden tapainen käsite on. Sitä voidaan käyttää tehokkaana ja täysin loogisena perusteluna keskenään täysin päinvastaisille kansalaisuusrakennelmille.

8 POLIITTISEN KANSALAIUUDEEN MENETETTY UNELMA?

“The basic or global French ideology is as powerful as it is simple, and devoid of concrete elements. At bottom it consists of a single principle: the human subject as universal.”

(Louis Dumont 1994 Jenningsin 2000, 10 mukaan)

Tässä työssä tekemäni matka Ranskan kansalaisuuden rinnalla on paljastanut mielenkiintoisia ja yllättäviäkin piirteitä niin kansalaisuuden määrittelystä, republikanismin käsitteestä kuin ranskalaisesta kansalaisuuskontekstista ja kansalaisuuden kehityskulusta vastauksena alati muuttuvaan ympäristöönsä. Työni alussa uskoin ensimmäisen analyysini kautta piirtäväni kuvan republikanistisesta kansalaisuudesta, ja muuraavani sen pohjan, joka 2000-luvun kansalaisuuskeskustelussa kyseenalaistuu kansalaisuuden kansallistumisen myötä. Kaksi analyysiäni veivät minut kuitenkin ennalta odottamattomiin ja yllättäviinkin paikkoihin. 1980-luvun kansalaisuuden republikanistinen luonne ei ollut lainkaan niin ongelmaton kuin oletin sen olevan, eikä 2000-luvun kansallinen käänne näyttäytynyt liioin alkuunkaan niin yksiselitteisenä kuin tutkimustani suunnitellessa ennakoin.

Tutkimukseni tulosten yllättävyys velvoittaa näin työni lopuksi tarkastelemaan tuloksia lähemmin. Tutkiskelemalla löytöjäni pyrin samalla pohtimaan, mistä löytämäni ilmiöt mahdollisesti voisivat johtua, sekä mihin laajempiin konteksteihin ja kehityskulkuihin ne olisi mahdollista liittää. Tarkastelen tuloksiani kahden merkittävimpinä pitämäni teeman, kulttuurineutraaliuden ja toimijuuden kautta. Kulttuurineutraaliuden kautta pyrin lukemaan esiin sitä pohjaa, jota kansalaisuudelle aineistossani tuotettiin sekä pohtimaan sen suhdetta kansallisuuteen ja monikulttuurisuuteen. Toimijuuden kautta pohdiskelen puolestaan kansalaisuutta aktiivisena roolina passiivisen identiteetin sijasta, ja hahmottelen tuon roolin suhdetta julkiseen tilaan ja sen tuottamiseen. Aloitan pohdiskeluni kulttuurineutraaliuden kautta 1980-luvun kansalaisuuskomission yllättävästä kansalaisuussynteesistä ja sen merkityksistä, josta siirryn pohtimaan 2000-luvun kamppailevia kansalaisuusdiskursseja. Tämän jälkeen keskityn pohtimaan kansalaisuutta toimijuutena. Pohdintojeni aikana pyrin kauttaaltaan vetämään työni lankoja yhteen pohtimalla Ranskan kansalaisuuden kehitystä suhteessa republikanistisen kansalaisuuden käsitteeseen ja republikanismin teoriaan. Tätä

kautta toivon pystyvänä vastaamaan myös tutkimuskysymyksiini, jotka koskivat republikaanistisen kansalaisuuden sisältöä 1980-luvulla ja sen muutosta 2000-luvulle tultaessa.

8.1 1980-luvun ”kulttuurineutraali” kansalaisuus

Ryhtyessäni tutkimaan ensimmäisessä aineistossani muokattavaa kansalaisuutta, oletin kansalaisuuden tiivistyvän republikanismin ja universalismin ideaaleihin ja muodostavan jyrkän vastakohdan kansallisille kansalaisuusrakennelmille. Favellin (2001) käsitys komission toiminnan merkityksestä Ranskan kansalaisuuden määrittelylle ilmentää hyvin sitä taustaoletusta, joka muokkasi myös omia oletuksiani 1980-luvun kansalaisuuden luonteesta. Hänen mukaansa kansalaisuuskomissio päättyi lopulta kansalaisuuden määritelmään, joka nojasi vahvasti ranskalaisen yhteiskunnan perustaviin poliittisiin arvoihin: republikanismin ideaaliin, republikanistiseen kansalaisuuteen ja Ranskan kansalaisuuden lähtökohtaiseen avoimuuteen ja kosmopoliittiseen luonteeseen. Tämä Ranskan kansalaisuuden määritelmän ainutlaatuisuuden uusi tiedostaminen nimettiin komission toimesta ”uudeksi republikanistiseksi yhdistelmäksi” (*nouvelle synthèse républicaine*). (Favell 2001, 40–41.) Lähtökohtaisesti lähdin siten etsimään aineistostani republikaanistisen kansalaisuuden määritelmää, mutta päädyinkin kyseenalaistamaan Ranskan kansalaisuuden liitoksen poliittiseen kansalaisuuteen.

Ensimmäisessä analyysissäni hahmotin Ranskan kansalaisuusrakennelman neljän eri teeman kautta. Tarkastelin aluksi kansalaisuuteen vahvasti liitettyä oman tahdon ja vapaaehtoisuuden vaatimusta ja sitä, kuinka tämä kansalaisen oman tahdon ilmaisun vaatimus nimettiin republikaanistisen kansalaisuuden ytimeksi; Ilmentäähän oman tahdon ilmaus kansalaisen aktiivisuutta yhteiskunnassaan. Havaitsin kuitenkin, että tällä republikaanistisen kansalaisuuden piirteellä kyettiin yhtä lailla tuottamaan kansalaisuudelle uusia rajoja, jotka tekivät komission kansalaisuusrakennelmasta aiempaa eksklusiivisemmän. Näin republikaanistisen kansalaisuuden olemus alkoi vaikuttaa jo lähtökohtaisesti varsin ongelmalliselta.

Republikanismin teoriaan ensimmäisen aineistoni kansalaisuus linkittyi varsin vahvasti osallistuvan kansalaisuuden ja kansalaisvelvollisuuksien ajatusten kautta. Osallistuminenkin osoittautui kuitenkin hyvinkin kaksisuuntaiseksi ilmiöksi. Yhtäältä se merkitsi ”perinteisten republikaanististen ideaalien” mukaisesti kansalaisuuden ilmentymistä osallistumisen

kautta. Republikanistinen käsitys kansalaisuudesta on nimenomaan aktiivisen kansalaisen hahmotelma, jonka vuoksi osallistuva kansalaisuus tuntui sijoittuvan kauniisti yhteen republikanismin teorian kanssa. Toisaalta osallistuminen nimettiin keskustelussa kuitenkin ensisijaisesti maahanmuuttajien velvollisuudeksi, jolloin siitä muodostui kansalaisuuden sisällön sijaan pikemminkin kansalaisuuden ehto. Tätä kautta osallistumisen kriteereistä muodostui jälleen uusi mahdollisuus uudenlaisen eksklusiivisuuden rakentamiseen.

Tätä logiikkaa tutkin tarkemmin käsitellessäni kansalaisuuden suhdetta maahanmuuttajiin. Lähtökohtaisesti avointa kansalaisuutta tavoitteenaan pitäneen komission keskustelun erilaiset näkökulmat kansalaisuuden ja maahanmuuttajuuden suhteesta kulminoituivat keskustelussa kansalaisuuden ja integraation suhteesta. Siinä missä osa keskustelijoista koki kansalaisuuden integraation välineeksi, näki keskustelijoiden toinen puoli kansalaisuuden integraation päämääränä. Tässä erimielisyydessä on nähtävissä se merkittävin ristiriita, joka työni ensimmäisessä aineistossa hahmoteltua kansalaisuutta jakaa. ”Tyypillisen republikanistinen” ajattelutapa olisi mieltää kansalaisuus nimenomaisesti osallistujan ja toimijan roolina, jolloin se voisi samanaikaisesti toimia integraation välineenä. Aineistoni keskustelijat päätyvät kuitenkin pohdinnoissaan määrittelemään kansalaisuuden tiettyyn arvoyhteisöön kuulumisena, jolloin yksilö voi saavuttaa kansalaisuuden vasta tuohon arvoyhteisöön integroiduttuaan. Tämän arvoyhteisön luonne oli työni ensimmäisen analyysin kiinnostavimpia pohdinnan aiheita.

Ensimmäisen analyysini mielenkiintoisimpia löydöksiä olivat kansalaisuuden pohjaksi määritellyn kulttuurineutraalin julkisen tilan käytännöllinen sidos kansallisiin kulttuurisiin piirteisiin sekä toisaalta noiden kulttuuristen arvojen nimeäminen universaaleiksi. Ranskan kansalaisuusrakennelman sitoutuminen kansallisiin arvoihin ei kuitenkaan vastannut lainkaan sitä tulosta, jonka oletin 1980-luvun kansalaisuuden määritelmää tutkiessani löytäväni. Päinvastoin analyysiä aloittaessani pidin kiehtovana sitä tapaa, jolla komissio argumentoi vastustavansa etnistä kansalaisuutta ja korostavansa sen sijaan avoimuutta ja kosmopoliittisuutta kansalaisuutensa määrittelyssä. Aineiston tarkastelun jälkeen jo Favellin kuvaus ”uudesta republikanismista” näyttää kuitenkin sisältävän sen perustavalaatuisen republikanismin ristiriidan, johon se paremmin Rousseau, Pettit kuin komissiokaan ei ole löytänyt vastausta. Kansalaisuuden argumentoidaan perustuvan ”perinteisen ranskalaisille” republikanistisen kansalaisuuden ja kosmopoliittisuuden ihanteelle samalla kun se käytännön tasolla määritellään hyvin vahvasti ranskalaisista kulttuurisista arvoista lähtien. Retorisella

tasolla äärimmäisen universaaliksi tuotettu kansalaisuus osoittautuikin käytännön tasolla hyvin kulttuurisidonnaiseksi. Ranskalaista republikanistista kansalaisuutta hahmotellessani mieltäni vaivasivatkin kysymyksen siitä, kuinka on mahdollista, että kansalaisuus on lähtökohtaisesti avoin ja kosmopoliittinen, mutta ei siedä erilaisuutta; sokea etnisyyksille, muttei voi elää monikulttuurisessa yhteiskunnassa?

Kulttuurineutraaliuden teeman pohdinnan pohjaksi on kenties hyödyllistä palauttaa mieliin kolmannessa luvussani esittelemä jo Rousseauin pohtima kysymys republikanismin ja yhtenäisen kulttuurin välisestä suhteesta. Rousseau uskoi vahvasti, että republikanistisen kansalaisuuden kaltainen poliittinen rakennelma voi olla mahdollista ainoastaan pienessä yhteisössä, jossa oletettavasti täten myös vallitsisi yhtenäinen kulttuuri yhteisön jäsenten kesken. Käytännössä republikanistisen kansalaisuuden kaltaisen yhteisön hyvään tähtäävään yhteiseen päätöksentekoon nojaavan kansalaisuuden katsotaan varsin usein edellyttävän jonkinlaista yhteisymmärrystä yhteisön arvoista ja tavoitteista, jotta yhteinen toiminta ylipäätään olisi mahdollista (ks. esim. Pettit 1997, 152; 242). Republikanistisen kansalaisuuden ja ranskalaisen universalismin välinen linkki on siten jo lähtökohtaisesti ongelmallinen. Ensimmäisen aineistoni vaatimus assimilaatiosta ja yhteisen kulttuurin omaksumisesta tuntuu ainoastaan vahvistavan Rousseauin epäilyä siitä, kuinka republikanistinen kansalaisuus tai kansalaisuus toimijuutena edellyttää yhteistä kulttuuria toimijoiden välillä. Ranskan kontekstissa tämä synnyttää erittäin merkittävän kysymyksen siitä ovatko republikanismi ja monikulttuurisuus väistämättä yhteen sovittamattomia ideoita. Edellyttääkö kansalaisuuden rakentuminen yhteiskunnallisen osallistumisen ja yhteisen päätöksenteon varaan sitä, että yhteisö jossa tuo julkinen pohdinta tapahtuu, on arvoiltaan ja kulttuurisilta toimintatavoiltaan yhtenäinen? Aineistosta kumpuava erilaisuuksien pelko tuntuisi puhuvan juuri tällaisen ajattelutavan puolesta, samoin kuin komission kiistaton lähtökohta siitä, että yhteiset ”universaalit” arvot ovat välttämättömiä ”poliittisen kansalaisuuden” rakentumiselle. Myöhemmin havaitsin, että tämä sama erityisyyksien pelko määrittää kansalaisuuden määritelmää edelleen 2000-luvulla. Tämä republikanismin ja kulttuurien välinen vuoropuhelu onkin johtopäätösteni kannalta yksi työni tärkeimmistä teemoista.

Komissio määritteli ”republikanistisen kansalaisuuden” poliittiseksi kansalaisuudeksi, jolla ei ole millään tasolla sidoksia kulttuurillisiin erityisyyksiin. Kansalaisuus tuotettiin julkisen tilan toimijuudeksi, jolla ei ollut mitään tekemistä yksityisen tilan kulttuurillisten identiteettien kanssa. Kulttuuriset erityisyydet saavat esiintyä yhteiskunnassa vain yksityiselä-

män alueella, ja kansalaisten julkinen tila muodostuu kulttuureilta ja kaikenlaiselta erityisyydeltä vapaaksi toiminnan paikaksi. Tämä ”perinteisen ranskalaiseksi” nimetty kansalaisuuden määrittelytapa näkyy edelleen esimerkiksi kaikkien julkisten laitosten *laïcité*-periaatteessa. Julkisen tilan ja yhteiskunnallisen elämän ajatellaan olevan kansalaisten toiminta-alue, jossa he ihannetilanteessa hylkäävät kaikenlaiset erityispyrkimyksensä, ja toimivat kansalaisen roolissa ainoastaan yhteisen edun hyväksi. Toisaalta lähes kaikki aineistoissani kansalaisuutta määrittelemään pyrkivät äänet ovat kuitenkin yhtä mieltä siitä, että tuon julkisen tilan ja yhteisen toiminnan olemassaolo on mahdotonta ilman tiettyjä yhteisiä arvoja ja toimintatapoja. Tässä mielessä komission määrittelemä kansalaisuus näyttäisi törmäävän jo lähtökohdiltaan poliittisen kansalaisuuden ja monikulttuurisuuden väliseen juopaan. Komissio kuitenkin väisti tämän uhkaavan kansalaisuuden kansallistumisen äärimmäisen mielenkiintoisella, ja toisaalta ranskalaisessa puhunnassa niin kovin tyyppillisellä tavalla.

Yhteiset arvot, joihin julkisessa tilassa toimittaessa sitouduttiin, määriteltiin komission keskusteluissa universaaleiksi ja siitä syystä vapaaksi kansallisista ja kulttuurillisista liitoksista. Ranskalaisuus ei ollut kansallisuutta, sillä se määriteltiin universaaliudeksi. Tämä erityisyyden puhunta, jota esimerkiksi kappaleessa 6.2 hiukan avasin, on hyvin tyyppistä retoriikkaa Ranskan kontekstissa. Komission puolustukseksi onkin todettava, ettei se suinkaan ollut ensimmäinen, joka nimeää ranskalaiseen kansalliseen kulttuurin liittyviä arvoja universaaleiksi, eikä sen voida tulkita tehneen niin ainoana tarkoituksenaan liittää kansalaisuuteen uusia, hyvinkin kansallisia piirteitä. Kansallisten arvojen käsittäminen universaaleiksi on Ranskassa pikemminkin hyvin tavanomainen yhteiskunnallinen diskurssi, joka on jopa niin voimallinen, että ihmiset aidosti uskovat Ranskan olevan arvoineen esimerkki muulle maailmalle. Usko Ranskan erityisasemaan muiden kansojen keskuudessa on niin vahva, että ranskalaisten arvojen nimeäminen universaaleiksi on sekä äärimmäisen helppoa, että vaikuttavaa. Tämä selittää myös sen, miksi komission valinta liittää kansalaisuus tuohon universaalien arvojen puhuntaan toimi niin tehokkaana vastaiskuna äärioikeiston retoriikalle.

Ongelmalliseksi tämä komission ranskalaisten arvojen universaaliuden retoriikka muodostuu vasta yhdistyneenä väitteeseen, jossa kansalaisuuden perusta esitetään kulttuurineutraalina paikkana, joka perustuu ainoastaan republikanismin ja universalismin ideaaleille. Kansalaisuus esitetään tällöin hyvin avoimelta vaikuttavana rakennelmana, jonka argumentoi-

daan perustuvan yhteisön yhteisinä periaatteina toimiviin yleismaailmallisiin arvoihin, vaikka käytännössä nuo republikaanistiselle kansalaisuudelle välttämättömät yhteiset lähtökohdat ilmentävät hyvin vahvasti Ranskan kansallisen kulttuurin piirteitä. Voitaisiinkin jopa pohtia, oliko Ranskan universalistiseksi väitetty kansalaisuus 1980-luvun murroksessa lopulta yhtä nationalistinen kuin avoimesti kansalaisuuden ja kansallisuuden yhteyden myöntämät rakennelmat. Muista kansallisvaltioista poiketen se ainoastaan korosti ”biologisen ykseyden” sijaan kansallista kulttuuriaan kansalaisuuden perustana.

Erityisyyden puhunnan ja kansallista painottavan retoriikan suhde on yhtä lailla hyvin mielenkiintoinen. Vaikka Ranskan erityisyyttä tuotetaan vahvalla universalismin puhunnalla ja vetoamalla esimerkiksi toisen analyysini vasemmiston retoriikan tavoin yleisinhimillisyyteen, on kyse kuitenkin aina jossain määrin juuri ranskalaisen erityisyyden tuottamisesta. Ranskalaisuutta rakennetaan hyvin voimakkaasti juuri erityisyyden myytin varaan, jolloin kaikki argumentit Ranskasta ihmisyyden kehtona ja ihmisoikeuksien isänmaana tuottavat ennen muuta ranskalaisuutta identiteettinä ja kulttuurina. Onkin äärimmäisen kiehtovaa, kuinka universaaliuden retoriikka on voitu valjastaa palvelemaan tietyn kansallisen kulttuurin ja identiteetin tuottamista ja uusintamista ilman, että se näyttäytyy lähtökohtaisesti ongelmallisena. Nimeämällä omat kansalliset arvonsa yleismaailmallisiksi on Ranskan kansalaisuudesta mahdollista tuottaa näennäisen yleismaailmallinen rooli samalla kun erityisyyden retoriikka samanaikaisesti tuottaa ranskalaisuutta identiteettinä.

Kulttuurineutraalista tilasta puhuttaessa on toki syytä myös pohtia, kuinka realistinen kulttuureista vapaan julkisen tilan tapainen hahmotelma todellisuudessa on. Esimerkiksi Pettit (1997) toteaa hyvin selvästi, että neutraali poliittinen ideaali saattaa olla todellisuudessa mahdoton toteuttaa. Hänen mukaansa voi hyvinkin olla mahdollista, että neutraaleilta ja universalistisilta vaikuttavat ihanteet täytyy lopulta aina liittää kulttuurisidonnaisiin arvoihin. (Pettit 1997, 97.) Esimerkiksi demokratian ja ihmisoikeuksien kaltaisen ”universaalit” arvot saattavat näyttäytyä yleismaailmallisina länsimaisessa kontekstissa, mutta kuten kuka tahansa ranskalainen välittömästi ylpeänä huomauttaa, ovat esimerkiksi ihmisoikeudet alun alkaen ranskalaista perua ja siten ranskalaisiin kulttuuriin arvoihin sidottuja. Tässäkin mielessä esimerkiksi luvussa 6.2 esittelemäni Michel Winockin ajatus ”republikaanistisesta nationalismista” on mahdollista nähdä jopa avointa nationalismia uhkaavampana ajatuskulkuna. Mikäli julkisen tilan sidosta kulttuuriin arvoihin ei tiedosteta tai ainakaan julkituoda, muodostuu ”universaalien” arvojen takana vaikuttavista kulttuurisista arvoista käy-

tännössä hyvin sitovia ja vaativia, mutta samalla tavoittamattomissa ja keskustelun ulottumattomissa olevia ehtoja.

Mikäli julkinen tila nimetään kulttuurineutraaliksi ja arvot universaaleiksi, on niiden kyseenalaistaminen äärimmäisen vaikeaa. Tällöin julkista tilaa määrittävän kulttuurin arvojen keskustelu muiden kulttuurien kanssa käy mahdottomaksi ja näyttäytyy helposti jopa vaarallisena, kuten aineiston äänien partikularismin pelko osoittaa. Koska julkinen tila tuotetaan neutraaliksi ja universaaliksi, näyttäytyvät kaikenlaiset tuon julkisen tilan arvoja tai toimintatapoja kyseenalaistavat toimijat uhkana tilan universaaleille ja siksi kiistämättömille arvoille. Mikäli julkisen tilan sen sijaan todettaisiin avoimesti pohjautuvan kansallisen kulttuurin arvoille, kävisi keskustelu vaihtoehtoisten kulttuurien sekä niiden arvojen ja toimintatapojen kanssa mahdolliseksi. Niin kauan kun ranskalainen nimetään universaaliksi, täytyy maahanmuuttajien kuitenkin ”olla ranskalaisempia kuin ranskalaisten”, kuten ensimmäisen analyysini päätteeksi totesin. Tätä universalisoimisen logiikkaa pohdin vielä myöhemmin tässä kappaleessa.

Komission kansalaisuusmääritelmästä ei siten ennakko-oletusteni vastaisesti muodostunutkaan kuvaa vahvasti republikanistista perinnettä noudattavan kansalaisuuden sisällön muokkauksesta. Käytännössä kansallisiin arvoihin sitoutunut, mutta tehokkaasti universalismin ja republikanismin retoriikka hyödyntävä kansalaisuuden määritelmä piirsi pikemminkin kuvan republikanistisen kansalaisuuden käytöstä hyvin tehokkaana politiikan teon välineestä. Republikanismi on termi, jonka historiallinen painoarvo riitti vaijentamaan hyvinkin vahvan nationalistisen diskurssin. Se on kuitenkin ihanteellinen poliittisen toiminnan väline myös toisesta syystä. Muiden yhteiskunnallisten käsitteiden tapaan se on termi, joka voi pitää sisällään mitä tahansa ominaisuuksia, joita sen määrittelijä käsitteeseen haluaa liittää. Ei siis kenties olekaan syytä kysyä tutkimuskysymykseni tapaan, missä määrin 1980-luvulla uudelleenmääritelty kansalaisuus oli republikanistinen. Sen sijaan on mielenkiintoista tarkastella, mitä kaikkea republikanismin nimen alle voidaan sijoittaa ja mitkä tekijät muokkaavat republikanistisen kansalaisuuden liikkuvaa määritelmää tietyssä ajassa.

Kyse onkin lopulta siitä, millainen sisältö republikanistisen kansalaisuuden käsitteelle tuotettiin 1980-luvun keskusteluissa ja minkä vuoksi. Historiallisen voimakäsitteen soveltaminen nykytilanteeseen puoliväkisin kertoo lopulta paljon kontekstistaan, nousevan äärioikeiston uhasta, monikulttuurisuuteen liittyvistä peloista ja huolesta kansallisen yhtenäisyy-

den rapautumisesta. Äärioikeiston kansallisen puhuntaa vastustamaan tarvittiin diskurssi, joka käsittelisi samaa tematiikkaa eri lähtökohdista ja olisi samalla helposti tuotettavissa ”perinteisen ranskalaiseksi” vastaukseksi kansalaisuuskysymyksiin. Republikanismin käsite tarjosi tähän oivan välineen, sillä vetoamalla vallankumouksen arvoihin ja republikanismin perinteisyyteen Ranskan kansalaisuuden mallina saatiin äärioikeiston kansallisen kansalaisuuden puhunta vaikuttamaan paitsi uhkaavalta, myös ranskalaiselle perinteelle vieraalta.

Samalla universalismin retoriikka vaiensi tehokkaasti maahanmuuttajien nousevat vaatimukset päästä osallistumaan kansalaisuuden määrittelyyn ja sen pohjana oleviin arvoihin. Nimeämällä ranskalaiset arvot universaaleiksi asetettiin ne kaiken keskustelun ulottumattomiin, jolloin varmistettiin kansalaisuuden sitoutuminen kansallisiin arvoihin ilman, että kansalaisuusrakennelma näyttäytyisi nationalistisena. Näin republikanismi toimi keinona, jolla tukahdutettiin sekä ”ranskalaiselle perinteelle vieras” kansallisen puhunta, että ”universaaleja arvoja” kyseenalaistavat kulttuuriset erityisyydet. Maassa, jonka kansallista yhtenäisyyttä tuotetaan jatkuvasti erityisyyden puhunnan kautta, ovat juuri perinteisen ranskalaisilta vaikuttavat ratkaisut ja määritelmät erityisen tehokkaita. Ne vetoavat pitkäaikaiseen uskoon Ranskan erityislaatuudesta roolista muiden kansojen keskuudessa ja vakuuttavat siksi kuulijansa äärimmäisen hyvin. Samalla ranskalaiseen perinteeseen ja sen universalismiin vetoaminen uudentaa erityisyyden puhuntaa ja tekee siitä osan myös nykypäivän poliittista retoriikkaa. Julkisen tilan neutraalius vaiensi puolestaan tehokkaasti vähemmistöjen erityisyyden puhunnan ja varmisti ranskalaisen kulttuurin koskemattomuuden kansalaisuuden pohjana olevien yhteisten arvojen perustana.

Republikanistisen kansalaisuuden käsitteen uusiokäyttöä voidaan tarkastella myös sitä kautta, kuinka käsitteen käyttäminen edellä mainittuun tapaan tuottaa uudelleen itse käsitettä. Republikanismin valjastaminen kulttuurineutraaliuden synonyymiksi ja yhteisten arvojen kansallisuuden naamioijaksi nostaa esiin niitä samoja ongelmakohtia, joita käsitteen määrittelyssä on jo yli 200 vuotta pyritty ylittämään. Uudessa synteessissään republikanistinen kansalaisuus sisältää edelleen vaatimuksen kansalaisten osallistumisesta ja yhteisestä päätöksenteosta, ja kamppailee kohdatessaan tilanteen, jossa yhteisön jäsenet tuovatkin julkisessa tilassa esiin erilaisuuttaan. Koska republikanistista kansalaisuutta tuotetaan neutraalissa julkisessa tilassa esiintyvänä toimijuutena, on käsite väistämättä hankaluuksissa kohdatessaan tilanteita, joissa kulttuurillisia erityisyyksiä haluttaisiin tuoda osak-

si tuota julkista tilaa. Ranskalaisessa sovelluksessa tuo monikulttuurisuuden ja yhtenäisen arvopohjan yhteensovittamattomuus pyrittiin ratkaisemaan valitsemalla yhteiseksi lähtökohdaksi arvomaailma, joka nimettiin universaaliksi. Se, että tuo universaali arvomaailma lopulta osoittautuikin ranskalaiseksi, ei lopulta kenties olekaan kovin yllättävää. Päinvastoin se näyttäisi ainoastaan vahvistavan käsitystä siitä republikanismin ja yhtenäiskulttuurin suhteesta, joka oli syynä yhtä lailla Rousseau'n pohdintoihin kuin nyky-Ranskan monikulttuurisuuden pelkoonkin. Mikäli edes Ranskan universaaliksi luulemani republikanistinen kansalaisuus ei pysty ylittämään ”poliittisen kansalaisuuden” ja monikulttuurisuuden yhteensovittamattomuuden ongelmaa, onko kansalaisuus toimijuutena peruuttamattomasti sidoksissa kansallisiin arvoihin? Yllättäen uudenlaisen vastauksen republikanistisen kansalaisuuden ja monikulttuurisuuden suhteeseen tarjoavat 2000-luvun kamppailevat kansalaisuusdiskurssit.

8.2 Kansallistuva 2000-luku?

Sisällytin 2000-luvun kansalaisuuskeskustelun työhöni yhtäältä tuodakseni tutkimukseni tähän päivään ja toisaalta osoittaakseni sitä siirtymää, jonka oletin republikanistisen kansalaisuuden määritelmässä tapahtuneen. Luvussa 6.2 esittelemääni Michel Winockia mukailen oletin 1980-luvun universalismiretoriikan edustavan ”vanhaa” tai ”republikanistista nationalismia”, joka korostaa kyllä ranskalaista erityisyyttä, mutta tuottaa esimerkiksi kansalaisuudesta kuitenkin avoimen rakennelman. Sen sijaan 2000-luvun kansalaisuusrakennelman odotin edustavan Winockin ”uutta nationalismia”; suljettua, kansallisiin määreisiin perustuvaa ajattelutapaa, joka tuottaa kansalaisuudesta periytyvän ja avoimesti kansalliseen sidotun ominaisuuden. Osittain oletukseni pitivät paikkaansa. 2000-luvun Ranskassa kansalaisuuden määritelmästä kamppailevat kaksi kilpailevaa diskurssia, joista kansallisempi ja avoimesti ranskalaisuuteen sitoutunut puhunta on se, joka kansalaisuuden olemuksen pääsee määrittämään. Sitä haastaa diskurssi, joka pyrkii irrottamaan kansalaisuuden sen kansallisista sidoksista. Se kuvailee kansalaisuutta universaaliksi asemaksi, jonka ei tulisi olla sidoksissa kansallisuuksiin, vaan yhteisiin, universaaleihin arvoihin ja ihmisyyteen. Tämä ”kosmopoliittinen kansalaisuus” nimeää itsensä yhtä aikaa sekä ”perinteisen ranskalaiseksi” että täysin uudenlaiseksi kansalaisuuden rakennelmaksi. Huolimatta ilmeisen näkyvistä liitoksistaan 1980-luvun kansalaisuuden universalismin ja republikanismin reto-

riikkaan, se ei kuitenkaan nimeä itseään republikanistiseksi. Päinvastoin juuri kansallinen kansalaisuusdiskurssi omaksuu nyt republikanistisen kansalaisuuden käsitteen.

2000-luvun keskustelua käydään merkittävästi erilaisessa tilanteessa verrattuna 1980-luvun kansalaisuuden määrittelyyn. Siinä missä 1980-luvun kansalaisuussynteesi pyrki ensisijaisesti rakentamaan kansalaisuuden määritelmänsä nousevan äärioikeiston uhkaa vastaan, ei tuota uhkaa enää 2000-luvulla koettu niin merkittävänä. Jopa hiukan yllättäen toisen aineistoni puhujat toteavat äärioikeiston heikentyneen, jolloin tilaa avautui aiempaa avoimemmalle kamppailulle kansalaisuuden määritelmästä ja etenkin sen suhteesta kansalliseen. Kun äärioikeistoa ei enää ole tarpeen yhteistuumiin vastustaa, alkavat erot kansalaisuuskäsityksissä käydä yhä selvemmiä. Toinen 2000-luvun keskustelua merkittävästi muokannut kehityskulku on Euroopan yhdentymisen ja kansalaisuuden määritelmän kanalta etenkin EU-kansalaisuuden ja kunnallisvaalien äänioikeuden kysymykset. Siinä missä vasemmiston diskurssi ajattelee kansalaisuuden ja kansallisuuden välisen yhteyden nyt katkenneen, korostaa oikeiston diskurssi päinvastoin koko Euroopan laajuista kulttuurista yhtenäisyyttä ja siten kansalaisuuden entistä tiukempaa liitosta kansalliseen. Lähtöasetelmat ovat siis selvät: Nyt kamppaillaan siitä, tuleeko kansalaisuuden linkittyä kansalliseen kulttuuriin.

Vasemmiston diskurssin voidaan nähdä paitsi retoriikkansa tasolla, myös käytännön ehdotustensa pohjalta sitoutuvan ajatukseen, jossa kansalaisuus irrottautuu kansallisista kulttuurisista arvoista. Vaikka vasemmiston puhunutta määrittävä universalismin retoriikka on jo äärimmäisen tuttua ensimmäisestä analyysistäni, erottaa heidän kansalaisuuskäsitystään vanhasta republikanismin universalismista ne käytännön ehdotukset, joilla kansalaisuutta konkreettisesti irrotetaan kansallisista sidoksistaan. Äänioikeuden antaminen maahanmuuttajille merkitsisi julkisen tilan avaamista uusille kulttuureille, jolloin universaalius ei jäisi enää ainoastaan retoriseksi keinoksi vaientaa kilpailevat diskurssit. Hyvin selvästi esiin tuotu ero vasemmiston ja oikeiston kansalaisuuskäsitysten välillä onkin kansalaisuuden liittyminen kansallisuuteen. Vasemmisto argumentoi ajattelevansa, kuinka kansalaisuus on kansallisuuteen nähden ensisijainen ja kuinka kansallinen yhteisö täten muodostuu ensisijaisesti kansalaisten yhteisöksi. Julkinen tila on heidän retoriikassaan avattu kilpaileville arvoille ja kulttuureille, ja tuon yhteisen tilan sekä sen perustavien arvojen ajatellaan muokkautuvan kansalaisten keskinäisessä vuorovaikutuksessa. Kulttuurineutraaliuden ajatellaan syntyvän eri kulttuurien vuoropuhelun seurauksena pikemminkin kuin lähtökohtai-

sesti universaaleihin arvoihin sitoutumalla. Vasemmiston diskurssi hylkää näin republikanistisen kansalaisuuden ja monikulttuurisuuden ongelman toivottamalla kilpailevat kulttuurit ainakin tietyssä määrin tervetulleiksi julkista tilaa määrittämään. Tämä oikeiston vahvasanaisesti tyrmäämä kansalaisuuden rakennelma jää kuitenkin kovin teoreettiselle tasolle ja kohtaa lukuisia rajoitteita myös vasemmiston omassa puhunnassa.

Merkittävin tätä avointa julkista tilaa rajoittavista tekijöistä on maahanmuuttajille avoimen julkisen tilan laajuus. Maahanmuuttajien äänioikeuden ei missään nimessä ajatella ulottuvan kansallisiin vaaleihin, vaan sitä ehdotetaankin sovellettavaksi ainoastaan kunnallisvaaleissa. Kansallisella tasolla kansalaisuuden ja kansallisuuden välinen linkki nähdään niin vahvana, ettei vasemmisto rohkene sitä kyseenalaistaa. Tuo linkki luo puolestaan pohjan oikeiston käsitykselle kansalaisuudesta. Vasemmiston retoriikalle päinvastaisesti kansalaisuus rakentuu oikeiston puhunnassa kansallisuuden pohjalta, jolloin kansalaisuuden saaminen ennen kansallisuutta on täysin käsittämätön ajatus. Tämän vuoksi oikeisto nimeää uhkiksi kaikki ne tilanteet, joissa julkiseen tilaan ja kansalaisen asemaan olisi mahdollista päästä sitoutumatta ensin ranskalaisen kulttuurin arvoihin ja toimintamalleihin. Vastaavanlainen logiikka kansallisuuden ja kansalaisuuden suhteesta esiintyi ensimmäisen aineistoni keskustelussa kansalaisuuden ja integraation välisestä logiikasta. Kansallisen yhteisön muokkautuminen kansalaisten vuorovaikutuksen perusteella on pöyristyttävä ehdotus, koska julkisen tilan tulee perustua nimenomaisesti ranskalaisen kulttuurin arvoihin. Tämä puolestaan on molempien kansalaisuutta määrittämään pyrkivien diskurssien mukaan republikanistinen käsitys kansalaisuudesta.

Kansalliseen pohjautuvan kansalaisuuden nimeäminen republikanistiseksi yllätti minua aluksi suuresti. Universaaliuteen ja vahvaan kansalaisuuteen sitoutunut vasemmiston kansalaisuusdiskurssi olisi mielestäni solahtanut äärimmäisen sujuvasti osaksi republikanistisen kansalaisuuden perinnettä ollessaan kansalaisuuden ja kansallisuuden suhdetta määrittellessään huomattavasti 1980-luvun kansalaisuutta radikaalimpi. Kun pohditaan kansalaisuusdiskurssien suhdetta kansalliseen kulttuuriin ja monikulttuurisuuteen, on yhteys kuitenkin paljon helpompaa vetää 1980-luvun kansalaisuuden ja 2000-luvun oikeiston kansalaisuusdiskurssin välille.

1980-luvulla republikanismia käytettiin torppaamaan ensisijaisesti äärioikeiston puhunnan eteneminen ja toisaalta maahanmuuttajien kulttuuristen erityisyyksien laajeneminen. 2000-

luvulla samaa iskusanaa käytettiin ensisijaisesti rajoittamaan maahanmuuttajavähemmistöjen mahdollisuuksia päästä osaksi julkista tilaa. Samoin kuin 1980-luvulla, republikanismin retoriikka muodosti välittömästi linkin ”ikiaikaiseen ranskalaiseen perinteeseen”, jolloin juuri republikanistinen kansalaisuuden malli oli lähtökohtaisesti hyväksyttävä. Merkittävin ero 2000-luvun ja 1980-luvun kansalaisuuspuhunnan välillä onkin universalismin retoriikan siirtymä osaksi sen diskurssin puhuntaa, joka mieltää itsensä republikanistisen kansalaisuuskäsityksen vastustajaksi. 2000-luvun republikanistinen kansalaisuus ei enää ollutkaan universalistinen, vaan avoimesti ranskalaiseen kulttuuriin sidottu rakennelma.

Kappaleessa kuusi hahmottelemani mukaisesti oikeiston ja vasemmiston diskurssien eriävät käsitykset kansalaisuudesta nojautuvat pohjimmiltaan erilaisiin näkemyksiin kansalaisuuden ja kansallisuuden suhteesta. Siinä missä vasemmiston universaali ja siten avointa kansalaisuutta tuottamaan pyrkivä diskurssi näkee kansan kansalaisten yhteisönä ja siksi myös mahdollisesti monikulttuurisena, käsittää oikeisto kansalaisuuden syntyvän kansallisuuden pohjalta. Tällöin sitoutuminen kansan kulttuuriin arvoihin näyttäytyy itsestään selvänä ehtona kansalaisuudelle. Eräällä tapaa käsitykseni kansalaisuuden kansallistumisesta 2000-luvulla näyttäytyykin kovin erilaisena suhteessaan kulttuurineutraaliuteen ja republikanismiin. Vaikka 1980-luvun republikanistinen kansalaisuus pyrki tuottamaan ”universaaleihin” arvoihin sitoutunutta kansalaista, noudatti kansalaisuuden ja kansallisuuden logiikka kuitenkin käytännössä 2000-luvulla eksplisiittisemmin ilmaistua kansallisuuteen pohjaavaa linjaa. Kansalaisuuden nähtiin rakentuvan tietyn arvoyhteisön pohjalle, eikä tuon arvoyhteisön nimeäminen universaaliksi muuta kansalaisuuden rakentumisen taustalla vaikuttavaa logiikkaa. Se, että tuo arvoyhteisö käytännön tasolla oli lisäksi sitoutunut kansallisiin arvoihin vain vahvistaa osaltaan kansalaisuuden rakentumista kulttuuriyhteisön jäsenyyden kautta.

2000-luvun republikanistisen kansalaisuuden tuottaminen sidottiin sen sijaan eksplisiittisemmin kansallisuuden käsitteeseen. Tämä yhtenäiskulttuuriin sitoutuminen on sinällään jopa tyypillistä republikanistisille kansalaisuusrakennelmille, sillä parempaakaan vastausta kansalaisten toiminnan pohjana olevalle julkiselle tilalle ei ole ollut tarjolla. Siirtymä republikanististen kansalaisuusdiskurssien välillä ei siten ole lainkaan suuri kuin ensisilmäyksellä vaikuttaa. Vaikka retorisella tasolla kulttuurineutraalin julkisen tilan vaatimus onkin vaihtunut avoimesti ranskalaisella kulttuurilla kyllästettyyn julkiseen tilaan, voidaan siirtymää eräällä tapaa pitää vain julkisen tilan perusteiden eksplisiittisempänä esiin tuomi-

senä. Siinä missä 1980-luvun kansalaisuuden kansalliset yhteydet hukutettiin kansallisen erityisyyden puhuntaan ja universaaliuden retoriikkaan, myönnetään kansalaisuuden pohjana olevien yhteisten arvojen nyt avoimesti olevan ranskalaisia. Edellä hahmottelemani ajatus arvojen siirtämisestä universalismin retoriikalla keskustelun ulottumattomiin saattaisikin 2000-luvun keskustelua tulkitessa pitää paikkansa, sillä tuomalla julki arvojen linkin kansallisuuteen tuli myös niiden arvojen kyseenalaistaminen kansalaisuuden perustana mahdolliseksi. Tähän tilaisuuteen tarttui vasemmiston kansalaisuusdiskurssi, joka omaksui universalismin retoriikan puolustamaan omaa käsitystään kansalaisuudesta.

Eräällä tapaa ennakko-oletusteni mukainen käsitys 2000-luvun suljetummasta kansalaisuus käsityksestä saattaa jopa olla todellisuudessa juuri päin vastainen. 1980-luvun republikanismin liittyminen universaaliuteen sijoitti kansalaisuuden perustan kaiken keskustelun ja kyseenalaistamisen ulkopuolelle, jolloin kansalaisuuden sidos yhtenäiskulttuuriin häivyttiin näkyvistä ja tuotettiin lähtökohtaisesti arvokkaaksi ja siten kyseenalaistamattomaksi. Sen sijaan 2000-luvun avoimesti kansalliseen sitoutunut kansalaisuus tuo ikään kuin avoimemmin julki kansalaisuuden todellisen perustan. Samalla riisuunnuttuaan universaaliuden illuusiosta se asettuu osaksi normaalia poliittista keskustelua, jossa myös kansalaisuuden pohjaksi nimetty yhtenäiskulttuuri ja sen arvot on mahdollista kyseenalaistaa. Näin tulee mahdolliseksi kyseenalaistaa sekä ne kulttuurilliset arvot, joiden muodostamaan arvoyhteisöön kansalaisuuden ajatellaan nojaavan, että itse kansalaisuuden ja kansallisuuden välinen logiikka.

Pätevä yhtenäiskulttuurin ja kansalaisuuden välisen sidoksen kyseenalaistus tarjoaisi ilmi selvästi monikulttuurisuutta kansalaisuuden pohjaksi. Mikäli kansalaisuuden on pohjauttava tiettyyn arvoyhteisöön, saattaisi tuo yhteisö hyvinkin muodostua myös monikulttuuriseksi. Tätä yksikään aineistoni puhuja ei kuitenkaan ehdota. Monikulttuurisuuden esiintyminen kansalaisuuden pohjana olevassa julkisessa tilassa ei sovi myöskään republikanismin logiikkaan, joka pohjautuu ”kulttuurineutraaliin” julkiseen tilaan. Tästä syystä republikanismi soveltuikin äärimmäisen hyvin aineistoni keskustelijoiden tarpeisiin vaientaa kaikenlaiset kulttuuriset erityisyydet ja estää niiden pääsy osaksi kansalaisuutta. Toisaalta se, että kansalaisuuden tuottamisen eräs tärkeimpiä tavoitteita on yhtenäiskulttuurin säilyttäminen, kertoo myös keskustelijoiden sitoutumisesta republikanistisen kansalaisuuden logiikkaan, jossa julkisessa tilassa esiintyvät erityisyydet mielletään ainoastaan uhkana neutraalille kansalaistoimijuudelle.

Monikulttuurisuuden vaihtoehdon tuo kansalaisuuden pohjaksi se diskurssi, joka nimeää itsensä republikanistisen kansalaisuuskäsityksen vastustajaksi. 2000-luvun vasemmiston kansalaisuuskäsitys pohjaa molemmista republikanistisiksi nimetyistä kansalaisuuskäsityksistä poiketen päinvastaiseen logiikkaan kansalaisuuden ja kansan suhteesta. Sen sijaan että kansalaisuus nähtäisiin yhtenäiskulttuuriin sitoutumisen ja assimiloitumisen lopullisena päämääränä ja tuloksena, tässä diskurssissa kansasta tuotetaankin kansalaisten yhteisö, joka ei sitoudu yksittäisiin kulttuurisiin arvoihin. Kansalaisuudesta muodostuu täten tapa osallistua yhteiskuntaan ja muokata julkista tilaa yhteiseksi erilaisista lähtökohdista käsin. Näin kansalaisten yhteisön olisi mahdollista muokkautua kansalaisten toiminnan ja vuorovaikutuksen kautta ilmentämään kansalaisten monimuotoisuutta ja siten käsittääkseen olla monikulttuurinen. 2000-luvun vasemmiston kansalaisuusdiskurssissa hahmottuukin ajatus avoimesta ja ”kansattomasta” kansalaisuudesta, jossa kansa merkitsisi biologisten ja historiallisten yhteneväisyyksien sijaan kansalaisten toiminnassa muokkautunutta ja alati muuttuvaa kulttuurillista yhteisöä. Tällä tavoin saattaisi olla mahdollista vastata myös Rousseauin huoleen yhtenäiskulttuurin välttämättömyydestä aktiivisen kansalaisuuden pohjana. Mikäli tuo yhtenäiskulttuuri rakentuisi kansalaisten toiminnassa ja uudistuisi jatkuvasti, ei kansalaisuuden ajateltaisikaan pohjautuvan tuohon yhtenäiskulttuuriin, vaan päinvastoin kansalaisten toiminnasta syntyvän yhteisen julkisen tilan nähtäisiin olevan kansalaisuuden tulos tai seuraus.

Republikanistisen kansalaisuuden käsite sitoutuu kuitenkin ranskalaisessa kontekstissa tiiviisti yhtenäiskulttuurin perustaan. Kuten olen jo edellä todennut, tuotettiin tuo liitos lähinnä vaientamaan kunakin aikana valtakulttuurin konsensusta uhkaavien erityisyyksien puhunnaa, eikä kenties siksi ole viisasta ajatella, että republikanistinen kansalaisuus itsessään väistämättä vaatisi pohjaksi yhtenäisen kulttuurillisen arvopohjan. Tämän tutkimuksen tuloksena voidaan kuitenkin pitää sitä, että ranskalaisessa kontekstissa republikanistinen kansalaisuus määrittyy juuri kansalliseen yhtenäiskulttuuriin sitoutuneena käsitteenä. Tätä tulosta vahvistaa edelleen huomio siitä, että ainoa monikulttuurisuutta tarjoava kansalaisuusdiskurssi pyrki tietoisesti erottautumaan republikanistisen kansalaisuuden käsitteestä. Olen pyrkinyt osoittamaan, kuinka republikanistisesta kansalaisuudesta tuotettiin niin komission kuin parlamentin oikeiston puhunnassa lähinnä retorinen figuuri, joka määriteltiin edustamaan ”ranskalaista käsitystä” kansalaisuudesta ja siten vaientamaan kilpailevat kansalaisuusdiskurssit sekä erityisyyden uhat. Republikanismin liitoksen universa-

lismiin tulkitsin yhtä lailla retorisena keinona, jolla yhtäältä tuotettiin ranskalaista erityisyyttä ja identiteettiä ja toisaalta sijoitettiin kansalaisuuden pohjana olevat arvot yleisen keskustelun ulottumattomiin. 2000-luvun avoin liitos republikanistisen kansalaisuuden ja kansallisuuden välillä toi nuo arvot avoimen keskustelun ja kyseenalaistamisen piiriin, mutta satoi kansalaisuuden samalla ennennäkemättömän eksplisiittisesti kansalliseen kulttuuriin. Kuten aiemminkin, siirto tehtiin ennen muuta kasvavan ”monikulttuurisuuden uhan” paineessa, jolloin republikanismin iskusana muodostui jälleen tehokkaaksi keinoksi erityisyyksien vaientamiselle.

Vaikka republikanistinen kansalaisuus ranskalaisessa kontekstissa siten sidotaankin hyvin vahvasti yhtenäiskulttuuriin ja republikanismin diskurssia käytetään keinona erityisyyksien puhunnan vaientamisessa, en kuitenkaan näe varsinaista yhteyttä, miksi aktiivinen kansalaisuus ei voisi rakentua myös monikulttuuriselle pohjalle. Tätä teemaa haluan vielä työni loppuksi pohtia, sillä se linkittyy erittäin läheisesti republikanistisen kansalaisuuden toisen keskeisen ominaisuuden, toimijuuden kanssa.

8.3 Toimijuus ja monikulttuurisuus

Kansalaisuuden mieltäminen ensisijaisesti yhteiskunnallisen toimijan roolina on se piirre, jonka yleisesti ajatellaan määrittävän republikanistista kansalaisuutta ja erottavan sen muista kansalaisuusrakennelmista. Etenkin ensimmäisen aineistoni puhunnassa tämä toimijuuden asema kävi hyvin selvästi ilmi, kun komissio määritteli kansalaisuutta yhteiskunnallisen osallistumisen ja velvollisuuksien kautta. Kansalaisuus toimijuutena, tai ”poliittinen kansalaisuus” olisikin mahdollista nähdä myös verrattain ongelmattomana rakennelmana, mikäli republikanistisen kansalaisuuden käsitteen ajatellaan tiivistyvän ainoastaan siihen. Mikäli republikanismin teorian ajatellaan määrittävän kansalaisuuden ainoastaan toimijuutena, voidaan ajatella, ettei republikanismi ideologiana ota lainkaan kantaa kansalaisuuden laajuuteen, myöntämisehtoihin tai rakentumisperusteisiin. Se määrittelee ainoastaan toivottavan sisällön kansalaisuudelle ja kuvaa sen poliittisen tilan toimijuudeksi, mutta kansalaisuuden rajoihin tai rakentumisen logiikkaan ja suhteeseen kansalliseen sillä ei ole mitään sanottavaa. Näin ajatellen erityyppiset sidokset kulttuuriin ja kansalliseen olisivatkin kunkin kansalaisuusrakennelman spesifejä ongelmia, eivätkä liittyisi sinällään millään tavoin juuri republikanistiseen kansalaisuuteen. Ranskan kontekstissa voitaisiin esimerkik-

si ajatella, kuinka ainoastaan republikanismin liitos universalismiin olisi tehnyt ranskalaisesta kansalaisuudesta näennäisesti avoimemman kuin avoimen etnisistä kansalaisuuksista.

Republikanistisen kansalaisuuden pohtiminen hiukan pidemmälle paljastaa kuitenkin, minkä vuoksi kansalaisuus toimijuutena on tiiviisti sidoksissa edellä pohdiskelamaani monikulttuurisuuden ongelmaan. Jotta kansalaisuus olisi mahdollista hahmottaa ainoastaan toimijuutena, täytyy sen republikanismin ihanteiden mukaisesti muodostua irrallaan esimerkiksi kulttuurisista identiteeteistä. Mikäli kansalainen on ainoastaan yhteisten etujen puolesta toimiva toimija, ei hän voi kansalaisena toimiessaan ilmentää minkäänlaisia yksityisiä haluja tai pyrkimyksiä, vaan hänen on toimittava ainoastaan yleistahdon ja yhteisön edun mukaisesti. Tätä vaatimusta republikanismi nimittää neutraaliksi julkiseksi tilaksi, jossa kansalaisuus toimijuutena voi ilmetä. Kuten olen edellä osoittanut, johtaa tämä poliittisen toimijuuden ja neutraalin julkisen tilan vaatimus käytännössä tietynlaisen yhtenäiskulttuurin vaatimukseen, sillä nollatilannetta, jossa poliittisen tilan lähtöoletukset ja arvot voitaisiin sopia puhtaasti neuvottelemalla, ei ole olemassa. Juuri tässä tiivistyy republikanismin suurin ongelma monikulttuurisissa yhteiskunnissa. Republikanistinen kansalaisuusjärjestelmä sitoo kansalaisuuden toimijuutena kulttuuriseen tyhjiöön ja edellyttää puhtaasti yhteiseksi hyväksi toimimista vailla yksityisiä intressejä tai erityisyyttä. Koska kulttuurillista tyhjiötä ei reaali maailmassa kuitenkaan voi olla olemassa, täyttyy julkinen tila aina joillakin kulttuurisidonnaisilla arvoilla ja normeilla, kuten analyysini osoittavat. Tärkeä kysymys kuuluukin siten, minkä vuoksi kansalaisen mieltäminen toimijuutena ei voisi perustua myös kunkin kansalaisen omien etujen ajamiseen yhteisessä julkisessa tilassa, josta muodostuisi näin useiden konfliktisten intressien, etujen ja erityisyyksien kohtauspaikka?

Pohdintani lopuksi en voikaan olla soveltamatta toimijuuteen hiukan Hannah Arendtin ajatuksia, jotka tarjoavat vaihtoehtoisen näkökulman toimijuuden ja julkisen tilan suhteesta. Arendtilaisiattain ajateltuna republikanistista kansalaisuutta tai kansalaisuutta toimijuutena voitaisiin näet soveltaa myös monikulttuurisiin yhteiskuntiin; itse asiassa Arendtin käsitys kansalaisuudesta jopa edellyttää sitä. Arendtin (2002) mukaan niin poliittisen elämän kuin ihmisenä olemisenkin ehdoton edellytys on moninaisuuden olemassaolo. Ilman moninaisuutta, eriäviä mielipiteitä ja arvojen konflikteja kaikenlainen politiikka, toiminta ja puhe on tarpeetonta. (Arendt 2002, 15.) Arendtin logiikan mukaisesti kansalaisen toiminnallisuudelle syntyy siten tarve ainoastaan tilanteessa, jossa erityisyydet kohtaavat ja joutuvat keskenään konfliktiin. Tämän tutkimuksen kannalta erityisen mielenkiintoista on,

että Arendtin ajattelutavan mukaisesti tämä moninaisuuden synnyttämä toiminta on puolestaan se, jonka kautta julkinen tila syntyy.

Arendtin ajatukset noudattelevat täysin päinvastaista logiikkaa verrattuna republikanistisen kansalaisuuden käsitykseen toimijuudesta ja julkisesta tilasta. Republikanistisessa kansalaisuusrakennelmassa erityiset identiteetit ja pyrkimykset, toisin sanoen moninaisuus arendtilaisessa mielessä, saavat esiintyä vain yksityisen alueella. Kansalaisuuden ilmentymispaikasta, julkisesta tilasta, tuotetaan kulttuurineutraali, joka kuitenkin sitoutuu käytännössä yhteisiin kulttuurisiin arvoihin, kuten olen edellä osoittanut. Republikanistisen kansalaisuuden ihanneltilanteessa yhteiset arvot luovat siten pohjan julkiselle tilalle, joka mahdollistaa ihmisten toiminnan kansalaisina. Tällöin julkinen tila rakentuu juuri päinvastoin, kuin Arendtin logiikkaa seuraten voisi toimijuuden ja julkisen tilan välisen suhteen ajatella muodostuvan. Siinä missä arendtilaisen ajattelutavan mukaisesti ihmisten moninaisuus tuottaa kansalaisuutta toimijuutena ja tuosta toiminnasta syntyy julkinen tila, ajattelee republikanismi toimijuuden pohjautuvan toimintatilan ykseydestä. Arendtin mukaan toiminnallisuus tuottaa tilan, kun republikanismi taas edellyttää yhtenäisiin arvoihin perustuvaa tilaa, jotta toimintaa voisi esiintyä. Tämän ristiriidan tiivistää loistavasti Pierre Rosanvallon antamassaan haastattelussa kuvatessaan ranskalaisen demokratian toimintaa:

Our history is directed towards a rationalist conception of democracy. In France, democracy is not based upon the confrontation of interests; it is not based upon the negotiation of demands and needs. It wants to establish itself upon an objective image of the general interest. And this general interest is not determined by confrontation; it is understood by reason. (Rosanvallon 1997, Jenningsin 2002, 578 mukaan)

Tämä näkemys ero yhtäältä moninaisuuden ja toiminnallisuuden ja toisaalta tilan ja toimijuuden välillä saattaa hyvinkin olla eräs syy siihen, minkä vuoksi republikanismia, tai pikemminkin kansalaisuutta toimijuutena, pidetään monikulttuurisiin valtioihin sopimattomana kansalaisuuden mallina. Tämän ovat osaltaan vahvistaneet aineistojeni puhujat, jotka käyttivät republikanistista kansalaisuutta nimenomaan välineenä, jolla kansalaisuuden pohjaksi ehdottomasti vaadittava yhtenäiskulttuuri saatiin asetettua turvaan sitä uhkaavilta erityisyyden puhunnoilta. Republikanistista kansalaisuuskäsitystä 2000-luvulla haastamaan noussut kansalaisuusdiskurssi sen sijaan oli mielestäni valmis näkemään kansalaisuuden

arendtilaisessa mielessä nimenomaan moninaisuudesta syntyvänä ja voimansa saavana roolina. Tässä kansalaisuuden mallissa toimijuus ei edellyttänyt yhtenäistä kulttuurista lähtökohtaa, eikä toimijoiden enää kuviteltu riisuuntuvan kaikista kulttuurisista erityisyyksistään kansalaisten toiminta-alueelle julkiseen tilaan tullessaan. Sen sijaan tuo julkinen tila avattiin tässä diskurssissa kaikenlaisille kulttuurisille erityisyyksille, joiden olisi näin mahdollista vapaasti kamppailla keskenään ja muodostaa se moninaisuus, josta toiminta kumpuaa. Julkinen tila syntyy näin yhä uudelleen toiminnan kautta sen sijaan, että se muodostaisi vankkumattoman peruskiven kansalaisten toiminnallisuudelle.

Tässä työssä olen löytänyt todisteita sille, miten ranskalaisessa kontekstissa republikanistinen kansalaisuus liitetään vahvasti yhtenäisen kulttuurin vaatimukseen. Olen yhtäältä havainnut, kuinka republikanismia käytettiin 1980-luvulla yhdessä universalismin kanssa vaientamaan äärioikeiston puhunta ja samalla sijoittamaan kansalaisuuden pohjaksi tuotetut ranskalaiset kulttuuriset arvot kaiken kyseenalaistuksen ulkopuolelle. Toisaalta havaitsin, kuinka ”kansalaisuuden kansallistuminen” toi 2000-luvulla tuon arvopohjan näkyvämmäksi ja mahdollisti kilpailevien kansalaisuusdiskurssien synnyn. Tulokseni eivät olleet alkuunkaan sitä, mitä odotin. Löysin kyllä vastauksia tutkimuskysymyksiini siitä, millaisia republikanistisen kansalaisuuden piirteitä Ranskan kansalaisuudesta on löydettävissä, mutta lopulta päädyin pikemminkin tutkiskelemaan sitä, millaisiin tarkoituksiin republikanistisen kansalaisuuden käsitettä käytettiin. Eräällä tapaa näiden yllättävien tulosten voidaan ajatella lisäävän tutkimukseni luotettavuutta, sillä en analyyseissäni päätenyt lainkaan niihin lopputuloksiin, joihin tutkimusasetelmassani oletin pääseväni. Siksi haluankin uskoa, että olen antanut aineistoni puhua omalla äänellään, vaikka tuo ääni ei aina ollutkaan sitä, mitä olisin halunnut kuulla. En päätenyt sinne, minne kuvittelin päätyväni. Sen sijaan löysin jotain vielä kiinnostavampaa.

Republikanismin ja monikulttuurisuuden suhde yhdistettynä toimijuuden ja julkisen tilan väliseen jännitteeseen muodostaisi näet mielestäni äärimmäisen mielenkiintoisen asetelman jatkotutkimukselle. Olisi hyvin mielenkiintoista verrata esimerkiksi juuri Arendtin käsitystä julkisen tilan muotoutumisesta republikanismin julkisen tilan logiikkaan ja pohdita, kuinka paljon esimerkiksi ranskalainen partikularismin pelko ja assimilaatiopolitiikka palautuvat tiettyyn käsitykseen monimuotoisuuden ja julkisen tilan suhteesta. Rosanvalloinnin kommentti ranskalaisesta järkeen perustuvasta demokratiasta ja yksityisten etujen konfliktien karttamisesta muodostaisi tälle erittäin mielenkiintoisen lähtökohdan. Tässä työssä

olenkin onnistunut löytämään vasta hyvin alustavia yhteyksiä republikanistisen kansalaisuuskäsityksen ja yhtenäiseen kulttuuriin pohjautuvan julkisen tilan välille. Toivoakseni se on kuitenkin omalta pieneltä osaltaan auttanut ymmärtämään republikanistisen kansalaisuuden käsitteen kontingenttia luonnetta hiukan paremmin.

LÄHTEET

- Arendt, H. 2002. *Vita activa: ihmisenä olemisen ehdot*. Tampere: Vastapaino.
- Aristoteles. 1991. *Politiikka*. Helsinki: Gaudeamus.
- Beiner, R. (toim.) 1995. *Theorizing Citizenship*. New York: State University Press of New York.
- Brubaker, R. 1992. *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. Cambridge: Harvard University Press.
- Dagger, R. 1997. *Civic Virtues: Rights, Citizenship, and Republican Liberalism*. Oxford University Press.
- Delanty, G. 2000. *Citizenship in a global age*. Buckingham: Open University Press.
- Eriksen, T. 2005. Ethnicity and Nationalism. Teoksessa Spencer, P. & Wollman, H. (toim.) 2005. *Nations and Nationalism. A Reader*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Faulks, K. 2000. *Citizenship*. London: Routledge.
- Favell, A. 2001. *Philosophies of Integration: Immigration and the Idea of Citizenship in France and Britain*. Gordonsville: Palgrave Macmillan.
- Fischer, M. 2006. Machiavelli's Rapacious Republicanism. Teoksessa Rahe, P.A. (toim.) 2006. *Machiavelli's Liberal Republican Legacy*. Cambridge: University Press.
- Harle V. & Moisis, S. 2000. *Missä on Suomi?: Kansallisen identiteettipolitiikan historia ja geopolitiikka*. Tampere: Vastapaino.
- Heran, F. 2002. *Immigration, marché du travail, intégration*. Paris : La Documentation française.
- Hobsbawm, E. 1994. *Nationalismi*. Tampere: Vastapaino.
- Isin, E.F. & Wood, P.K. 1999. *Citizenship & Identity*. London: Sage Publications.
- Jennings, J. 2000. Citizenship, Republicanism and Multiculturalism in Contemporary France. *British Journal of Political Science* (2000), 30: 575-598. Cambridge University Press.
- Kylmäkoski, M. 2000. *The Virtue of the Citizen. Jean-Jacques Rousseau's Republicanism in the Eighteenth-Century French Context*. Tampereen Yliopistopaino.
- Long, M. 1988. *Être Français aujourd'hui et demain*. Tome I et II. Paris: La Documentation française.

- Maurras, C. 1925. *Enquête sur la monarchie*. Paris: Anthème Fayard.
- Pettit, P. 1997. *Republicanism. A Theory of Freedom and Government*. New York: Oxford University Press.
- Pocock, J.G.A. 1995. The Ideal of Citizenship Since Classical Times. Teoksessa Beiner, E. (toim.) 1995. *Theorizing Citizenship*. New York: State University Press of New York.
- Renan, E. 1992. *Qu'est-ce qu'une nation? et autres essais politiques*. Paris: Presses Pocket.
- Rosanvallon, P. 1997. 'Les élites françaises, la démocratie et l'Etat: Entretien avec Pierre Rosanvallon', *Esprit*, 236 (1997), 60–72, p. 62. Teoksessa Jennings, J. 2000. Citizenship, Republicanism and Multiculturalism in Contemporary France. *British Journal of Political Science* (2000), 30: 575-598. Cambridge University Press.
- Rousseau, J-J. 1996. *Du contrat social. Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité*. Paris: Booking International.
- Scruton, R. 2007. *The Palgrave Macmillan Dictionary of Political Thought*. New York: Palgrave Macmillan.
- Smith, A. 2005. Ethno-symbolism and the Study of Nationalism. Teoksessa Spencer, P. & Wollman, H. (toim.) 2005. *Nations and Nationalism. A Reader*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Spencer, P. & Wollman, H. 2005. Good and Bad Nationalism. Teoksessa Spencer, P. & Wollman, H. (toim.) 2005. *Nations and Nationalism. A Reader*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Tilly, C. 1996. The Emergence of Citizenship in France and Elsewhere. Teoksessa Tilly, C. (toim.) 1996. *Citizenship, Identity and Social History*. Cambridge: University Press.
- Vaarakallio, T. 2004. "Rotten to the Core". *Variations of French Nationalist Anti-System Rhetoric*. Julkaisematon väitöskirja. Jyväskylän Yliopisto: Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos.
- van Gelderen, M. & Skinner, Q. (toim.) 2002. *Republicanism. A Shared European Heritage*. Vol I. Cambridge: University Press.
- Winock, M. 1982. *Nationalisme, antisémitisme et fascisme en France*. Paris: Éditions du Seuil.

VERKKOLÄHTEET

Action Française

<http://www.actionfrancaise.net/accueil.htm>. Viitattu 22.3.2008

Déclaration des droits de l'homme et du citoyen du 26 août 1789. Ranskan vallankumouksen ihmisoikeuksien julistus. Saatavilla [www-muodossa](http://www.muodossa) :

<http://www.conseil-constitutionnel.fr/textes/d1789.htm> Viitattu 6.4.2008.

Loi n° 73/42 du 9 janvier 1973. Saatavilla [www-muodossa](http://www.muodossa) :

http://www.legislation.cnaf.fr/textes/loi/TLR-LOI_7342_09011973.htm. Viitattu 8.11.2007

Loi n° 93-933 du 22 juillet 1993 réformant le droit de la nationalité. Saatavilla [www-muodossa](http://www.muodossa) :

<http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000362019&dateTexte=&fastPos=1&fastReqId=719659680&oldAction=rechTexte>. Viitattu 3.4.2008.

Vie publique: Ranskan kansalaisportaali.

www.vie-publique.fr. Viitattu 11.1.2008.

AINEISTO

Long, M. 1988. *Être Français aujourd'hui et demain*. Rapport de la Commission de la Nationalité présenté par M. Marceau Long au Premier ministre. Tome I et II. Paris: La Documentation française.

Assemblée Nationale :

Débats parlementaires. Journal officiel de la République Française.

3.5.2000. Saatavilla [www-muodossa](http://www.muodossa) osoitteessa:

<http://www.assemblee-nationale.fr/11/cri/pdf/20000186%20%201re%20S%C9ANCE%20DU%20%20MAI%202000.pdf>

4.5.2000. Saatavilla [www-muodossa](http://www.muodossa) osoitteessa:

<http://www.assemblee-nationale.fr/11/cri/pdf/20000189%20%202e%20S%C9ANCE%20DU%203%20MAI%202000.pdf>

27.11.2002. Saatavilla [www-muodossa](http://www.muodossa) osoitteessa :

<http://www.assemblee-nationale.fr/12/pdf/cri/2002-2003/20030078.pdf>

Mamère. N. 2000. Rapport N° 2340. 28.4.2000. Saatavilla [www-muodossa](http://www.muodossa) osoitteessa:

<http://www.assemblee-nationale.fr/11/rapports/r2340.asp>

Roman, B. 2002. Rapport N° 379. 22.11.2002 Saatavilla www-muodossa osoitteessa:
<http://www.assemblee-nationale.fr/12/rapports/r0379.asp>